6 2,7 ½ [illegible]

6
37—e
14

6
15 F
21

x Bibliotheca
ori Coll. Rom.
Societ. Jesu

6-37-e-14

II-f-62

23
f
110

A

8.

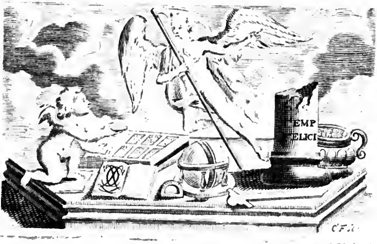
Digitized by Google

Digitized by Google

LEONARDI
BRUNI
ARETINI
EPISTOLARUM
LIBRI VIII.

PRAEMISSA
POGGII FLORENTINI
ORATIONE RECUSI
CURANTE
IO. ALBERTO FABRICIO,
D. ET PROF. PUBL.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HAMBURGI,
APUD THEOD. CHRISTOPH. FELGINER,
MDCCXXIV.

Digitized by Google

VIRO
AMPLISSIMO EXCELLENTISSIMOQUE
IO. GEORGIO WALCHIO,
IN ACADEMIA SALANA PROFESSORI PUBLICO CELEBERRIMO,

S. D.

IO. ALBERTUS FABRICIUS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

OFfero Tibi, Vir Eruditiſſime, pro Naſone Tuo ἀντίδωρον præſentem libellum, pro veteri ſcriptore recentem,

Digitized by Google

centem, proſarium pro poëta, pro Ovidii metamórphoſi, Leonhardi Aretini Epiſtolas. Non te præterit, inter egregios Viros qui disjectâ barbaræ noctis caligine jucundum litterarum lumen Europæ reſtituerunt, eximium locum huicce Leonhardo deberi, qui ſingulare ſtudium cum felici & erecta indole conjunxit, & utriuſque linguæ ad unguem peritus, tanta judicii & eloquentiæ effloruit laude, ut Innocentius ſeptimus, Pontifex, admodum juvenem tanto muneri parem duxerit & Epiſtolarum Magiſtrum in aulam ſuam adſciverit. Prodierat ex diſciplina magni Viri Emanuelis

Chry-

Chryſoloræ, diciturque Petrarchæ, ingeniorum ſua ætate principis pictam imaginem identidem intuens incredibili ardore ſtudiorum incenſus primùm fuiſſe. Per totum autem vitæ ſuæ ſpatium non modo tot Pontificibus, quibus -am addixit ſuam, & Reip. -rentinæ cujus deinceps reliquo tempore omni fuit Cancellarius, dexteritatem, fidem, ingenium ſuum cum ſumma laude probavit, ſed etiam nihil intermiſit quo ſcriptis ſuis litterarum incrementum promoveret, & linguæ Latinæ nitorem inſtauraret ac decus, Hiſtoriæque lucem afferret novam. Quantum deſide-

 rium

rium ſui moriens reliquerit, & quantam tulerit gloriam, ex Poggii facile licet Oratione cognoſcere, quam à Viro ſupra laudes, Stephano Baluzio publicatam infra ſubiunxi: ne dicam de Epitaphio, quod ei poſuit Carolus Aretinus, inſcriptum tumulo marmoreo, quo corpus eius in templo S. Crucis Florentiæ contegitur: aut de eo quod mortui ſupra pectus, opus quod condiderat Hiſtoriæ Florentinæ, & corona capiti impoſita fuit iuſſu Reip. à Iannotio Manetto, qui vitam eius compoſuit, quam operibus illius præfigere, & hæc collecta a ſe iunctim dare in lucem pridem inſti-

tuit

tuit Philibertus de la Mare, Senator Divionenſis. Quam multis autem ingenii fœtibus & quam præclaris Leonhardus rem ornaverit litterariam, ex Iulii Nigri, Ferrarienſis, S. I. hiſtoria poſtuma ſcriptorum Florentinorum placuit exponere, quæ Ferrariæ ante biennium lucem vidit: Ex ſcriptis porro illius legendas exhibere Epiſtolas, quod rarius ſint obviæ, & à ſtudioſis tamen evolvi merentur non modo ob dictionis cultum & elegantiam, ſed etiam propter varia, quæ docent digna ſcitu, partim ad ſtatum illorum temporum facientia, partim ad amœnitatem & ſolidio-

rem ſcientiam litterarum. Has nomini Tuo Clariſſimo conſecratas a me, quæſo accipe, Vir eruditiſſime, pignus amoris in Te mei, & cum magno meritiſſimoque Socero Tuo diu Eccleſiam orna & rem provehe litterariam ac Vale. Hamburg. VIII. Calend. Septemb. A. C. cIↄ Iↄcc *XXIV.*

ORATIO

ORATIO *
POGGII BRACCIOLINI
IN FUNERE
LEONARDI ARETINI
dicta Florentiæ An. 1443.

HOdiernus, Florentini, dies, atque hic publicus mœror communi voluntate ſuſceptus declarat quanta huius præſtantiſſimi atque omni laude digniſſimi viri virtus extiterit, & quam cara & gra-

* Æneas Sylvius, poſtea Pius II. Pontifex Epiſtola 51. ad Ioannem Campiſium: *Leonardum Aretinum ex te primum ſenſi obiiſſe. Dent eius umbræ tenuem & ſine pudore terram ſuperi, ſpirantesque crocos, & in urna perpetuum ver, qui Latium ornavit litteris, quo nemo poſt Lactantium Ciceroni proximior fuit.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

& grata univerſæ ſit Civitati, cum videamus omnes Magiſtratus huius Urbis, omnium Ordinum Conſenſum, univerſum populum ad ornandam hanc funeris pompam una mente ſuis decretis ultro in eandem ſententiam conveniſſe. Nullus eſt enim, qui ſe civem eſſe exiſtimarit, qui non ſuum ſtudium atque operam præſtiterit ad cohoneſtandas hominis exequias, optime de Rep. meriti, & eius cui parem rara ſæcula protulerunt. Magnum quippe & præclarum hoc teſtimonium Virtutis eſt & Laudis, & mea ſententia plurimi æſtimandum. Is enim iuſtus & verus eſt honor, qui ſoli Virtuti ſponte conceditur & recte factis: non qui aliunde queritur, aut precibus eſt aut ſuffragiis hominum mendicatus. Non generi, non maioribus, non

fuit. Gaudeo POGIUM eius locum apud Florentinos tenere, ſed maluiſſem potius locum non vacaſſe, ne tanto ſplendore caruiſſet Hetruria. Multos adhuc Græcos nobis dare Latinos potuiſſet. Sed inſtat omnibus ſuus dies, nec doctum nec indoctum mors præterit. Felix qui ſic vivit, ut nihil timeat mori. Ventus eſt hæc vita, mi Ioannes.

non parentibus Leonardi, non amicis rogantibus, ii honores tribuuntur, ſed probitati, prudentiæ, continentiæ, integritati vitæ: ut non externo opere quæſitus, ſed à ſola virtute profectus appareat. Itaque cum cætera vitæ commoda nobis quærenda ſunt, tum vero maxime virtutis ratio omni conatu appetenda, cum tanta illius cultoribus tum vivis tum mortuis ſint honoris præmia conſtituta. Licet autem ſatis fructus Virtutis in ipſa Virtute poſitus videatur, tamen ad laudem quoque confert & poſteritatis memoriam ab his diligi, coli, ornari, prædicari, qui & ipſi in laude vixerunt. Sed mihi pietas præcipue Civitatis, tum celebris hoc in ornando funere civium frequentia maxime laudanda eſſe videtur, qui huius ſingularis viri memoriam tam grata ſignificatione benevolentiæ proſequantur. Quæ res tum ſpectat ad mortui gloriam ſingularem, tum vivos excitat ad capeſſendum eum vitæ curſum, quem propter conſpiciant hunc civem tales honores conſecutum ac tam carum Reipubl. extitiſ-

ſe,

ſe. Quamvis autem Leonardi virtus nullius externa laudationis opera egeat ad ſe ornandam, quippe qui ſibi vivens laudem peperit immortalem, tamen præſtandum eſt à nobis debitum officium amicitiæ noſtræ, quæ iam amplius annis quatuor & quadraginta inter nos ſimilium ſtudiorum curſu cœpta, ſemper viguit ſanctiſſime absque ulla querela aut benivolentiæ intermiſſione. Solent quandoque inter amicos, diſſenſiones, jurgia, & contentiones exoriri, ut intermiſſio quædam benivolentiæ fieri videatur. Sed noſtra ſemper inviolata permanſit animorum coniunctio, quorum amorem nullius unquam diſſidii cauſa diſtraxit. Et id quidem jure inter nos contigit. Ea namque vera eſt ac ſtabilis amicitia, quam optimarum artium ſtudium & bonorum morum ſimilitudo contraxit; quæ quoniam mutua benivolentia & officiis fovetur, neceſſe eſt, ut ita ſit firma ac diuturna. Et licet ab omnibus doctis ac eloquentibus viris hoc munus poſtuletur, ut famam eius, qui huius ſeculi noſtri & doctorum omni-

omnium maximum fuit ornamentum, celebrem reddere ad poſteros debeant, tamen id præcipue à nobis ſuo quodam iure videtur exigere ius noſtræ amicitiæ, & voluntatum ſtudiorumque coniunctio; ut in quem vivum ſumma beneficia contulimus, defuncti quoque memoriam aliquo munere afficiamus. Sed antequam de eo, quod propoſui dicere aggrediar, paucis mihi queri liceat de communi omnium noſtrûm conditione, quæ mihi in anguſto nimis & in incerto rerum ſtatu videtur eſſe poſita, deque fatorum iniuria, quæ me omnibus his privarunt, quos mecum ab ineunte adoleſcentia litterarum ſtudia ſumma caritate & benivolentia devinxerunt. Nam primo communem Doctorum omnium parentem *Colutium Salutatum* humaniſſimum ac doctiſſimum virum, tum *Robertum* cognomento *Rufum*, deinde *Nicolaum Nicolum*, viros omni litterarum genere & humanitatis ſtudiis præſtantiſſimos, deinceps omni virtute virum celebrem *Laurentium de Medicis*, pluresque alios ſumma mihi amicitia coniun-

coniunctos eripuit nobis. Reſtabat hic unus veterum ſtudiorum & quaſi renaſcentis olim academiæ ſocius, quocum non ſolum ſtudia ſed cogitationes quoque communicare ſolitus eram, revòcans ſæpe ſermones noſtros ad illam prioris ætatis noſtræ iocunditatem, cum omnes hi viverent quos modo nominavi. At hunc quoque in ipſo fructu laborum ſuorum interceperunt, oſtenderuntque, nihil extremo die eſſe incertius, nihil hac noſtra infirmius vita. Et quidem hic obitus non admonet, magis de futuro, quam de præſenti tempore eſſe cogitandum. Incertus eſt enim ac dubius ſtatus vitæ, fragilis hominum natura, corpus imbecille, & quod multos ſubeat caſus. Nam ſi, ut inquit Varro, homo bulla eſt, eo magis ſenex. Erat Leonardus noſter ſeptuagenarius, tamen valido corpore ac robuſto, quippe qui raro adverſam valetudinem ſit expertus, ut nihil ei ad præſens, quam mors repentina extimeſcendum eſſe videretur. Sed nihil nos fallit magis, quam quod nemo adeo ſenex eſt quin annum,

annum, ut ſcribit Cicero, ſperet ſe eſſe victurum. Quo fit ut longius quandoque trahamus res noſtras, quam deceat viros ſapientes & cogitata vitæ ratio poſtulet. Mors enim à tergo inſtat, & conatus noſtros, quamvis honeſtos, in medio apparatus interſcindit atque abrumpit, & omnia ſecum aufert, niſi quæ virtute & vitæ bonitate fuerint comparata. Itaque perbeati meo iudicio illi æſtimandi ſunt, quorum vita non hac brevitate temporis circumſcribitur, quæ omnibus animantibus eſt communis: Sed ad poſteros longo intervallo virtutum beneficio propagatur. Quamvis autem nihil ſit in morte mali, neque poſt ipſam quidem, his qui iuſte ac recte vixerunt, (nam in ea, vitæ anteactæ viri boni præmia adipiſcuntur, totaque vita ſapientis nihil aliud quam mortis meditatio eſſe debet) tamen dolendum eſt nobis, qui reliqui ſumus talium virorum præſidio & virtute privati. Etenim mors non his deflenda aut miſera videri debet, qui diem obeunt, ſi iuſtitiam coluerunt: Sed illis potius, qui ſu-

perſunt. Illi enim fortunæ omne arbitrium effugerunt, his novarum rerum impetus pertimeſcendi. Illi ſuum finem, in quo eſt vitæ perfectio, ſunt ſortiti; aliis aſperum iter agendum. Quo vero meliores habentur fines, quam ea, quæ ad finem ſpectant, eo ſapientis mors melior perfectiorque quam hæc vita æſtimanda eſt. His mors gravis eſſe debet, quorum vita morti eſt ſimilis, nulli virtuti coniuncta. Quibus autem perpetua laus & gloria, vitæque anteactæ fructus proponitur, ii mortem æquo animo ferunt, tanquam laborum finem & præmia meritorum. Quoniam vero (ut iam redeamus quo noſtra defluxit ratio) illius laudes ſumus proſequuturi, cuius nulla pars vitæ laude vacavit, ita eas diſtribuemus, ut tum vitam omni commendatione exactam, tum opera, quæ in noſtram utilitatem edidit, recenſeamus. Natus eſt hic *Aretii* civitate admodum antiqua ac maxime nobili & olim inter capita Ethruriæ, cum ea potens viris armisque eſſet æſtimata. Hæc olim urbs adeo opibus virisque magnifica

fica & opulenta fuit, ut eam ſolam quondam P. Scipioni ad Bellum Punicum proficiſcenti triginta millia ſcutatorum pollicitam eſſe, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas millia quinquaginta, ſummamque pari cuiuſque generis numero expleturam, ſecures, rutra, falces, alveolos, moles, quantum in quinquaginta longas noves opus eſſet, tritici centum & viginti millia modia, & viaticum decurionibus remigibuſque allatura T. Livius refert. Magna profecto potentia, amplitudo, opulentia eius civitatis cenſenda eſt, quæ tantum ad Belli Punici expeditionis attulit, quantum univerſa Ethruria vix hodie poſſit efficere. Sed & noſtris quoque temporibus duabus rebus, quibus honor & fama præcipue acquiritur, ſemper claruit, militari gloria & ſtudiis litterarum. Multos illa civitas nobiles & egregios in re militari viros, ut de ſuperioribus ſileamus, noſtra ætate protulit, plures Litterarum ſtudiis in omni genere Doctrinæ præclaros, quorum pars diem ſuum obiit, partem Dei beneficentia ad communem

eloquentiæ & ſapientiæ uſum nobis reſervavit; qui cum ſint nobis notiſſimi, eorum nomina, ne iis blandiri videar, prætermitto. Unum non præteribo quod forſitan multis ignotum eſt, Franciſcum Petrarcham virum doctiſſimum ac ſapientiſſimum, cuius ingenio plurimum debemus, patria, ut ipſe teſtatur, Aretinum fuiſſe. Itaque maximas civitati illi docti omnes & habere & agere gratias debent, quæ muſarum domicilium videtur noſtris temporibus extitiſſe. Certe ab eis humanitatis & ſapientiæ ſtudia exculta maxime ſunt atque amplificata. Et genere Leonardus minime claro fuit. Sed quod natura non attulit, virtus elargita eſt. A ſe ipſo enim nominis claritatem ac generis nobilitatem traxit, quæ vera eſt & perfecta nobilitas. In quo enim virtutum ſplendor conſiſtit, in eo ingenua ac perfecta nobilitas ineſt, non exterius proficiſcens, ſed naſcens domi, non alieno ſed proprio beneficio parta, non maiorum opera, ſed ſuis vigiliis, laboribus, ſtudiis acquiſita. Nam qui genus iactat ſuum, ut

tragi-

tragicus inquit, aliena laudat. Et quidem quanto præſtat lumen præbere aliis, quam alieno ſplendore lucere, tanto ſatius eſt ſibi peperiſſe nobilitatem, quam alterius munere accepiſſe. Si tamen accipi poteſt, & non ſibi quiſque nobilitatem comparat virtutum gloria & recte factis, ex quibus maxime nobilitatis aura reſplendet. Itaque ſive, ut Ariſtoteli videtur, ei nobilitas virtute & opibus comparatur, hic egregie nobilis evaſit: ſive, ut Stoicis placet, ſola virtus illam parit, ſatis abunde nobilitatus eſt & claritate nominis per ora omnium pervulgatus. Ab ineunte adoleſcentia latinas litteras in patria percepit; & quum animo maiora quædam conciperet, Florentiam ſe contulit, in qua uberior diſcendi facultas & amplior conſequendæ laudis campus eſſe videbatur. Ibi quadriennio Iuri Civili operam dedit. Quo in ſtudio cum plurimum profeciſſet, ſupervenit *Manuel Chryſolaras* ex CPoli, Græcorum omnium ſapientia & eloquentia tum facile princeps, qui ſtudia græcarum litterarum, quæ iam diu

in Italia oblita & ſepulta erant, apud nos primus excitavit. Et cum plures ad eius doctrinam confluerent, haberenturque cœtus præſtantiores, Leonardus illorum gloria commotus, cum in eo ſtudio magnam laudem propoſitam videret, poſthabita Iuris Civilis cura, adhæſit Manueli; brevique effecit, ut omnes coauditores tum bonitate ingenii, tum ſtudio diligenti facile ſuperaret. Exercebatur tum Latina in Græcum ſermonem, tum Græca in Latinum convertens. Sed cum utraque in lingua adeo profeciſſet, ut eloquentia excelleret omnes qui tum doctiſſimi habebantur, labores vero ſuos tantummodo laudari, nihil vero ſibi afferre emolumenti cerneret, & premebatur inopia, ut qui tenui eſſet cenſu, rediit ad diſciplinas Iuris Civilis, quæ ſuis cultoribus opes & divitias pollicentur. Querebatur ſæpe mecum, pro noſtra familiaritate, ſe invitum, & neceſſitate compulſum relinquere ea ſtudia, ex quibus magnam ſibi gloriam paratam omnes prædicabant, & ad eam ſcientiam, quæ iam antiquaſ-

tiquaſſet, ſe everti; præſertim cum tanquam ſtudiorum ſuorum primitias iam quædam opuſcula edidiſſet ſumma cum eloquentia & omnium commendatione. Accedit interea, ut ego ad curiam Romanam proficiſcerer, Bonifacio IX. Pontifice, fieremque paulo poſt quam acceſſeram, litterarum Apoſtolicarum ſcriptor, quod officium & utile eſt, & honeſtati dignitatique coniunctum. Succeſſit anno poſt Innocentius. VII. defuncto Bonifacio in Pontificatu. Et cum antea Leonardus, qui illam legum moleſtiam effugere capiebat, primo verbis, deinde litteris egiſſet mecum, ut curarem, ut in curiam accerſiretur, ad aliquod exercitium, ex quo victum honeſtum poſſet conſequi, mihi vero cum his qui eſſent Innocentio proximi, ſumma eſſet neceſſitudo, laudando Leonardum, & orationis elegantiam virtutemque præ ceteris extollendo, ac ſimul quædam eius ſcripta oſtentando, effeci ut is, licet ignotus tum Pontifici tum ceteris, ab Innocentio Secretarius fieret, duorum præſertim opera, qui Pontifici etiam cariſſi-

mi, mihique ſatisfacere cupiebant. Qua in re multas ac graves contentiones ſuſcepi adverſus quoſdam, qui illud idem ſummopere ambiebant. Sed ego omnia pro amico ſubeunda eſſe iudicans, & illius deſiderio ſatisfacere cupiens, nullum laborem, nullam diminutionem honorum, nullam malivolentiam pro noſtra coniunctione declinandam putavi. Meis itaque litteris accitus ad urbem, pauloque poſt meorum opera Secretarius effectus, oſtendit vera eſſe quæ a me de eo ferebantur; brevique ſe in Pontificis, qui humaniſſimus erat, benivolentiam inſinuans, illi acceptiſſimus fuit. Eodemque officio, quod ſemper ſumma integritate, fide, innocentia admiſtravit, Gregorii quoque atque Alexandri & Iohannis tempore, cuius pontificatus quæſtuoſiſſimus fuit, functus eſt, multaſque tum pecunias Iohannis indulgentia contraxit. Sed cum Iohannes eſſet Bononiæ, Leonardus accitus eſt a vobis in Cancellarium, quo in officio paucis menſibus præfuit Nam tum novi exercitii difficultas, tum maioris ſpes

emolu-

emolumenti, eum coëgerunt, ut abdicato officio, ad prioris exercitii vitam rediret. Romam in qua Johannes Pontifex aderat, profectus eſt. Pauloque poſt uxorem ducit adoleſcentem optimam, ex qua unicum filium ſuſcepit, quem mœſtum, & ſordidatum, flentemque videtis; Tum ad urbem rediens, Pontificem ſecutus eſt, quoad Conſtantia civitate Germaniæ, quo Concilii cauſa acceſſerat, aufugeret. Hic cum cerneret, Iohannem præcipitem ſe agere, multa vero tum pericula illum ſequentibus impendere viderentur, finem illius ſequendi ſibi conſtituens, Florentiam reverſus eſt. Et cum litteris ac ſcribendi rure contentus, ac honeſto otio frueretur, iterum cancellaria ei a vobis demandata eſt; quæ ſumma cum laude atque auctoritate uſque ad extremum vitæ tempus ab eo geſta eſt. Functus eſt etiam ſummis magiſtratibus civitatis. Nam bis ex Decemviris ſummo civium favore factus fuit, vexillumque ſocietatis tribus geſſit, ac ex Prioribus unus creatus eſt. Ad id quoque (quod præ-

 cipuum

cipuum eſt in civitate) vexillum perveniſſet, niſi mors vivendi finem attuliſſet: quæ licet in ætate provecta contigerit, tamen acerba dici poteſt atque immatura, ſi virtutes eius conſideretis, ſi mores, ſi ſcribendi utilitatem, ſi gravitatem, ſi prudentiam, ſi otium, quod ſemper ad ſcribendi curam, utilitatemque viventium conferebat. Quæ omnia nobis dies unus abſtulit, eumque abſtulit quem, ſi fas eſſet optare, oportebat fieri immortalem. Quia autem duo genera ſunt hominum, qui procul a laude militari vitam honeſtam ſequuntur, alterum eorum qui animum ſuum applicant ad rempubl. gubernandam, inque ea adminiſtranda labores pro communi utilitate ſuſcipiunt, alterum eorum, qui otio dediti litterarum quieſcunt procul a turbine populari, utrumque Leonardus noſter eſt ſumma cum laude complexus. Nam otii fructus uberrimos nobis & quam plurima ingenii ſui monumenta reliquit. Rei etiam publicæ curas gubernandæ adiit; in qua vita verſatus eſt, ut ſumma continentia, integritate

& vir-

& virtute, atque innocentia nemini ceſſerit & præſtiterit multis. Magna hæc ſummi ingenii argumenta ſunt & præſtantis naturæ inſignia, cum in otio tantum Reipub. muneribus ſit impartitus quantum, qui nihil aliud agunt, & tanta conſcripſerit, quanta ne illi quidem aſſequuntur, qui procul a Reip. laboribus ſumma in quiete conſeneſcunt. Vita fuit per omnem ætatem parciſſima ac ſevera, ſumma vixit æquitate, continentia animi, modeſtia, iuſtitia, ut qui neminem unquam laceſſerit iniuria, nemini maledixerit. Amicis præſto erat, ſi quid eius opera uti vellent. Prudentia ac gravitas in eo viguit ſingularis. Quod ei tempus à litteris ſupererat & à Reipubl. negotiis, tum privatæ rei impartiebat, tum cœtui amicorum, quibus admodum delectatus, domi ſeverus, foris humanus fuit. Moroſior paulum difficiliorque habitus eſt, quam ſtudia humanitatis doctiſſimi viri ratio poſtulare viderentur. Sed moroſitatem parcitatemque a natura contraxit, virtutes ſibi ſtudia ac ſcribendi agendique diligentia-

que pepererunt. Verum quod multis vitio tribuitur, id ego in viris Doctis minime iudico reprehendendum. Non enim aliquando non ſibi naſci hominis eſt virtute præſtantis, ſed trunci potius ac ſtipitis inſulſi. Quidam tarditate mentis ac ſtupore quodam pigreſcunt, nihil ſentientes, etiamſi more bubalorum ſtimulo pungantur, quod non virtutis videtur eſſe ſed ſtupiditatis. Nam excitata ingenia prompta vigentia neceſſe eſt commoveri quandoque ad breve tempus; & aut aliorum timiditate, aut iniuria, aut errore, ſubita quadam indignatione excitari, id magis naturæ ingentis ac perſpicacitatis eſſe videtur, quam aut diſſimulare paſſionem, ut multorum, qui ſe bonos haberi volunt, mos eſt, aut omnino non commoveri, quod nulla virtus præſtat, ſed mores aut callidi aut hebetes ſenſus aut ignari. Non autem ſubita efferveſcentia & repentina quædam indignatio, quæ nemini noceat, eſt vituperanda, ſed potius commendanda. Excitat enim animum & ingenium ſolet reddere perſpicacius. Hæc

vitæ

vitæ ratio viri optimi fuit, quam paucis proſequuti ſumus, ut ad ea quæ maiora ſunt, quæque mihi ſecundo loco propoſueram dicenda, veniamus. Cum adhuc græcis autoribus Florentiæ vacaret, tranſtulit ſermonem quendam *B. Baſilii*, quem habuit ad diſcipulos inſtituendos mira dicendi ſuavitate, ut non traducta oratio, ſed a ſe profecta videretur. Deinde ſumma elegantia *dialogum* quendam edidit, in quo cum primo libro viros præſtantiſſimos doctiſſimosque *Dantem*, *Franciſcum Petrarcham*, *Iohan. Boccatium*, eorumque doctrinam, eloquentiam, opera impugnaſſet, ſecundo inſuperioris excuſationem ipſorum & virtus laudata eſt. Et vita *Tiberii* & *Caii Gracchorum*, *Pauli Æmilii*, *Catonis* poſteris, *Sertorii* quoque & *Ciceronis* ex Plutarcho latinas fecit. Sed vitam Cicéronis non tanquam interpres, ſed velut à ſe editam compoſuit, multa addens à *Plutarcho* prætermiſſa. De laudibus huius florentiſſimæ urbis edidit librum unum. Tranſtulit præterea libellum *Xenophontis de tyranno*, ex *Platone* vero *Gorgiam* & *Phædo-*

nem

nem & *Epiſtolas* quaſdam. Ex *Ariſtotele* autem *Oeconomicam*, in cuius explanationem quædam edidit, ac ethicorum & politicorum libros, in quibus reiecta barbarie pravorum translatorum, ita ad verbum ſere ſententias exprimit, ut facile intelligi queant a Latinis. Inſuper *Ariſtotelis vitam* ſcripſit multis ex autoribus tam Græcis quam Latinis contractam. Commentaria quoque primi libri belli Punici ex *Polybio* Græco Hiſtorico duobus libris expreſſa reliquit. Ex *Procopio* Hiſtoriam Gotthorum quatuor libris complexus eſt. Volumen quoque *Epiſtolarum* & plura opuſcula, velut *de militia*, *contra hypocritas noſtri temporis*, ſeparatim *hiſtoriam;* multaque præterea compoſuit in quibus dicendi elegantia & ſumma ingenii vis apparet. Sed quod ſibi ſummam etiam laudem omnibus affert ſeculis, *hiſtoria* eſt *de rebus Florentinorum* duodecim libris ſcripta. Orſus eſt eam paulo ſupra trecenteſimum annum, a quo tempore res populi Florentini certiores ex ſuperiorum ſcriptis reperiuntur, opus certe luculen-

tum,

tum, & quo fama, nomenque Florentinæ urbis in æternum ad poſteros certo & maximæ auctoritatis ſcriptore demandabitur. Non autem quod propoſuerat ad extremum deduxit. Nam cum conſtitueret ad hæc noſtra tempora uſque hiſtoriam proſequi, bella ſolummodo quæ cum priori Duce Mediolani geſſimus, conſcripſit, reliqua perficere conantem, mors interrupit. Huius hiſtoriæ cauſa ſingulare à vobis eſt ei virtutis præmium conſtitutum, quod & gratæ & ob ſuſceptum beneficium civitatis memoriam præberet, & alios excitaret, ad commendanda geſta eius urbis, quæ tam memorem ſe præſtaret bene erga patriam meritorum. O civitatem egregiam! O Rempublicam & ſummis laudibus extollendam! O dignam maximo Imperio urbem, in qua tanta doctrinæ præmia expoſita eſſe videamus! Neque ullam eſſe rempublicam, ullum populum, ullos Principes, apud quos ſtudiis humanitatis & eloquentiæ deditis maiora virtutis munera ſint conceſſa, apud quos tantus habeatur

opti-

optimarum artium ſtudiis honor. Nam cum primum domicilium Leonardus Florentiæ elegit, hiſtoriamque cœpit contexere, civitate à vobis & certa cenſus quantitate, quæ etiam ad filios manaret, in civitate donatus eſt. Eadem immunitas & Carolo quoque Aretino ſumma quoque eloquentia atque ſapientia prædito poſtmodum conceſſa. Poſtremo quoque & mihi, licet in doctorum aut eloquentium numero minime ſim cenſendus. Sed tamen mihi, eadem ſimilium ſtudiorum de me concepta opinione, idem muneris tribuiſtis. Leonardi vero, quæ ante ad tempus conceſſa erat, immunitatem in laborum ſuorum retributionem, perpetuam effeciſtis. Tantum abeſt, ut hanc rempublicam pœniteat gratias beneficii reddidiſſe, ut illud maiore liberalitate voluerit eſſe accumulatum. Ubinam gentium audimus tanta beneficia cives, tam propenſam in ornandis viris excellentibus civitatem, tanta ſuffragia eloquentiæ ſtudiis impenſa? Hæc vero præſtans humanitate ceteris gentibus communis bo-

narum artium patria dici debet, & dicendi artis officina, quæ humanitatis doctrina præditos recipit, colit, fovet, & ſummis honoribus ornat, tum dum ſpiritum trahunt, tum etiam dum vita ſunt functi. Apud Athenienſes olim magna copia fuit ſcriptorum, qui eorum res geſtas ſuis vigiliis ornarunt, tum Græci, tum Peregrini; ſed nullum eorum legimus aliqua ab Athenienſibus ſuorum laborum præmia publice conſequutum. Romanorum facta & dicta multa præclara ingenia conſcripſere. Ennium tantum civitate donatum accepimus opera P. Scipionis; Nullum ex reliquis, cum plures fuerint, comperimus aliquo à republica munere affectum, cum ſua in tradendo poſteritati Romanorum memoria vitam & operam collocaſſent. Hæc ſola inter ceteras urbes, tanquam ſapientiæ domicilium & ſtudiorum optimorum auctrix, admirabili quadam virtute & animi excellentia *Pierum*, qui primus eius geſta ſuis ſcriptis in lucem prodere eſt aggreſſus, maxima beneficia in vivum, ſingulares honores in mor-

 tuum

tuum collocavit, oſtenditque quam accepti ii ſibi eſſent, quorum opera in ſuo honore & laudibus verſaretur. Magnum hoc in reliquis incitamentum ad capeſſendum id Doctrinæ genus in quo qui elaborant, maxima ſuorum laborum, vigiliarumque ſunt præmia conſecuti. Maior illorum conſolatio, quibus civitatis indulgentia fuit tam propenſa, ut ſinguli munere fungerentur maxima civium gloria, quorum nomen reddetur ſcriptorum ſtudiis & tali beneficentia immortale. Sed quoniam Leonardus iter nobis oſtendit, tum virtutibus ſuis, tum ingenii præſtantia, ad laudem & gloriam conſequendam; hortor eos, quorum vitæ ratio eſt à literis aliena, ut eius virtutem, continentiam, probitatem, caritatem erga Patriam imitentur. Licet enim etiam ſine litteris civem eſſe præclarum, & eum rempubl. tum conſilio atque opere iuvare. Nam & apud priſcos illos & apud poſteriores fuere permulti abſque ulla doctrina excellenti virtute præditi, qui res & bello & pace præclaras magna cum laude geſſere. Et cum

cum virtutis laus in actione conſiſtat, continentiam, probitatem, innocentiam, animum in conſulendo liberum, in agendo diligentem, potius quam ſcientiam civitas deſiderare atque appetere videtur. Verum litteræ ſi accedant, minime ſunt repudiandæ ſed appetendæ potius ſi deſint, quoniam afferunt ſummum ornamentum earum cultoribus, & ad res agendas doctiores ac perfectiores ſolent reddere. Illos vero quibus Muſæ ſunt cordi, quique bonarum artium ſtudiis deduntur, obſecro, ut eum vitæ curſum quem cœperunt, dicendo ſcribendoque proſequi omni conatu atque animi contentione nitantur, ſectenturque illius veſtigia cuius laudes in cœlum conſenſu omnium efferuntur, inprimis autem virtutem colant & habeant vitæ ducem, ſine qua & litteræ contemnendæ ſunt, & doctrina omnis videtur eſſe repudianda. Nam quibus pluris eſt ſcientia quam virtutis indagatio, ii viri evadunt callidi & pernicioſi, & tum Reip. tum ceteris inutiles. Longe enim errant illi, a quorum mentibus abeſt virtus

ſuorum actuum atque operum moderatrix, doctrinamque ad ſalutem hominum comparatam, ad perniciem gentium convertunt. Re enim honeſta abutuntur ad ſcelus & perfidiam, & tanquam virginem caſtam videntur proſtituere in nefarios uſus. Itaque omnes, qui viri magni & ceteris præſtantiores eſſe volunt, nomenque ſuum reddere clarum, litterarum ſtudiis & doctrinæ exercitia virtutum adiungant, eaque ad Reipublicæ & ad ſingulorum utilitatem conferant. Præſtat enim indoctum civem eſſe quam malum, minusque malus civis rudis, quam doctus qui rempublicam perturbat & nocet civitati. Qui autem hæc duo enixè amplectuntur, neceſſe ut primùm beata vita fruantur, quæ virtute & recte factis acquiritur, tum vero aſſequantur memoriam nominis ſempiternam, poſtremo felicitatem futuræ vitæ, quæ eſt vera & perfecta felicitas, quamque omnes debemus appetere, conſequuntur.

EX JULII NIGRI,
Ferrarienſis, S. J.

HISTORIA SCRIPTORUM FLORENTINORUM

edita Ferrariæ 1722. fol. pag. 352.

LIONARDO BRUNI, detto ARETINO.

DA Arezzo, che gli fù Patria, contraſſe il ſopranome d'Aretino; è dagl' Impieghi in Firenze, l'onore della Cittadinanza della Repubblica; e la ſingolare Dottrina gli merito condegno Poſto trà queſti Scrittori. La Vivacità del ſuo Ingegno l'impadroni ancor Giovanetto delle Lingue Latina e Greca, ſotto *Coluvio Salutati*, ed *Emanuele Chriſolora*; e reſtituille all' antico loro puro ſplendore; e felicemente ſi impoſſeſsò di tutte le Scienze, che lo formarono un perfetto Filoſofo, Oratore, ed Iſtorico. Ebbe negli Anni ancor giovanili l'onore di ſervire ad *Innocenzo VII*, e agli altri quattro (a) Pontefici Succeſſori; in qualità di Segretario de' Brevi Appoſtolici, continuando à ſoſtenere con infinito credito, un' Impiego ſi confidente; ſino alla cělebrazione del Concilio Generale di Cōſtanza; che allora richiamato alla Patria con

 Carat-

(a) Hi ſunt Gregorius XII. Alexander V. Ioannes XXIII. & Martinus V.

Carattere di Segretario della Repubblica; proſegui nella Carica tutto il corſo di ſua Vita. La Qualità riguardevoliſſima dell'Impiego; una certa ſua Naturale, e dagli Storici diſtinta Parſimonia; gli accumularono molte Ricchezze; delle quali, in una ſua Lettera ſi duole, d' averne gran Parte conſunte nelle Nozze di ſuo Figliuolo, per conformarſi al Luſſo d'Allora; come il ſuo Ingegno e la ſua Penna, gli produſſero una bella Dovizia di Componimenti; che tutti paſſano per Capi d' opera. Pieno di Reputazione, di Ricchezze, e d' Anni; in Età di 74. morì in Firenze, l'anno del Signore 1444, ò come notò Matteo Palmieri nel Libro de *Temporibus*, il 1443. il giorno nono di Marzo; El ſuo cadavere fù ſepolto nella chieſa di Santa Croce; e gli fù coronato il Capo d' Alloro, come ad Eccellentiſſmo Poeta; celebrate con Reale Magnificenza à ſpeſe Pubbliche l'Eſequie; con l'accompagnamento di tutti i Collegi, Magiſtrati, e principali Uffici di Firenze, che aſſiſterono all' orazione del Celebre *Gianozzo Manetti;* che con la ſua Eloquenza coronò il Trionfo dell'Aretino; il di cui Nome reſtò pure eternato con la ſeguente inſcrizione in Tomba di Marmo ſcolpita:

Poſtquam Leonardus e Vita migravit; Hiſtoria luget. Eloquentia muta eſt, ferturque Muſas,

Muſas, tum Græcas, tum Latinas, lachrymas tenere non potuiſſe. L'Elogio però immortale, e ſcritto in tutte le Parti del Mondo al ſuo gran Nome; glie lo fece la ſua Penna Græca e Latina, nell' opere, che di lui abbiamo; e ſono le ſeguenti:

Hiſtoria Florentina Libris 12; quæ ex Palatinis MSS. Avtographis, edita fuit in lucem, per *Sixtum Brunum* (b) I. C. Naumburgenſem Conſulem.

Fù tradotta in Lingua Toſcana da Mſ. *Donato Acciajoli;* ed uſcì la prima volta dalle Stampe di Venezia, nel 1473. in folio; e dipoi in Fiorenze nella medeſima forma, del 1492; e di nuovo l'Anno 1560. in Venezia; inſieme con l'Iſtoria Fiorentina di Mſ. *Poggio,* ſcritta da Lui in Lingua Latina, e tradotta in Toſcano per *Jacopo* ſuo Figliuolo. Era pure ſtata impreſſa in Vinegia, il 1476, adì 12. Febbrajo, per l'uomo d'Optimo Ingegno, Mæſtro Jacopo de' Roſſi, di Nazione Gallo; Regnante lo inclito Principe Mſ. Pietro Mocenigo; con l'Annotazioni di *Franceſco Sanſovini;* e porta queſto Titolo:

L'Iſtoria Univerſale de' ſuoi Tempi, di Mſ. Lionardo Aretino; nella quale ſi contengono tutte le Guerre, fatte trà Principe in Italia; e ſpecialmente da' Fiorentini in diverſi

 tempi,

(b) *Brunonem*, Dobelenſem Miſnicum. Argentorat. 1610. fol.

tempi, fino all' Anno 1404; con la Giunta delle Coſe, fatte da quel tempo fino all' An. 1560; e con l'Annotazioni, poſte in Margine a' ſuoi luoghi; riveduta, ampliata, e corretta, per Franceſco Sanſovino; In Venezia preſſo *Franceſco Sanſovino* 1561; dedicata dallo ſteſſo Sanſovino, Al Clariſſimo, e Preſtantiſſimo Signore, il Sig. Gio. Matteo Bembo, Senatore Illuſtre; diviſa in dodeci Libri. Queſt' Iſtoria Principia dallo Sciſma, che ſi fece contra Urbano VI. Papa nel 1378; e termina con la Vittoria ottenuta l'Anno 1404. da' Fiorentini, preſſo Angiari.

De Bello Punico Libri duo; (c) quorum prior continet Bellum primum, inter Romanos, & Carthaginenſes; hactenus apud Livium deſideratum. Alter ſeditionem Militis Conductitii & Populorum Africæ à Carthaginienſibus defectionem. Badio Aſcenſio nell'Edizione, che ne fù fatta in Parigi, di queſt' Opera; v'hà poſto in fronte il nome di *Polibio;* perſuaſo con Altri, che l'Aretino non abbia fatto in eſſa altra fatica; che dal Græco tradurre Polibio in Latino, abbenche eſſe prevenendo queſta Cenſura; nella ſua Prefazione lo reghi. Queſt' opera per altri in tre Libri diviſa; volgarizzata da un' amico di Lionardo; fù riſtampata

(c) Brixiæ 1498. fol. Pariſ. apud Badium 1512. & Auguſtæ Vindel. 1537. 4.

pata col Proëmio dell' Autore, in Venezia l'Anno 1544.

Bellum Gothorum, (d) Baſileæ apud Hervagium 1531. Queſta Fatica Latina, in quattro Libri diviſa; con Proëmio Latino, fù dall' autore dedicata Al Reverendiſſ. Padre e Signore, Mſ. Juliano Ceſarino Romano, degniſſimo Cardinale di Sant' Angelo, indi ſei Meſi dipoi da che fù compoſta, fù inviata da Lui con ſua Lettera pur Latina ad Alfonſo Rè di Napoli; che allora per aſſedio aveva preſo quella Città.

Queſt' Iſtoria gli fece molto credito, dice Monſù Bayle; finche Chriſtoforo Perſona ſi accorſe, che altro non era, che una Traduzione dal Greco di *Procopio.* Tradotta in Lingua Italiana fù impreſſa con queſto Titolo: Libro della Guerra de' Goti; compoſto da Mſ. Leonardo Aretino in Lingua Latina; & fatto volgare da *Lodovico Petroni* Cavaliere Saneſe; ſtampato la prima volta in Siena a' 29. Maggio 1456; con una Lettera d'eſſo Lionardo, ſcritta da Firenze a' 16. Ottobre del. 1442, al Sereniſsimo Alfonſo Rè, e dallo ſteſſo Petroni Volgarizzata 1: novamen-

(d) Fulginii 1470. fol. inde Venet. 1471. fol. per Nicolaum Janſon, & cum Beati Rhenani præfatione Baſil. 1531. fol. & cum Zoſimo Baſil. 1576. fol. & cum Agathio & Iornande Lugd. apud Franciſcum le Preux 1594. 8.

vamente poi riſtampato in Firenze per gli Eredi di Felippo Giunti, 1526. di Settembre, Siegnante Clemente VII. Pontefice Maſsimo. Il Petroni dedicò poi la ſua Traduzione, All'Illuſtrisſimo Principe Co. Galeazzo Sforza, Primogenito di Franceſco Sforza Duca di Milano; con ſua Lettera, che precede l'Opera volgarizzata, impreſſa di nuovo in Venezia per Gabrielle Jolito de' Ferraro da Trino di Monferrato, nell' Anno del N. Sig. 1542; impreſſa già ivi il 1528. Trovaſi pure un' Edizione Latina di queſta Storia; con queſto Titolo: *Leonardi Aretini de Bello Italico adverſus Gothos*. Finiſce così: *Hunc Libellum Æmilianus de Urſinis Fulignas, & Joannes Numeiſter Theutonicus ejuſque Socii, fœliciter impreſſerunt Fulginei, in Domo ejuſdem Æmiliani, A. D. 1470.*

Bellum Illiricum, & Gallicum, quæ deſunt Livio.

Hiſtoriam de rebus Græcis; (c) Lugduni per Gryphium, A. 1539. Comprende il Generalato di Teramene, e di Traſibulo, preſſo gli Ateniesi; ſine alla Morte d'Epaminonda.

Un'

(c) Eſt compendium ἑλληνικῶν librorum Xenophontis, Angelo Acciorolo equiti ab Aretino inſcriptum, editumque à Ioachimo Camerario, Lipſiæ 1546. 8. & in Iac. Gronovii Theſauro Antiquitatt. Græcarum Tomo IV.

Un' Opera intitolata *l'Aquila*; compoſta in Latino da Mſ. Lionardo Aretino; e dallo ſteſſo traslatata in volgare Sermone, in cinque Libri diviſa; Impreſſa in Venezia per Pellegrino de'Paſquali, 1493. a' 6. Giugno; Regnante inclito, & Sereniſſimo Principe Auguſtino Barbadico; Ivi di nuovo per Marchio Seſſa l'Ann. 1535.

Compoſe in Lingua Græca, *l'Iſtoria dalla Repubblica ſua Fiorentina*, (f) in Compendio.

Libellum *de Diſputationum, Exercitationiſque ſtudiorum uſu, adeoque neceſſitate in Litterarum genere quolibet*; Baſileæ 1536. per Henricum Petri.

Rethoricam quoque typis excuſam.

Hiſtoriam de Geſtis Romanorum, quæ fuit impreſſa.

De laudibus & Geſtis Florentiæ Libellum; unde plura deſumpſit Sanctus Antoninus, in ſua Chronica.

Hiſtoriam quamdam *Amatoriam*, quam Philippus Ulhardus excudit Auguſtæ Vindelicorum, Anno D. 1537.

Epiſtolarum volumen; Auguſtæ apud Knoblochum An. 1521. & Baſileæ apud Henricum Petri, An. 1535. 8. Opus

(f) Πολιτεία Φλωρεντίνων MS. in Codice Bavarico, & Upſaliæ in Bibl. publica ex dono illuſtris Viri Io. Gabrielis Sparrenfeldii. Citat etiam Langius gloſſario Græco ex Codice Regio 3049.

Opus inſigne *Dialogorum, & de moribus.*

Vitam Ariſtotelis, Libro uno.

Vitam M. Tullii Ciceronis.

Commentaria *in Oeconomica Ariſtotelis*; Pariſiis impreſſa apud Aſcenſium.

Tranſtulit ex Græco Idiomate in Latinum, Tractatum Sancti *Baſilii de Pueris inſtituendis.*

Libellum *Xenophontis*, (g) *de Tyranno.*

Apologiam pro Socrate.

Platonis Gorgiam, & Phædrum, & quasdam Epiſtolas.

Ex *Plutarcho Vitas, Pauli Æmilii, Tiberii, & Caji Gracchorum, Pyrrhi, Sertorii, Demoſthenis, Marci Antonii, Catonis Junioris*: quæ omnes ſunt impreſſæ.

Æſchinis Orationem contra Cteſiphontem, de Demoſthenis Coronatione; & Demoſthenis defenſionem adverſus eamdem; Baſileæ per Cratandrum An. 1528.

Orationem, qua *Heliogabalus* (h) Artem Meretriciam commendat.

Libellum, ſeu Orationem *contra Hippocritas* ſcripſit; impreſſum cum Concilio Baſilienſi Æneæ Sylvii. Fù poi ultimamente riſtampata da un MSC. e dedicata al Sig. Antonio Magliabechi.

Tra

(g) Inſcribitur *Xenophontis Hiero* ſive *de tyrannica vita.*

(h) Vide Lambecium T. 2. p. 940. ſeq.

Tra MSS. della Biblioteca d' Oxford, trovaſi un Volume di *quaranta* di lui *Lettere*, non anche impreſſe.

Giuſeppe degli Aromatari, Medico celebre; aveva la ſeguente Traduzione di Lionardo Aretino; come ſi può vedere à carte 94. della Latina Biblioteca Veneta, di Monſig. Tomaſini: *Leonardi Aretini Traductio, Actus primi primæ Comœdiæ Ariſtophanis.*

Fece altre Traduzioni dal Greco in Latino; e ſcriſſe moltiſſime altre Opere in Lingua Græca, e Latina; che furono raccolte da *Filiberto della Mare*, Conſigliero del Parlamento di Diſon & Senatore di Toloſa; che nell' Anno 1635. ne pubblicò un Catalogo, ſi dell' impreſſe, come delle MSC. che non sò ſe ſiaſi fatto.

E perche nel ſopradetto Catalogo, vi ſono moltiſſime di lui Opere, da pochiſſimi Scrittori citate, e à moltiſſimi Letterati ignote, come pure ſi ſcuoprono le Ambaſcerie, da lui ſoſtenute à nome della ſua, Repubblica, a' Principi Stranieri, e la qualità de' gran Perſonaggi, a' quali allora viventi, dedicara egli le ſue opere, e Traduzioni; hò creduto convenire alla gloria di queſto Scrittore, e alla cognizione erudita del mio Lettere, traſcrivere qui fedelmente il ſopra detto Catalogo del Sig. *Filiberto della Mare*; il quale

Anni

Anni ſono fù inviato a Firenze, all' eruditiſſimo Sig. Antonio Magliabecchi.

Elenchus Operum Aretini. Opera edita.

Rerum Græcarum hiſtoria; Ad Angelum Acciajolum, Equitem Florentinum; Lugduni apud Sebaſtianum Gryphium 1539. Annibal Cruccejus dedicat, Illuſtri Jacob Sacco, Equiti & Senatus Mediolani Moderatori Sapientiſſimo. Và unita à queſta Iſtoria, quella *De rebus ſuo tempore in Italia geſtis.*

De Bello Punico Libri duo.

Commentarius Rerum ſuo tempore in Italia geſtarum.

Hiſtoriæ Florentinæ Libri XII.

Vita di Franceſco Petrarca.

Iſagogicon moralis diſciplinæ ſeu Dialogus de moribus; ad Galeottum Ricaſolanum. Queſt' opera trovaſi ancora con queſto Titolo: Leonardi Aretini *Dialogus de moribus;* ad Galeottum Amicum, Dialogo Parvorum moralium Ariſtotelis ad Eudemum Amicum ſuum reſpondens; paucis ex poſterioribus à Leonardo adiectis: Leonardus, & Marcellinus Interlocutores. Et hic Titulus eſt *Interpretationis decem Librorum Ethicorum Ariſtotelis,* Leonardi Aretini; Impreſſæ in alma Pariſiorum Academia per Henricum Stephani, An. ab Incarnatione Domini Virtutum 1512, quinta Maji; una

cum

cum Interpretatione eorundem Moralium (i) Argyrophili Bizantii, & communi, familiarique Commentario.

Explanatio *in Lib. II. Oeconomicorum Ariſtotelis*, ad Coſmum ſuum.

Comædia *Polixenæ*, Leonardi Aretini Poetæ Comici.

Oratio adverſus Hypocritas.

De ſtudiis, ad illuſtrem Fœminam Baptiſtam de Malateſtis.

Epiſtolarum Libri VIII.

Addemus ex MSS. Fratrum Puteanorum; Landini & Gabrielis Naudæi, *Præfationes.*

In Procopium de Bello Gothico; Ad Julianum Cæſarinum Cardinalem St. Angeli.

In Sertorii vitam ex Plutarcho; Ad Antonium Luſcum.

In M. Antonii Vitam ex Plutarcho; Ad Linum Collutium.

In orationes Æſchinis contra Cteſiphontem; &, Demoſthenis pro Cteſiphonte de Corona.

In Baſilii Homiliam de Diſciplinis; Ad Linum Collutium.

In Xenophontis Tyrannum. Ad Nicolaum.

In Ariſtotelis Ethica; Ad Martinum V. Pontif. Max. Cum Præmiſſione quadam, ad evidentiam novæ Translationis.

In Ariſtotelis Politica.

In

(i) Argyropuli.

In Ariſtotelis Oeconomica; Ad Coſmum Medicem.

In Joannis Boccacci (k) *Fabulam de Tancredo* Salernitano Principe, eiuſque Filia Sigismunda; ex Italico Sermone in Latinum verſam; ad Bindaccium Recaſolanum.

Opera eiuſdem inedita.

De Nobilitate.

Proœmium in Orationes Homeri.

De recta Interpretatione; Ad Bertum Genuenſem.

Oratio funebris de Morte Othonis Equitis Florentini.

Oratio ad Martinum V. Pontificem, dùm Legationis munere fungeretur.

Della Liberalità; al Popolo Aretino.

Novella fatta per l'oppoſito, di quella di *Tancredi* del Boccaccio.

Riſpoſta fatta per la Signoria di Firenze, *agli Ambaſciadori del Rè d'Aragona,* in un gran Conſiglio di Cittadini.

Opuſculum *de ſtudiis & litteris;* ad Illuſtrem Dominum Baptiſtam de Malateſtis. Queſto MSC. ſi conſerva trà Codici Scritti à penna, nella Libreria de' Marcheſi Riccardi; mà non è regiſtrato nel ſuo Catalogo, dal Sig. Filiberto della Mare.

Oratio

(k) Apud Lambecium II. p. 934. memoratur Io. Boccacii libellus de inſigni obedientia & fide uxoria ex Italico in latinum translatus à Leonardo Aretino cum præf. ad eundem Boccacium.

Oratio Poggii in Funere Leonardi Aretini. Queſta ſi pone trà le ſue opere non impreſſa dal Sig. de la Mare; ma è del Poggi, e trovaſi impreſſa nel terzo Volume de' ſuoi Miſcellanei, dal Sig. Baluzzi, Dottiſſimo Bibliotecario di Monſ. Colberto, à Carte 248.

Officiorum Romanorum Nomina.

Epiſtolæ Leonardi Aretini, *pro parte Communitatis Florentiæ;* variis Dominis, & Communitatibus deſtinatæ.

Certi ſopraſcritti fatti, & ordinati da Meſſer Lionardo d' Arezzo; cioè *in che modo ſi debbe ſcrivere per Lettera, e per Volgare;* e poi eſpoſti.

Leonardi Aretini *de Inſtitutione;* ad Herennium.

Epiſtolæ quamplures.

Teſtimonia variorum ſcriptorum de Leonardo Aretino; ex quibus, ut ex illius operibus, Vitam illius conſarcinabo.

Commentarius de Republica Florentinorum.

Vita Ariſtotelis; ad Nicolaum Albergatum, Cardinalem S. Crucis.

Vita Marci Tullii Ciceronis; Queſta vita trovaſi impreſſa, in un Volume in folio di molte Vite, ſcritte per lo più da Plutarco; trà le quali v' è queſta ſcritta da Lionardo Aretino.

Vita di Dante. Queſto pure fù fatta ſtampare in Perugia, dal Dottore Giovanni Ci-

nelli, ultimamente defunto. Fu pure unita à quella del Petrarca; impreſſa in Firenze all' Inſegna della Stella il 1672. in 12. L'una è l'altra fù eſtratta da un Teſto à penna, del Dottiſſimo Franceſco Redi; è con altri Teſti fedelmente collazionata.

De Origine Urbis Mantuæ; ad Ioannem Franciſcum Gonzagam, Mantuanorum Principem.

Oratio nomine Antonini Eliogabali Romanorum Imperatoris. Queſta pure, che è di Lionardo Aretino trovaſi parimenti ſtampata.

Oratio in Maledicum Nebulonem.

Oratio pro ſe ipſo; ad Præſides.

Laudatio Urbis Florentinæ.

Laudatio Joannis Strozzæ, Equitis Florentini. Queſta Orazione nella Morte di Nanni Strozzi; fu ſtampata dal Sig. Balluzzi, nel terzo Libro de' ſuoi Miſcellanei, à carte 216.

Diſcorſo fatto à Niccolo da Tolentino, Capitano di Guerra del Comune di Firenze; quando ricevette il Baſtone.

Difeſa del Popolo di Firenze, contra certi Calumniatori della Guerra di Lucca.

Dialogi II. de Diſputationis Exercitationisque ſtudiorum uſu, & neceſſitate in Literarum genere quolibet. Ad Petrum Iſtrium.

De Militiâ, ad Reginaldum Albizium Equitem Florentinum.

Lettera

Lettere ſcritte da Lui *in nome de comune di Firenze.*

L'orazione adverſus Hypocritas, poſta da Monſù de la Mare, trà l'opere di Lionardo impreſſe; era ſtata ſtampata, ma ſcorretta aſſai, nel Volume intitolato *Faſciculus Rerum Expetendarum; & fugiendarum.* Mà ultimamente è ſtata riſtampata molto piu corretta, du un Manoſcritto del Sig. Antonio Magliabechi, con un Dialogo del Poggio dell' iſteſſa materia; come nella Prefazione alla detta orazione nuovamente impreſſa ſi vede. Uſci prure unita al Dialogo del Poggio nella Raccolta d' Ortuin Grazio (l) in Leone nel 1679, come pure rapporta Monſù dù Pin.

Era troppo celebre di Lionardo Aretino la Fama; e troppo ſonora rimbombò ſin ne' Secoli à lui poſteriori; perche cento Lingue, e cento Penne, non ne faceſſero l'Elogio. Trà molliſſimi, ſceglierò i ſeguenti; che ſi fecero gloria di contribuire ad un grandiſſimo Merito, una piccioliſſima Commendazione. Hanno dunque ſcritto di Lui in ſeguenti, e ben chiari Scrittori.

(l) Poggii dialogus contra hypocriſin in Eduardi Brown faſciculo rerum expetendarum & fugiendarum Lond. 1691. fol. exſtat T. 2. recuſus ex edit. Lugd. 1679. Ortuini autem Gratii faſciculus, qui apud Brownium tomi primi eſt loco, prodierat Coloniæ 1535. fol.

Paulus Jovius, qui luculentum texuit Elogium, apud quem Laus Aretini præcipua eſt: *quod primus Græcarum Litterarum Decus, à multis ſeculis Barbarorum immani Tyrannide proculcatum, erexit, atque reſtituit.*

Jacobus Gaddi, de Scriptoribus non Eccleſiaſticis; & in Opuſculo, cui Titulus *Luſus Poetici*, in una longa Epiſtola al Sig. Filiberto della Mare.

Franciſcus Philelphus, Lib. primo Conviviorum; & in Epiſtola ad ipſum ſcripta Anno 1436. At præcipue in Præfatione ad ſecundum Convivium, hæc habet: *Nam quis eſt qui neſciat, Leonardum Aretinum felici quadam, & facundiſſima ingenii vi, atque bonitate, Eloquentia pollere?*

Poggius ſecunda in Philelphum Invectiva, & prima in Laurentium Vallam.

Floridus Sabinus, in Apologia adverſus Calumniatores Linguæ Latinæ.

Jacobus Philippus Bergomenſis, in Supplemento Chronici ad Annum Chriſti 1416.

Joannes Tritemius.

Leander Albertus, in Italiâ.

Lucius Joannes Scoppa, Lib. I. Capite quinto Collectaneorum.

Gherardus Joannes Voſſius, de Hiſtoricis Latinis Lib. 3.

Thomas Pope Blount, in Cenſurâ.

Andronicus Theſſalonicenſis, *eum verum & fide-*

& fideliſſimum Græcorum Librornm Interpretem ſolebat appellare.

Raphael Volaterranus in Anthropologia, pagina 639. teſtatur, *ſolum Aretinum feliciter tranſtuliſſe ex Græca in Linguam Latinam; cæteros verò Paraphraſtes videri.*

Bucholcer.

Monſù Bayle, nel ſuo Dizionario Franceſe Iſtorico Critico.

Antonius Poſſevinus eum collocat inter Hiſtoricos primi nominis.

Franciſcus Albertinus.

Ugolinus Verinus, in Illuſtratione Florentiæ.

Matthæus Palmerius in Libro de temporibus.

S. Antoninus Florentinus Archiepiſcopus, Parte tertia Hiſtoriarum.

Æneas Silvius, Epiſtola 51; ubi eum vocat *magnum Hetruriæ ſplendorem;* nec dicere veretur: *neminem illo, poſt Lactantium, Ciceroni proximiorem fuiſſe.*

Eraſmus Roterodamus, in Ciceroniano, quamvis leviter arguat eius ſtyli tenuitatem.

Joannes Baptiſta Ricciolus, Tomo 3. Chronologiæ Reformatæ.

Joſias Simlerus, in Epitome Bibl. Geſneri, in qua Operum tum editorum tum ineditorum Leonardi Aretini, non ſine aliqua confuſione, nec omnimoda fidelitate tranſcribit Catalogum.

 Fran-

Franceſco Sanſovini ampliò, e correſſe in più Luoghi, la di lui Iſtoria Univerſale de' ſuoi Tempi; da Mſ. *Donato Acciajoli* in volgar Lingua tradotta; e con ſue Annotazioni l'impreſſe in Venezia; e lo colloca trà gli Uomini Illuſtri nelle Lettere, nella ſua univerſale Cronologia, negli Anni 1365.

Auguſtinus Florentinus, Capite 6. Vitæ ab ipſo deſcriptæ, celeberrimi Ambroſii Camaldulenſis Florentini; citans Epiſtolam ſecundam eiuſdem Ambroſii, in hæc verba: *Leonardi Aretini Commentaria, ex Polybio Traducto:* & Epiſtolam eiuſdem Ambroſii ſeptimam; in qua de *Socratis Apologia e Græco traducta* ab Aretino, mentionem facit.

Eugenio Gamurini, nella Parte quarta delle Nobili Famiglie Toſcane ed Umbre, nella Famiglia Strozza; e nella Famiglia della Fioraja.

Luigi Moreri, nel ſuo Gran Dizionario Franceſe.

Il ſenato della ſua Repubblica, non ſolo lo ſcelſe per ſuo Segretario; m'a l'onorò della Citadinanza di Firenze, come ſi vede in più Luoghi delle ſue opere; e ne fà menzione il Poggio, ſcrivendo nella ſua Orazione in funere Leonardi Aretini, à Carte 259. dell' Edizione dell' eruditiſſimo Sig. Abate Beluzzi; con le ſeguenti Parole:

Nam, cum primùm Domicilium Leonardus Florentiæ elegit, Hiſtoriamque cœpit contexere;

Civi-

Civitate à vobis, & certà Cenſus Quantitate; quæ etiam ad filios manaret, in Civitate donatus eſt. Chè però poteva da *Michele Poccianti* collocarſi trà Fiorentini Illuſtri Scrittori, tutto che Originario da Arezzo; quando v' ſià poſto Carlo Marſupini pure d'Arezzo, ſolamente perche Segretario della Repubblica Fiorentina; il quale appunto ſucceſſe in tal' Impiego à Lionardo, come nota il Volterrano.

In un MS. dell' Iſtorie della Città di Firenze, preſſo il Sig. Antonio Magliabechi; vi ſi leggono le ſeguenti parole: *Addì - - - di Gennajo 1443. morì Mſ. Lionardo d'Arezzo, Cancelliere del Comune di Firenze; è fugli fatto grandiſſimo onore; e fù coronato come Poeta, di Corona Laurea, e fece l'Orazione ſopra il ſuo Corpo Ginnozzo Manetti; e fù ſepolto in Santa Croce; e andarono al Mortorio i Collegi, e tutti gli altri Uffici Principali di Firenze.*

In fine d'un MS. dell' Iſtorie Fiorentine di Lionardo Aretino, che ſe trova nella Libreria de' i Medici Regnanti. in S. Lorenzio di Firenze; vi ſi leggono le ſeguenti parole: *Antonius Mani filius, Florentinus Civis atque Notarius, tranſcripſit Florentiæ ex Originali, Idibus Juniis: quo quidem tempore elegantiſſimus harum Hiſtoriarum ſcriptor feliciter obiit. Nam præter cuncta Ornamentorum genera, quibus celeberrimum ejus funus, à Populo Florentino, egregiè præ ceteris, ac mirabiliter ornabatur, Nos ad perennem quamdam Gloriæ ſuæ illuſtrationem, publico eiuſdem Populi Nomine, à Jannoctio Manetto, & Funebri Oratione elegantiſſime laudatum; Et Laurea Coronatum fuiſſe conſpeximus; atque ad Crucis Templum detulimus, lugubre, ac prorſus admirandum, & omnibus quoque ſæculis memorandum ſpectaculum.*

Fà menzione onerovoliſſima di Lui *Antonio Magli-*

Magliabechi; dalle di cui Annotazioni, s'è arricchita la Meſſe delle Lodi, di queſto celebratiſſimo ſcrittore.

Scipione Ammirato, nelle ſue Storie Fiorentine.

Il Giornale de' Letterati d'Italia, nel Tomo 9, articolo 3; dove nota aver veduto alcune di Lui Poeſie Volgari aſſai ordinarie.

Luigi Elià du Pin, nella ſua nuova Biblioteca degli autori Eccleſiaſtici, nel Tomo 12. p. 95.

Alexander Natalis, Parte I. Cap. IV. Secul. XV. ubi de ſcriptoribus Eccleſiaſticis.

Nicolò Alamanni; tutto che inclini, à non crederlo Autore dell' *Iſtoria della Guerra de' Goti:* eſſendo anzi di parere, che *Criſtoforo Perſona* Uomo verſatiſſimo nella Lingua Greca, traduceſſe da queſta nella Latina, l'Iſtoria di *Procopio*, e quella del di lui Continuatore *Agatia;* per levar la maſchera al Plagio commeſſo da Lionardo, che ſi attribuiſce la Storia Gotica di Procopio, e di Agatia, ſupprimendone nel translatarle in Latino i veri autori: ciò che pure oſſervò *Paulo Giovio* nell' Elogio fatto allo ſteſſo Aretino.

Monſù *Varillas*, nella Storia ſegreta della Caſa Medici, lo Sà Precettore di Lorenzo de' Medici il Grande.

Monſù *de la Mare*, dottiſſimo Conſigliere nel Parlamento di Borgogna; traſſe dalle celebri Librerie de' Rè di Francia, e della Caſa di Toſcana; le Opere MSS. di Lionardo; e raggunolte tutte in un Corpo.

Joannes Dominicus Muſantius, in ſua Face Chronologicâ.

Antonius Poſſevinus; qui ſuprà in Bibliothecâ Selecta Lib. 12. Cap. 14; *Laboravit*, inquit, *in Libris Ethicorum Ariſtotelis ad Nicomachum, vertendis feliciter, Leonardus Aretinus.*

LEONAR-

LEONARDI ARETINI
EPISTOLARUM
LIBER PRIMUS.

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

I.

Leonardus Aretinus Colluctio S.

Quid apud Pontificem (*) *egerit feceritque.*

ROmam veni ad 8. Calend. Aprilis, moxque ut primum licuit Pontificem adiens, ſalutandique cauſa, & mei ipſius exhibendi, ab eo perbenigne quidem ac perhumaniter receptus ſum. Quanquam primo ſtatim congreſſu ubi me aſpexit, nullo adhuc verbo a me facto, converſus ad eos qui proxime adſtabant, iunior hic, inquit, eſt longe quam putaram. Hæc prima vox illius a me audita eſt. Poſt hæc ego conſueta veneratione eum affatus cum eſſem, ipſeque pauca reſpondiſſet, re-

 ſumpſit

(*) Innocentium VII. A. 1405.

ſumpſit ea ipſa quæ primo aſpectu edixerat. Tota nam verborum eius iſta fuit effectio, cuius me gratia evocaſſet, (**) magnum pondus, magnamque dignitatem ineſſe, nec litteras modo verum etiam annos flagitare. Nam adoleſcentem ei mumuneri præeſſe vix ſatis habere dignitatis. In te autem, inquit, cætera me omnia invitant, ætas dehortatur: ſed hæc aliàs conſiderare licebit. Ita tunc ab illo dimiſſus ſum. Plenum erat auditorium cum hæc a Pontifice dicebantur, diffuſusque rumor eſt, quaſi ob ætatem impedirer dignitatem nanciſci. Quæ vox in ſpem multos erexit, & inprimis Iacobum Angelum, familiarem tuum, qui verbum ea de re prius fecerat nunquam, is nunc acerrime petit. Incendunt, ut audio, illum fautores quidam, perturpe ſibi affirmantes, ſi eius qui quadriennio iam toto in Curia fuerit, nulla ratione habita, ego abſens ac ſolo nomine cognitus accerſor, præſertim cum ea ſit ætate, ut plus quam maturus huic muneri videri poſſit. Hac ille indignatione percitus & in ſpem elatus, curſitat nunc cum fautoribus ſuis, multoſque ad Pontificem hortatores ſubmittit, & quod ſuper omnia moleſtiſſimum eſt, comparationes odio-

(**) ut à ſecretis apud Pontificem eſſet.

odioſe ab illis inducuntur. Itaque video fortuna quadam mea fieri, ut cum quo dudum æmulo ſtudiis literarum Florentiæ contendi, cum eodem mihi nunc Romæ ſit de honore dignitateque certandum. Sed meum quidem factum legitimum eſt ſine cuiuſquam obtrectatione, illius autem conatum non ambigo tibi improbum iniuſtumque videri, totumque ex liuore tranſverſaque invidia proficiſci. Nam ſi locum hunc concupiuit, cur non ante adventum meum petierat? Si non concupivit, cur nunc tandem cupit? Difficultatem videlicet meam ſibi facultatem vult, pendentemque me, cui opem ferre oportuit, crudeli, inhumanoque impetu ad ruinam impellere. Ego certe, quamquam me novitas ipſa loci & inconſuetudo hominum, multaque ſimul alia in hac re perturbant, tamen non deero ipſe mihi, conaborque & annitar, ut quamquam ætate me ſuperet, cæteris tamen rebus ipſe a me ſuperetur. Vale, Romæ 3. Non. Aprilis.

II.

Leonardus Colluctio S.

Quomodo aſſecutus ſit quod à Pontifice petierat.

SCripſi antea tibi de contentionibus in quas huc profectus præter ſpem, vo-

luntatemque incideram. Poſtea hæc ſecuta ſunt: Pontifex ob eam quam tunc ſcripſi cauſam ambiguus, differendo ac procraſtinando, neque reiicere plane me, neque recipere videbatur. Fautores adverſarii competitoriſque mei multa continuò illi ſuggerentes inſuſurroneſque ac moleſte nos invicem comparantes, incertiorem indies Pontificem reddiderant. Tandem vero contentiones & lites, & adverſariorum iactantiæ, comparationeſque illæ moleſtiſſimæ eum finem habuere, ut non modo non graviter ferendum, ſed optandum etiam fuerit. Nam cum ferveret maxime id certamen, ac ſumma iam ſpe adverſarii tenerentur, literæ ad Pontificem ex Gallia venerunt à duce Biturigenſium. Res qua de agebatur graviſſima erat & maxima, ipſarumque literarum longa & elaborata ſeries, ad has cum reſpondere Pontifex accuratius vellet, ex Cardinalium ſententia mihi, competitorique meo negocium mandavit, quaſi in hoc ipſo utriuſque noſtrum iudicium facturus, mihi occaſionem præſtitam cum illo, ut optabam, in comparationem veniendi, reſcripſi uti præceptum fuerat, biduoque poſt conſtituto tempore meæ illiuſque literæ Pontifici, patribuſque recitatæ ſunt. Quibus lectis quantum intereſſe viſum ſit

neſcio,

neſcio, illud tantum ſcio, fautores illius, qui tam arrogantur illum mihi præferebant, aperte iam confiteri ſe falſa nimium opinione ductos erraviſſe, Pontifex certe ipſe mihi ſtatim gratulatus, reiecto illo, me ad officium dignitatemque recepit. Hæc tibi reſcribere feſtinavi, ut ſi quando forte ſuperioribus ex literis moleſtiam ſuſcepiſti, eam nunc tandem tota re cognita omnino deponas. Vale.

III.

Leonardus Colluctio S.

Quid illi ex commendaticiis amici literis acceſſerit.

ETſi ſciam quæ tu nuper de me ad Pont. Max. ſcripſiſti, ea omnia vera non eſſe, tamen, fatebor enim ingenue, cupiditatem animi mei, gratiſſima mihi illa quidem & acceptiſſima fuere. Tanti enim facio iudicium tuum, ut vel unius epiſtolæ teſtimonio univerſos obtrectatorum impetus, quibus neſcio quo meo fato, ubicunque ſim carere non poſſum, facile me fracturum eſſe confidam. Nam tu ſic omnia in meam laudem complexus es, ut nullus iam malivolis ad me carpendum relinquatur locus, niſi plane iudicio tuo voluerint contradicere. Quamquam

neſcio, mi iucundiſſime Colluſti, mihine tuis ampliſſimis atque ornatiſſimis verbis laudato, an tibi qui illa ſcripſiſti plus laudis ex illa tua epiſtola provenerit. Nam laudes quidem meas ex teſtimonio tuo homines crediderunt, tuas autem ſuis, ut ita dicam, oculis intuiti ſunt. Lecta eſt enim epiſtola tua Pontifici, cum multi honeſtiſſimi viri vtriuſque ordinis adeſſent, & nonnulli Romani etiam Cardinales, quam cum attendiſſime & ſummo cum ſilentio totam audiſſent, omnes tandem uno ore ad te laudandum extollendumque converſi ſunt. Te doctiſſimum, te eloquentiſſimum, te virorum optimum prædicabant. Movebat eos, ut mihi videbatur, grauitas atque ornatus orationis tuæ, ſed ſuper omnia movebat illa ingens atque incredibilis charitas, quam te habere erga me perfacile tuis in literis apparebat: quæ quoniam ex vero animo ac ſimplici quadam bonitate proficiſci videbantur, mirum in modum univerſis placebat. Itaque aſpiciebant me omnes, quaſi te ipſum cernerent, & ſtudia illa atque exercitationes noſtras, in quibus tu ceu ferro ferrum acuiſſe nos dicebas, mente volutabant, applaudebantque amicitiæ, & familiaritati noſtræ, nec poterant me non aliquid eſſe putare, quem tu tanto

ſtudio

ſtudio laudare non dubitaras. Ex tuis ergo literis effectum video, ut ſi qua exiſtimatio erat iam de moribus, ingenioque meis apud homines conſtituta, ea non ſolum confirmata ſit, verum etiam accumulata. Quod ſi unicum beneficium abs te accepiſſem, agerem nunc tibi gratias multis verbis, ſed ſunt tot & tam ampla quæ in me contuliſti, ut ſi verbis ſatisfacere velim ſtultiſſimus ſim exiſtimandus, itaque non agam tibi gratias, ſed ſemper habebo, referam vero libenti animo, ſi quando facultas dabitur. Literas autem tuas, quarum exempla ad me miſiſti, reddendas eſſe non cenſui, non enim faciendum mihi viſum eſt, ut ſimultas iam ſopita & oblivioni tradita iam refricaretur. Nam ſi malo animo in me eſt, ſatis in eo punitur, quod de me quotidie audit, & videt multa quæ ipſe nollet. Illud etiam quod in principio ſcripſiſti, eum ante omnes fuiſſe poſtulatum, profecto caret veritate. Nunquam enim hoc ego exploratiſſimum habeo quod poſtulatus aut petitus, aut requiſitus fuit, niſi forte poſtulationem vocat quorundam amicorum ſuorum exhortationes, ut eum locum petere vellet. Qui tamen quantum errarint, paulo poſt declaratum eſt, cum ipſe per ſe ac per amicos petens, nihil omnino

præter repulſam obtinere potuerit. Vale.

IV.

Leonardus Colluctio S.

Certiorem reddit quomodo bellum Romani cives cum Pontifice geſſerint.

AD literas tuas accuratius reſpondebo, cum plus ocii nactus ero, nunc iſta vulgaria tranſigam. Primum video quid moneas, & ſequar conſilium tuum, nec quicquam prætermittam. Pro religioſis vero illis, qui ſe in Galliam transferre cupiunt, dabo operam, ut quam cito ad te diplomata perferantur. De ſitu urbis Romæ, ſi turbationes permiſerint cito ut ſpero te compotem reddam. Salvum veniſſe Bonifacium noſtrum mihi gratiſſimum eſt. De ſalute autem curabo diligenter, ut ita fiat quemadmodum fieri poſtulas. Nos ſumus hic continenter in armis, atque eò fit, ut minus operæ adhibere literis queam. Tanta eſt enim Romani populi inconſtantia ac perverſitas, nullus ut quieti relinquatur locus. Heri ante lucem egreſſi urbe Romani cum quibuſdam auxiliaribus regis pontem Militium occupare tentarunt. Turrim ſuper eo ponte noſtri cuſtodiunt, ne quis invito Pontifice tranſire poſſit: vehemen-

ter

ter ibi aliquid horis pugnatum eſt. Tandem noſtris laborantibus, ſubſidio miſſi equites, Romanos in fugam vertere, paucis interfectis, frequentibus vulneratis. Illi in urbem reverſi, ſolita temeritate in Capitolio conſiſtunt, multitudinem convocant: Feſtus erat dies, plebs ocioſa, & vino calens concurſat: Sumunt raptim arma, vexilla promuntur ad oppugnandas Pontificis ædes, ire pergunt noſtri contra parare tela, cohortarum ſiſtere, expectare forti animo populi impetum ante molem Adriam, quæ male pacata nobis eſt, vallum iacere, nox denique certamen diremit. Ea nocte vigiliæ per totam urbem factæ. Neſcio quam finem res ſit habitura, tu gaude, & ſi quid de ipſis habes, me certiorem face. Ex urbe 2. Non. Auguſt. quadringenteſimo quinto ſupra mille.

V.

Leonardus Colluctio S.

Quomodo Pontifex civibus quibuſdam Romanis occiſis, ab urbe pulſus ſit, vixque effugerit.

SVperioribus diebus ad te ſcripſi, quis eſſet gradus rerum noſtrarum. Deinde hæc ſecuta ſunt, ad 8. Idus Auguſti Romam quidam cives ad Pontificem vene-

re, gratia, ut aiebant, diſcordiarum componendarum. Hi poſt multa in auditorio agitata cum re infecta domum redirent, paulo ſupra molem Adriam invadunt, capti ex iis undecim, nam cæteri in ipſo impetu dilapſi evaſerunt. Ad Ludovicum Pontificis nepotem, cuius iuſſu capti fuerunt, adducuntur, ibi cum multa exprobrarentur eis de perfidia in Pontificem, de oppugnatione pontis Militii recentiſſime tentata, de occultis inſidiis, de corruptela regis: illique reſpondente, pleraque a ſe recte facta reſponderent, exarſit ira iuvenis, ac retundere ora gladio cœpit. Denique omnes undecim trucidati ſunt, ac poſt cædem a feneſtris ædium præcipites dati. Inter hos duo fuerunt ex ſeptem viris, quos ad gubernandam rempubl. populus Romanus creaverat. Cæteri autem novem ex primariis civibus, & quod dolendum eſt, nonnulli ex iis qui has moleſtias inferre nobis permoleſte ferebant. Huiuſce autem rei cum celeriter fama per urbem vulgata eſſet, itur confeſtim ad arma, complent omnes aditus clamoribus & vociferationibus omnia reſonant. Ego paulo ante, fiducia eorum civium, qui ad Pontificem venerant, flumen tranſgreſſus in urbem ieram. Itaque mox audito tumultu recipere me ad

no-

noſtros propero, cætera igitur urbis dimenſus cum ad pontem Adriam perveniſſem, armorum ingentem catervam, qui aditum occuparent, offendo. Stabat ferri acies mucrone coruſco ſtricta parata neci: quod ego ſimul ac aſpexi, averſo celeriter equo in proximum angiportum deſilio, ac mutata veſte, pedes me turbæ admiſcens, ſtationes armatorum incognitus pertranſeo, vix me digreſſo, miniſter quem cum equis reliqueram, ab armatis oppreſſus eſt, & equi, veſtesque abducti: mihi vero poſtquam ad noſtros perveni, primum ſpectaculum fuit cæſorum acervus. Iacebant enim media in via ſanguine fœdati, & magnis confoſſi vulneribus. Steti horrens, luſtravique omnes oculis, quoſdam etiam ex iis mihi notos recognovi. Inde ad ædes Pontificis ire pergo, ille miro dolore angebatur. Res enim tota eo inſcio tranſacta fuerat, vir pacificus & mitis, à cuius bonitate nihil eſt quod magis abhorreat quam cædes & humani ſanguinis effuſio, mœſtus ſeſe, ac fortunam deplorabat ſuam, oculos interdum ad cœlum tollens, quaſi deum invocaret teſtem ſuæ erga populum Romanum innocentiæ. Pontifex igitur circa hæc intentus, nec quid ageret, nec ubi conſiſteret præ nimio dolore ſciebat, circum-

cumſtantiæ autem variæ erant ſententiæ. Alii confeſtim abeundum cenſebant, nec impetum populi Romani tam inſigniter læſi, irritatique expectandum eſſe: inſuper haud procul ab urbe regias copias, quas pro Romanis ſtare haud ambiguum erat. Alii nullo modo abeundum, ſed obſidionem tolerandam, auxiliaque ex amicis accerſenda cenſebant. Erant etiam, qui poſtera vel altera die abeundum putarent, ut ſimul colligendarum rerum ſpacium eſſet, ſimul ut non fuga, ſed migratio illa videretur. Duo erant aditus, quibus ex urbe Roma ad nos pervadi potuiſſet, unus per pontem cui moles Adriani ſuper impoſita eſt, alter per trans Tiberim & Ianiculum collem. Ad molem Adriani, quoniam de fide eius qui arcem tenebat dubitabatur, ſtationes noſtrorum militum oppoſitæ fuerant, valloque & aggere in modum caſtrorum munitæ. Ad Ianiculum mœnia erant, nonnullis in locis vetuſtate collapſa, hæc quoque loca armatis complebantur, reſiſti ſine dubio poterat contra omnem populi vim: verum quia cibaria paucorum admodum dierum aderant, & regiæ turmæ nobis infeſtæ adventare nuntiabantur, vicit eorum ſententia, qui ſuadebant, e veſtigio abeundum: Igitur ſarcinas colligere,

gere, & impedimenta componere noſtri contendunt: Quod pro anguſtia temporis factum eſt, primum turma equitum una, deinque impedimenta, peditesque proficiuntur, poſt hos Pontifex cum omni curialium turba, extremum fuit equitum agmen, qui aliquo intervallo ſecuti, vim, ſi qua immineret, à tergo repellerent. Supererant quatuor diei horæ cum urbe egreſſi ſumus, profecti non ſine magno timore, circiter ſecundam noctis horam ad vicum Ceſianum duodecim milibus paſſuum ab urbe pervenimus. Ibi per eam noctem commorati, poſtridie prima luce caſtra movimus, & circiter ſextam diei horam Sutrium pervenimus. Sutrini omni multitudine extra portas diffuſa Pontificem alacri vultu receperunt. In hac urbe quod reliquum erat diei ac ſecutam noctem commorati, poſtero die Viterbium contendimus. Res quidem ita geſta eſt, nos ut ſpero aliquot menſes Viterbi manebimus. Hæc tibi ſcripſi leviter febricitans. Marcus familiaris tuus ſalvus eſt, una enim nobiſcum ex urbe aufugit, quantum ad eum ſpectat dabimus operam, ut quemadmodum fieri mandaſti, ita fiat, Vale, è Viterbio.

VI. Leo-

VI.

Leonardus Colluctio S.

Quæ ratio imponendorum nominum fuerit.

QVæſiſti ex me an Hectoris nomen aliud ſignificet quam Priami filium, & quid Miſenus, Eoluſque deſignent, quibuſve literis ſcribi debeant. De quibus ego vix quicquam certi reſpondere poſſum, cum libros hic habeam nullos, ſed quantum memoria tenere videor, Hector idem ſignificat quod defenſor ſeu tutator. Sic eſt enim apud Platonem in eo libro, qui inſcribitur de nomine, docet ibi Plato, hæc heroum nomina non eſſe vera, ſed pleraque eorum à poëtis confiсta, ut Hectorem quidem appellatum dicit, quia urbem tenuerit tutatusque ſit. Aſtyanacta vero, quia cum Hectoris filius eſſet, ad eum ſpectabat imperium urbis, Aſty enim Græce urbs eſt, anax imperator, inde Aſtyanacta dictus à viris, nam mulieres, ut inquit Plato, Scamandrum appellabant. Remotæ enim civilibus officiis non dignitatis nomine vocaverant Hectoris filium, ſed proprio. Agamemnon dictum, quia tolerantiam habuit in bello, aga quidem nimium eſt mennon autem tolerans. Adra-

Adraſtum quia rem non confecit, privatio eſt tam apud Græcos quam apud nos, δράω autem facio, unde Adraſti nomen eſt tractum. Id etiam magis in Hyppoliti nomine apparet. Cum enim hyppos equus ſit, lio autem diſcerpo, & ab iis nomen ipſum Hyppoliti manifeſtiſſime conficiatur, quis non intelligat id quidem ab eventu fabula inditum fuiſſe. Multo præterea docet Plato in eo libro, per quæ non ſolum res finxiſſe poëtas oſtendit, ſed etiam nomina pleraque affinxiſſe. De Eolo autem & Miſeno nihil habeo quod referre poſſim, ex aliorum auctoritate, Miſenus tamen ſignificare poteſt odioſum, Eolus autem vietum & putridum. Hæc tibi dicere poſſim, in quibus ſi tibi ſatis facio bene eſt, ſi non ſatisfacio incommoditatem librorum accuſa. Vale.

VII.

Leonardus Colluctio S.

Quo conſilio Homerus nomina rebus perſoniſque tribuerit.

NOn ſatis conſpicuum tibi factum ais, quod ſuperioribus ad te literis de Hectore perſcripſi, petiſque & unde id nomen dictum ſit, & quomodo apertius explicari, & ſimul admirari videris ſi id pri-

primævum non ſit, ſed poſtea ab eventu quodam illi viro tributum, ut apud nos, Torquati Cincinniati & Aphricani. Ego autem exiliter porro ieiuneque reſcripſiſſe non inficians eo. Sed accidit hoc pudore quodam, quod ad te hominem ea ætate autoritateque hiſce de rebus ſcribens, quas tibi notiores puto quam mihi, veritus ſum ne obtunderem aures, ineptuſque fierem, ſi prolixius in iis oſtendendis fuerim commoratus. Itaque velut admonuiſſe, & tanquam digito monſtraſſe contentus, non ultra explicui: Sed quoniam illud tibi placere intelligo, parabo equidem voluntati tuæ, & quod tunc properatio abſtulit, nunc mora reſartiet. Primum igitur, de Hectore non dubito, quod ſit non proprium nomen, ſed à poëta fictum, ut etiam neque de Aſtyanacta, neque de Hippolito, dubitari poteſt, nam & Aſtyanactis aliud nomen ab ipſo Poëta didicimus Scamandrum, & Hyppoliti quem fabula tradit turbatis diſtractum equis, nomen hoc ipſum ita deſignat, ut pluſquam manifeſtiſſimum ſit ab eventu fabulæ fuiſſe impoſitum. Nec ulla ſane admiratio, vel tibi vel aliis eſſe debet, ſi à Poëtis fingantur nomina, cum res ipſas fingere illis permittamus, quas conſtat eſſe minus in poteſtate noſtra ſecundum naturam,

turam, quam nominum ipſorum impoſitiones, præſertim cum iuſta ſit quædam ratio nuncupandi, ut eſt in ipſis quæ ſupra memoravimus. Hectoris enim filium qua ſpe ſucceſſionis quaſi deſignatus quidam hominum opinione rex habebatur Aſtyanax à Poëta dictus eſt, adeoque fictum nomen prævaluit vero, ut Scamandrus quis fuerat nemo ſciat, Aſtyanacta vero omnes agnoſcant. Hyppoliti quoque non dubito, ſi modo quiſquam is fuit qui Theſei filius ab equis diſtractus fertur, aliud nomen fuiſſe, quod poſtea ab hoc ficto & aduenticio obſcuratum deperiit, ut iam niſi Hyppolitum nemo intelligat. Eadem ratio de Hectore eſt, quod & ipſum à Poëta fictum apparet, ductum autem ab eo quod urbem tenuerit, quod quia non ſatis clarum tibi videtur videri ſcribis, conandum eſt lucidius aperire. Tale enim aliquid intelligi volo quale eſt apud Virgilium illud, in ſummo cuſtos Tarpeie Mallius artis ſtabat pro templo & capitolio celſa tenebat; tenere enim hoc in loco tueri eſt & defendere.. Ab hac itaque ſignificatione tractus eſt Hector. Nam ἔχω Græce teneo eſt, inde Hector verbale nomen ex illo tributum, quod is ſolus patriam tenuerit contra Græcorum impetum, pate-

re iam arbitror quid ipſe intelligam, nil tamen vetat explicari enodatius, à poëta tamen ipſo ſi quis quærat in hunc modum: Dic mihi Homere tu apparatus Græcorum tantos facis, ut mare quidem claſſibus, terra autem incredibili armatorum multitudine compleatur: Conveniunt reges cuncti & proceres ob Troiam oppugnandam, obſident illam atque circumſtant. Quis ergo adverſus tantam vim tenere urbem poterat? In hunc modum ſi quis roget reſpondebit Poëta, filius erat quidam Priami regis maximus natu, is dux & imperator incredibili virtute contra tantam Græcorum manum Troiam tenebat, atque eam ob rem cum hæc in poëmate deſcriberem, hunc ipſum admirabilem præſtantemque virum à tenendo Hectorem nuncupavi, nomenque ab re fingendo pertraxi. Quoties ergo Hectore ſcribo, totiens de eo qui urbem tenebat ſentio: Nec multum admodum intereſt Hector dicatur, an is qui urbem tenebat. Hæc igitur ſi Poëta dicat, liquidiſſimum erit quod requiris. At enim, inquies, non ſolus Hector tenebat Troiam contra tantos hoſtium conatus, quo pacto enim id poſſet? Sed & alii cum eo perplurimi Troës, & Licii & Dardani pugnaces. Imò ſolus ſi Home-
ro

ro credis: Quodam enim loco ſui carminis, cum Hectoris mentionem feciſſet, quaſi rationem huius afferret, ita ſubiunxit: ſolus enim hic ſervabat urbem, & mœnia longi ambitus. Et alio loco inquit: Solo ſtabat Hectore Troia. Nec tamen in hoc ipſo mentitum putes Homerum, quia ſolum dixerit. Nam imperator in exercitu, ut Ariſtoteli placet, mentis atque animi inſtar habet, milites vero quaſi membra quædam ipſius & inſtrumenta ſunt, ut igitur neque pes, neque manus, neque dolabra facere opus dicuntur, ſed artifex cuius iuſſu illa moventur, ita in bello non militum neque exercitus, ſed ducis imperatoriſque opera ſunt. Imperator vero erat Hector. Non ergo ſuperlatione neque iactantia Homerus de Hectore locutus eſt, quod ſolum hunc dixerit Troiam ſervaſſe, ſed philoſophia plenus divina quadam intelligentiæ vi ex arcano veritatis iſta deprompſit, laudes iure militari ac res bello geſtas imperatori, & duci, hoc eſt, rationi & providentiæ totas adſcribens. Vale.

VIII.

Leonardus Nicolao S.

Platonem ſuis dotibus prædicat, & quanam ratione tranſtulerit eius libros.

ETſi ego, mi Nicolae, prius quoque vehementer amabam Platonem tuum, ſic enim placet mihi appellare illum, pro quo tu adverſus indoctorum turbam omni tempore pugnaſti, tamen ex quo hunc dialógum eius latinum facere incepi, tantus mihi benevolentiæ cumulus acceſſit, & nunc amare ipſum videar, prius autem ſolummodo dilexiſſe. Cave enim omnino exiſtimes quicquam reperiri poſſe quod aut ſapientius ſcriptum ſit, aut facundius. Quod quidem ego nunc magis quam antea intelligo cum ob convertendi diligentiam ſingula eius viri dicta undique conteram, atque olfaciam neceſſe eſt. Maximas igitur Colluctio patri præceptori meo gratias ago, qui iniungendo hoc munere tantum mihi beneficium attulit, prius enim Platonem duntaxat videram, nunc vero etiam, ut mihi videor, cognovi. Cuius ego libros, ſi quando abſolvero, & Latinos quemadmodum cupimus effecero: tu mi Nicolae quicquam adhuc legiſti quod non præ illius viri maieſta-

ieſtate contemnes? Eſt in illo plurima urbanitas, ſummaque diſputandi ratio ac ſubtilitas uberrimæ divinæque ſummæ, mirifica diſputantium iucunditate, & incredibili dicendi copia referuntur. In oratione vero ſumma facilitas & multa atque admiranda, ut Græci dicunt, χάρις nihil enim eſt inſudationis, nihil violenti: Omnia ſic dicta ſunt quaſi ab homine qui verba atque eorum leges habeat in poteſtate ipſa, optima ac ditiſſima natura omnia animi conceptus ſumma cum facultate venuſtateque exprimente. Eiuſmodi quidem apud Græcos & Plato, quem ego niſi apud Latinos quoque talem oſtendero, aperte ſciant illum meo vitio deteriorem factum, nec ſe Platonem legere putent, ſed meas ineptias. Verum ego laboraturum quidem me ne id contingat polliceor præſtaturum. Non enim auderem talia de meipſo polliceri. Illud certe tibi niſi fallor præſtabo, ut Platonem tuum ſine moleſtia legas, addo etiam ut cum ſumma voluptate legas, quod ut puto neque à Caludio neque ab altero qui bene atque graviter nomen ſuum ſuppreſſit, adhuc tibi præſtatum eſt. Sed illi forſan alia via ingreſſi ſunt. Ego autem alia, illi enim à Platone diſcedentes ſyllabas atque tropos ſecuti ſunt. Ego

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

autem Platoni adhæreo, quoniam ipſe mihi effinxi,& quidem Latine ſonantes, ut iudicare poſſit, teſtemque eum adhibeo traductioni ſuæ, atque ita traduco ut illi maxime placere intelligo. Primo igitur ſententias omnes ita conſervo, ut ne vel minimum quidem ab illis diſcedam. Deinde ſi verbum verbo ſine ulla abſurditate reddi poteſt, libentiſſime omnium id ago. Sin autem non poteſt non equidem uſque adeo timidus ſum, ut putem me in crimen læſæ maieſtatis incidere, ſi ſervata ſententia, pauliſper à verbis recedo, ut declinem abſurditatem; hoc enim ipſe Plato præſens me facere iubet, qui cum elegantiſſimi oris apud Græcos ſit, non vult certe apud Latinos ineptus videri. His ego fretus, niſi quod tibi pollicitus ſum effecero, non recuſo equidem quo minus in priſtinum cedar. Sed hæc ſatis. Orationem in qua laudes Florentinorum congeſſi, Laudatio Florentinæ urbis, inſcribi placet, eamque ut Colluctius videat curabis. Vale, ex villa Lenramchi, nonas Septembris.

IX.

Leonardus Panagati S.

Gratulatur amico ex captivitate liberato.

NEſcio quibus verbis aut qua oratione uti queam ad hanc immenſam animi læti-

lætitiam voluptatemque exprimendam. Tanta eſt enim magnitudo gaudii, ut omnia verba leviora frigidioraque videantur. Redditus eſt mihi frater, amicus, comes, familiaris, ſocius ſtudiorum pariter ac voluntatum, atque inde redditus eſt, unde redditionem eius iam planiſſime deſperaram, à duriſſimo carcere, à truculentiſſima beſtia, à manibus immanis tyranni, qui nocentum & innocentum cædibus pariter inhiabat. Mihi redditus eſt ab hoc tam incredibili tanquam ſæuo portento meus dulciſſimus ac ſuaviſſimus Panagates ſoſpes incolumiſque evaſit. Abiit mœror, ceſſavit afflictio, receſſit animi aſſidua ægritudo. Neque enim mihi poterat eſſe quicquam dulce, dum his amicus, quem ego pluſquam dimidium animi mei ſemper putaui, in ſqualore & carcere iniuſtiſſime tenebatur. Ha quos ego dolores, quas erumnas perpeſſus ſum? Quotiens deos atque aſtra crudelia appellaui? quotiens iuſtitiam dei iniuſtitiam dei appellavi, quæ talia ſufferret. Sed ut, inquit ille, lento quidem gradu, iam enim non ſolum ex liberatione tua lætitiam capio, verum etiam ex ruina huius nouiſſimi phalaris, quæ mihi in immenſum accumulat gaudia. Sed hæc ſatis. Nunc vero, mi dulciſſime ac

ſuaviſſime Panagates, ſic enim te magis appellare iuuat, nam tantidem ſignat & minus habet aſperitatis, ut unquam antea te amavi ita etiam nunc amo, & ut de tua iniuſtiſſima captivitate ſummum dolorem accepi, ita de tua iuſtiſſima liberatione ſummam capio voluptatem. Et quoniam in hoc loco poſitus ſum, perſcrutare quiquam curia habet Romana, ſi quid eſt quod uſui tibi exiſtimes, mihi notum face. Ego quitquam mea opera, ſtudio, diligentia efficere poſſum, in tua poteſtate eſſe totum profiteor, Vale, Kalendas Apriles.

X.

Leonardus Nicolao S.

De reditu pontificis in urbem, & quod amicus alienatus ſit à ſe ſine cauſa, dolet.

PErgrata mihi fuit diligentia tua, quod libros ad me feſtine indutos miſiſti, ſive ille Cerberus, ſive Rhadamanthus ornarit, belliſſime habent: Id tamen admiratus ſum, quod ſine tuis literis venere. Pontifex cum univerſa curia paulo poſt receſſurus eſt ad urbem. Ego iam pridem te vocaſſem, cognito deſiderio tuo videndi Romam. Iter enim hoc medium con-

confeciſſes nobis comitibus atque ſociis, quod certe voluptati, ut opinor, tibi fuiſſet: verum ita producta res eſt, uſque in hunc diem, ut in ambiguo fuit, verbiſne duntaxat, an re vera iter eſſet futurum. Profecto contra atque fieri ſolet in hac deliberatione noſtra evenit, non enim maior pars meliorem vicit, ſed melior eademque maior à minore peioreque ſuperata eſt. Ingemiſcente enim curia Viterbio abimus, paucorum cupiditate, ambitioneque compulſi, & Romam vadimus, ad homines præterquam magnifice quondam à nobis offenſos, ingenioque ac natura ad res novas proclives. Nec omnino pacata eſt urbs, nam inter mœnia ipſa molem Adriam hoſtis habet, qua de re non bene à prudentibus viris video augurari. Nos utcunque tandem res ſunt bono animo erimus. De Colluctio autem noſtro, quo me vertam, neſcio: ſcripſit enim nuper ad Pontificem commendationem de me amplam ſane & luculentam. Ego ſtatim perhumaniter ac verecunde illi per meas literas de hoc ipſo multis verbis gratias egi, nec tamen prætermiſi ſuperiora eius beneficia, nihil denique affuit quo minus illi in benivolentia inſigni etiam cum gratitudine reſponderem. At ipſe, quaſi vereretur ne homines ex illa commendatio-

ne ſua pluris me facerent quam ſat eſſet, ſecundis continuo literis mirabilem palinodiam cecinit. Nam cum ad eum quaſi ad parentem queſtus eſſem, quod febriens nec vina, nec medicos, nec aliud quicquam ægrotantibus aptum, in hac urbe reperiſſem, abrepta hinc occaſione, quaſi ipſe Zeno aut Diogenes eſſet, me ut inſanum lacerare cœpit, quod videlicet afficerer erga corporis voluptates, utinam hæ voluptates inimicis proveniant meis, ut quotidiana febri æſtuantes vina & medicos requirant. Quam humanius erat mecum pro noſtra amicitia ipſum quoque quod iis caruerim doluiſſe? Sed omittamus, ego enim ad eum reſcribens, cum plane ſtomacharer, ad hoc ipſum reſpondere nolui, veritus ne ſi reſpondere cœpiſſem, impetus me ultra quam vellem corriperet. Itaque eam tranſgreſſus partem, alia quædam levia, quæ inepte quidem eius epiſtola continebat, non abſque aculeis quibuſdam inſectatus ſum & hoc ipſum feciſſe me pœnitet: nam tolerare honeſtius fuit quacunque mente id agat, præſertim cum parentis eum loco habuerim hactenus & habiturus perpetuo ſim. Vale, 5. Idus Marcii, 1406. Viterbio.

XI. Leo-

XI.

Leonardus Nicolao S.

Reintegrari bellum cum Romanis civibus poſt Pontificis in urbem reditum.

INvitus equidem, quod tibi iam ante ſcripſi, Romam redieram, magis tamen invitus abſcedo. Iuvabat enim quæcunque eſſet rerum conditio, unà cum cæteris eandem fortunam ſubire. At imminentibus hoſtium copiis, & creſcente indies metu, Pontifex me auxiliorum convocandorum cauſa in Picenum & Gallicum agrum dimittit. Quo iure cum cætera ſint moleſta, illud tamen mè iuuat, quod te videre ante reditum ſpero. Vale, Romæ 8. Idus Aprilis.

XII.

Leonardus Nicolao S.

Dolet propter amicum vita defunctum.

HEri cum Arumnio, proficiſcens Ceſenam verſus, contenderem, nunciatus eſt mihi obitus Colluctii noſtri, optimi viri ac ſapientiſſimi. Quo ego audito, ita memet concidi, ut poſt longum ſpacium vix me recipere voluerim. O me infelicem, qui tali parente orbatus

ſim,

ſim, atqui ego cum Pontifex me in hanc legationem dimitteret, quanquam iter erat moleſtum, tamen ea de cauſa id munus ſuſcepi, quod ſperabam, idque cum eo pepigeram, me confecto negocio, Florentiam venturum, & aliquot dies voluptatis cauſa apud vos moraturum. Nunc ut video non ad voluptatem, ſed ad luctum venturus ſum. Nam quomodo ſiccis oculis plateam illam, quomodo publicas ædes & templa Florentiæ urbis potero intueri, in quibus cum illo præſtantiſſimo viro ſum diutiſſime converſatus, quomodo te ac cæteros familiares aſpicere, quos non immerito lugere coniecto. Sed finem ſcribendi faciam, impedior enim lachrymis. Volo autem, ut me Bonifacio ac cæteris filiis, atque Ioanni Nepoti totum offeras. Cum enim pater illorum mihi pro parente fuerit, decens eſt, ut filios ipſos pro fratre colam. Vale, 4. Idus Maii 1406. ex Mutiliana.

XIII.

Leonardus Antonio Grammatico S.

Faſtidio, *verbum quid apud autores ſignificet.*

Rem ſupervacuam poſtulare videris, & actum, quod eſt contra proverbium

verbium, agere. Nam ut in tanto conventu hominum, tantaque, celebritate ex mandato Pontificis ſententia dicta ſit, nihil omnino relictum puto, de quo quiſquam ſuper ea re iure poſſit ambigere. Quamquam & antequam iudicaretur, eiuſmodi erat hæc veſtra diſceptatio, ut nulli qui modo aliqua legiſſet non ridenda illa quæſtio videretur. Etenim quis niſi omnino rudis, & ab omni doctrina penitus alienus dubitandum putaret, quid de ſignificatione aut de natura alicuius verbi tenendum ſit, quod videat apud excellentiſſimos latinæ linguæ autores, quemadmodum ſignificet frequentiſſime declaratum. Omnes qui in arte Grammatica unquam ſcripſerunt, quotiens de ſignificatione verbi vel conſtructione dubitatum eſt, ad virorum doctiſſimorum ſcripta confugiunt, atque ex illorum uſu quo pacto nobis utendum ſit, firmiſſime tradunt. Quid enim Priſcianus Cæſarienſis in libris ſuis aliud docet, quam quemadmodum eruditi homines latinis verbis uſi? Hoc eiuſcemodi eſt. Sic enim Cicero in Protagora, ſic Plautus in Aſinaria, ſic Lucanus in Sexto. Nonne cum ex iſtorum aut cæterorum autoritatibus confirmavit, & ſibi & aliis ſatisfeciſſe arbitratur? Idem apud Græcos facit Ariſtarchus,

chus. Idem cæteri omnes, qui hanc artem tractavere, & recte. Cum enim arbitrium, vis & norma loquendi penes uſum conſiſtat, quis efficatius quam doctiſſimi & elegantiſſimi homines, & in dicendo maxime comprobati poſſunt de hoc uſu teſtimonium perhibere? In doctorum enim corruptela, non uſus loquendi appellandus eſt, ſed abuſio. Cum igitur legamus faſtidientis ſtomachi eſt, & rurſus, oſcula quæ nunc ſqualidus in nigra faſtidit compede foſſor. &, invenies alium ſi te hic faſtidet alexis. &, cœleſtes delicias faſtidire. &, ſi ſciret regibus uti, faſtidiret olus. qui me notat, & millia huiuſcemodi apud probatisſimos autores ſcripta. Quid iam relinquitur, quod de natura aut ſignificatione huius verbi faſtidio, niſi cum ſummo audientium faſtidio diſceptari posſit? Si apud unum duntaxat ex iis quos memoravi hoc verbum ſic conſtructum reperietur, tamen propter autoritatem ſcribentis approbandum cenſerem. Cum vero apud omnes eodem modo reperiatur, quis niſi ſtultus & arrogans iam improbabit? Quod ſi nullam rationem inveniremus, cur ita diceretur, tamen ipſe uſus excellentum virorum pro ratione eſſet habendus. Nunc vero cum præterquam quod omnes hoc modo videmus locutos,

etiam

etiam ratio evidens ſit, cur ita dicatur, nullus omnino repugnandi locus relictus eſt. Nam cum faſtus elatione animi per deſpectum ſignificet, clarum eſt illum faſtidire, qui per huiuſmodi faſtum aſpernatur & deſpicit. Non igitur carnes faſtidire te poſſunt cum inanimes ſint, nec in illis cadat huiuſmodi elatio. Aliud eſt enim faſtidire, aliud faſtidium parere. Parit enim faſtidium res, quæ me per ſaturitatem vel alium quemvis modum ad aſpernandum inducit. Ipſe vero animus qui aſpernatur, & quaſi ab ea re ſe contrahit, & quodammodo abhorret, faſtidire dicitur. Sic Coridonem alexis per faſtum, id eſt, per elationem animi faſtidiebat. Sic C. Marius Sillam faſtidivit quæſtorem, ſic qui ſciret regibus uti faſtidiret olus. Quod nonnulli parum intelligentes, nec ſubtiliter diſcernentes, iſta duo confundunt, præſertim cum à vulgari conſuetudine loquendi mentem nequeant avocare. Sed certe ut ei, qui recte ædificare velit, lapides ad filum dirigendi ſunt, non filum ad lapides. Sic ei qui recte loqui curat, non intellectus ad verborum ſtruem, ſed ſtrues ipſa verborum ad intellectum eſt referenda. Hac igitur ratione & ſimul ſuperiorum autoritatibus victus te victorem in hac controverſia iudicavi, atque

etiam

etiam hodie iudico, & adverſarium illum tuum, qui te veſtigia, autoritateſque antiquorum imitantem, minus congrue loqui contendit, rudem atque improbandum eſſe dico. Vale.

FINIS.

LEONARDI ARETINI
LIBER SECVNDVS.

I.
Leonardus Nicolao S.

Quibus rebus maximarum laudum materia præbeatur ſcriptoribus.

NEGOCIA Lupi noſtri, de quibus ſignificari iam ſæpius me per tuas literas monuiſti, ſcias plane iis proximis diebus eſſe confecta: poſtulatio enim, quæ mihi illius nomine tradita fuerat, nobis deprecantibus per Pontificem admiſſa eſt. De quibus ad ipſum ſcribo latius, quæ literæ ut ei reddantur, curabis. Quod autem de Colluctii laudatione ſignificari tibi poſtulas, procedit ſane opus ſatis, ut mihi videtur, luculente verum, quia ſic inſtitutus ſermo

mo fuerat, quaſi in ipſius funere, ſecundum antiquum morem, eiuſmodi videatur haberi oratio, ſæpe mecum ambigo, an præſtet totam dicendi rationem ſic mutare, ut fictionem, in rem præſertim ſeria, evitemus, nec lachrymis & lamentationibus ei tempori congruentibus impediamur multaque relatu digna forent referre: tempori enim, ut noſti, inſerviendum eſt, nec iocunda triſtibus ſatis continue admiſceri poſſunt. Itaque ſi rationem dicendi mutavero, videor paulo ampliorem campum ad dicendum habiturus. Nam de prolixitate orationis me admones, idem mihi quoque placebat, ſicque inſtitueram. Sed nihil fas eſſe duco te à me celari. Amicus enim ad amicum loquor, id eſt, ipſe ad me, ſtamma ipſa & fila veſti ob rei ipſius, de qua agitur, vel ingenii mei, vel utriuſque ſimul paupertatem mirifice me deſtituunt, ad id quod exorſus fueram pertexendum, atque ut ego nunc video, & ut tu clamare plerunque ſoles, nos plane hoc tempore homunculi ſumus, quibus etſi magnitudo animi non deeſſet, materia certe deeſt ad nominis atque gloriæ amplificationem. M. Claudium Marcellum Siracuſæ captum, Nola defenſa, Hanibal repulſus, & multis ſecundis præliis ſuperatus, conſulatus

quoque proconſulatus dico, cæſus dux hoſtium, & opima Feretro Ioui ſuſpenſa ſpolia, triumphus & ovatio celebrem reddunt. De Marco Portio Catone Sillæ trucidandi conſilium, tribunatus militum, ærarium purgatum, theſauri Cipro devecti, contentiones tribunitiæ, conciones infeſtæ, repulſa conſulatus, prætura urbana, civile bellum & ferro prius, deinde manu petita viſcera, ad ſcribendum Ciceroni noſtro præſtiterunt materiam. Ageſilai vero, quem laudat Xenophon, Herculis poſteritas, Lacedæmonis imperium, magnificæ res geſtæ, innumerabilia per Aſiam, Græciamque trophea, puellaris verecundia, & probata per omnem ætatem caſtitas, memoratur. Poſſum infinitos pene referre de noſtris ac Græcis illuſtres viros, quorum latiſſime diffuſæ ſunt res geſtæ. Nos autem hodie quam in anguſto verſamur? Quid enim nunc referam? aut quid dicam, magiſtratuſne in urbe vel extra urbem geſtos? Apud Pecciole credo memorabilem æditam pugnam, aut tu legere poteris abſque riſu, aut ipſe ego ſi compos mentis fuero, deſcribere audebo. Contentiones populares nullæ ſunt, leges perlatæ nullæ, decreta etiam nulla, mores & humanitas ſupereſt duntaxat, tamen in illis ipſis niſi

aliqua

aliqua inſignia liberalitatis, humanitatis, prudentiæ, ac veritatis, conſtantiæ ſupra conſuetudinem egregii ac rari exempli ædita facinora extent, ſatis copioſe laudari non poſſunt, univerſi quidem generis laus parum habet momenti, niſi ad ſingularia deſcendas. Singularia vero qui admirabilia videri poſſunt, niſi ſint egregia & rara velut Fabia ſubventio pro ſalute Minutii ab hoſte circumventi. Quo uno facto ſummus ille imperator tres maximas victorias adeptus eſt, vicit enim ſeipſum, vicit inimicum, vicit hoſtem. Velut Marcelli humanitas & magnitudo animi, qui faſces depoſuit conſulares, ut accuſatoribus Syracuſanis apud ſenatum conquerentibus par eſſet. In iis autem huiuſmodi laudandis prius me hercule cartha & atramentum mihi deforet quam oratio. Nos vero quid ſimile aut par? quid egregium aut admirabile præter ſtudia & literas? Itaque me in illis iactabo immodice, & tamen cætera diligenter perquiram & colligam, quo prolixitas impleatur. Vale.

II.

Leonardus Franciſco principi Cortonenſium S.

Qua mortis morbique ſpecie interierit Innocentius Papa. (*)

VArie delatam ad te famam de Innocentii morte, non equidem admiror. Quippe & hic apud nos in loco ipſo, atque adeo in ipſis ædibus, quibus ille diem obivit, varia varii ſuſpicantur, opinanturque, plena eſt enim malorum curia: alii confeſtim putant, quæ vellent mala, alii per calumniam, & quæ non putant, diffundunt. Mihi vero, quantum ex iis quæ aſpexi iudicare licet, nequaquam dubium eſt, illum natura interiiſſe. Quid enim aliud putem de homine, qui & ſupra ſeptuageſimum ætatis annum & valitudine fracta ac miſera fuerit? Neque enim nunc primum vis morbi in illo, ſed iam pridem erupit. Nam præterquam quod pedibus æger, & lateris dolore nonnunquam cruciabatur, bis apoplexia, quod quidem ſcierim, correptus eſt, Romæ primum levius, deinde Viterbi gravius, cum in auditorio ſederet. Quo quidem in loco

(*) Innocentius VII. defunctus 6. Nov. A. 1406.

co niſi aliquot familiares circum illum fuiſſemus, qui accurrentes ſuſcepimus, ſpectante multitudine de ſella in caput volvebatur; à nobis tunc in cubiculum relatus ſemianimis plane atque elinguis non niſi longa difficiliq; medicorum cura demum evaſit, ſi id eſt evadere mortem, differre. Per Martium inde menſem Romam regreſſus, quandiu æſtas caloresque fuerunt, non improbe ſe habere viſus eſt, vergente mox in hyemem anno, rurſus corruit atque interiit. Illud modo interfuit, quod prima illa Viterbienſi ægrotatione linguam ſic impeditam habuit, nihil ut exprimere non ridicule quiret. In extrema vero, qua defunctus eſt, nullum linguæ impedimentum apparuit. Præterea in prima illa difficilis & moroſus, in hac perfacilis & humanus. Quatriduo ante obitum eius tabellarios Florentini populi, qui captas tunc primum Piſas attulerant, in cubiculum ad eum perduxi, cum quibus ita proſpere locutus eſt, nullo ut premi morbo videretur. Tanta vero patientia & humanitate, ut pedem ex lodice nudum proferret, quo illi oſcularentur. Interiit autem Romæ apud baſilicam vaticani, corpuſque eius poſt funebrem pompam in eadem baſilica ſepultum eſt. Vale, Romæ.

III.

Leonardus Franciſco principi Cortonenſium S.

In hac deſcribit quomodo Pontifex (*) *in locum Innocentii electus ſit.*

QVod flagitas, ut ad te ſcriberem de actis noſtris, eſt mihi quidem non ſatis ocii ad ſingula exaranda, attamen percurram, quæ magis digna cognitu videbantur. Poſt Innocentii mortem funuſque de more illi peractum, longa patrum deliberatio fuit, ſuperſederentne electioni an alium in demortui locum Pontificem crearent. Faciebat vero dubitationem, quod principes Galliarum, quorum, ut ſcis, populi diverſa ſectantur per Pontificem ſuum, quem Benedictum vocant, ſtrictis promiſſionibus adegerant, ſeſe abdicaturum eſſe, ſive Cardinales noſtri mortuo Pontifice ſuperſederent electione, ſive Pontifex ipſe item ſe abdicaret, quo utriuſque collegio in unum conveniente unica indubitati Pontificis ſequeretur aſſumptio. Sancta certe proviſio principum Galliarum, & à cunctis fidelibus meritò commendanda. Neque enim finem

(*) Gregorius XII. 30. Nov. 1406.

finem ullum inveterati ſchiſmatis ſperare licebat, ſi de iure diſceptaretur: præſertim cum præter deum ea cauſa iudicem nullum haberet. In hac igitur conſultatione cuius tu & cauſas & reſpectus iam cernis, occupati patres quid utiliſſimum eſſet haud facile ſtatuebant, propterea quod in ſuperſedendo & ſeditionum metus, & longior temporis dilatio & fruſtratio adverſarii & huiusmodi multa timebantur, & in eligendo voluntas eius, qui aſſumptus eſſet, formidabilis videbatur. Vicit tandem eorum ſententia, qui eligendum quidem Pontificem ſuadebant, ſed validiſſime obligandum, quo adverſario ſe abdicare volente, ipſe quoque Pontificatum dimitteret. Ea mente iam conclave ingreſſis, ſupervenit Ioannes Dominici à Florentinis orator, huic poſtulanti contra conſuetudinem Feneſtella conclavis aperta eſt, & alloquendi patres facultas permiſſa. Summa orationis eius iſta fuit, miſſum ſe à Florentino populo, ut patres cohortaretur, electione ſuperſederent, eam quidem certiſſimam eſſe viam unionis conſequendæ. Hæc multis verbis, magnaque facundia homo dicendi exercitatiſſimus cum egiſſet, patres per ſe ipſos ferventes magis incendere viſus eſt. Itaque reſponſum à patribus eſt, quando iam con-

clave intraſſent, electuros quidem, verum ita proviſuros, ut electus, qui fuerit procuratione potius ad deponendum Pontificatum quam Pontificem ſe factum intelligere poſſet: id enim iam pridem ſe conſtituiſſe, atque ea mente conclave ingreſſos: finito in hunc modum colloquio, ſuum ad negocium patres revertuntur. Cautio ab illis hæc adhibita eſt, unuſquiſque patrum promiſit ſolenniter, ac deo vovit, & iureiurando ſanxit, ſi ſibi contingat ad Pontificatum ſumi, adverſario Pontifici ſtatim ſcripturum, invitaturumque ad ſeſe invicem abdicandos, procuraturum inſuper omnium via, & modo unitatem, idque bona fide, ſine ulla fraude, promiſſionem & votum, & iuſiurandum quod ipſe præſtitiſſet, omnibus regibus, principibuſque per ſuas literas primo quoque tempore ſignificaturum, quo eoſdem teſtes haberet obligationis ſuæ. Ea multis ſolennibuſque verbis cum in libellum redegiſſent, & chirographa ſingulorum confecta eſſent, agitare poſthac de electione cœperunt: vir quærebatur non tam peritia rerum gerendarum, quam fide integritateque idoneus. Quippe ad bene agendum in hac quidem re non calliditate conſilii, neque profundo, archanoque pectore, ſed bona volun-

voluntate opus fore videbatur. Ita animati cum ſingulos perpenderent, tandem in Angelum Cortaro natione Venetum, mentem conſenſumque omnes verterunt. Is fuerat paulo ante opera Innocentii Pontificis inter patres adſcitus, cum antea titulotenus patriarcha Conſtantinopoleos haberetur. Vir priſca ſeveritate & ſanctimonia reverendus. Is ergo conclavi egreſſus, promiſſionem, votum & iuramentum quæ privatus fecerat, nunc in poteſtate conſtitutus iterato novavit, atque ita loquitur de unione, ut ſi cætera deſint, pedibus & baculo ſeſe iturum ad eam conficiendam aſſeverat. Nos opera videbimus, & certe ſpes bona ſupereſt, ob eximiam huius viri integritatem, præterea tanta eſt omnium ad hanc rem conſpiratio, atque ita erecti cunctorum animi, ut ſi tergiverſari voluerit, nullo modo ſint permiſſuri. Vale.

IV.

Leonardus Nicolao S.

Ocii negociorumque rationem reddit amico.

SExcentarum epiſtolarum tibi debitor ſum, & quidem iam antea, ſic in mora conſtitutus, ut vix illa purgari poſſe videa-

deatur. Sed tibi etiam atque etiam videndum eſt, utrum præſtet ſolutionem huius debiti, particularem accipere, an dum integram ſummam perſequeris, totum amittere. Hoc igitur quoniam te malle opinor iis tabellis partem diſſolvam, reliqua deinde aliis quoad datorum receptorumque fiat ratio par. Illud ante omnia præmiſiſſe velim, quoniam de morte ſucceſſoris Colluctii per tuas literas admones me, nec ſi præſens eſſem candidatum profiteri velle, nec abſentem cupere, ut in meum nomen per ſuffragium ædatur. Satis enim mihi eſt honoris quicquam eſt, locumque teneo pro ætate honeſtiſſimum, non ambiendo, neque petendo quæſitum, ſed ultrò à Pontifice maximo oblatum. Hic ego mihi vivendum puto, atque eo magis, quod bona ſpes habetur, hanc peſtiferam diviſionem è medio ſublatum iri. Erecti ſunt enim cunctorum animi poſt Innocentii mortem, & qui ante muſſabant, nunc palàm unitatem efflagitant. Novus Pontifex depoſitis contentionibus adverſario ſcripſit, benigne illum ad pacem invitans, ſeque paratum offerens, ſi ille hoc idem facere velit, Pontificatu abdicare, quo una Romani Pontificis ſequatur electio. Harum literarum cum de induſtria cunctis

iis qui peritiores habentur mandata cura fuiſſet, tandemque ſcripta ſeorſum, cuiuſque Pontifici patribuſque recitarentur, Arretina civitas contemnendam putant. Iudicio omnium palmam tulit, iunior inter ſeniores, nova inter veteres, ac diu exercitatos. Expectarem ut hæc ab aliis audires, niſi tu quoque iam me plus æquo contemnere videreris, qui me lethem potaſſe ſcribis, & inter curiales occupationes bonarum artium ſtudiis deceſſiſſe. Atqui nullæ unquam de re maiori literæ à Pontifice ullo ſcriptæ fuerunt, nec aut gravior, aut inuſitatior materia unquam extitit, & in qua ſingulæ pene ſyllabæ attentionis examine diſcuterentur. Non poſſunt omnia mandari literis, & ſimul feſtinat tabellarius ac ex tempore mihi ſcribendum eſt. Quod vero flagitas, ut laudationi Florentinæ urbis, quam nuper edidi, nunc parta victoria ipſiſque in ditionem adactis, hanc partem adiungam, ego quoque faciendum cenſerem, ſi curſum victoriarum non longius proceſſurum exiſtimarem. At ego maiora expecto in fruſtra augurium vane docuere parentes. Quare hiſtoria opus erit, & ſi ſapiunt cives tui, docto alicui demandabunt. Mitto unam ex Demoſthenis Philippicis, quam proximis diebus interpre-

tatus

tatus ſum. Tu vide an ea interpretatio, hominis qui longa potarit oblivia tibi videatur. Aliam vero orationem famoſam, ſcilicet illam pro Cteſiphonte, quam habeo in manibus, ſi hæc non diſplicuerit tibi, alias mittam. Nunc iſtam habe deguſtationis loco. Vale, Romæ 10. Calend. Ianuarii.

V.

Leonardus Nicolao S.

Quando narratione opus ſit, quando non, in cauſis.

ORationem Demoſthenis quam proximis diebus cum per vacationem Romanæ ſedis ipſe quoque vacarem, ex Græco interpretatus eram, puto te iam legiſſe, & præterea tua diligentia omnem eius vim ſtudioſiſſime annotaſſe. Sed tunc cum illam ad te darem, oblitus ſum aliquid præfari ac præmittere, quo tibi eius cognitio clarior & dilucidior eſſet. Itaque nequaquam mirarer, ſi te & de Dyophyte, & de Cherroneſo, & de totius rei ſerie dubietas quædam haberet, res enim apud nos minime celebris eſt, nec enim narrat orator illa, ut opinor, de cauſa, quod tunc in conſultatione explicata omnibus nota atque aperta erat, ut enim etiam apud Ciceronem noſtrum, ibi parvis de rebus, ſed for-

fortaſſe neceſſariis conſulimur P. C. de appia via, & de moneta conſules, & de lupertis tribuni plebis referunt. Vides hic per oratorem nullam rei notitiam præberi, quod omnia fuerint ante in conſultatione explicata. Quanquam alias aliter, ut de imperatore deligendo, poſt principium ait, bellum maximum & periculoſiſſimum veſtris ſociis atque vectigalibus à duobus regibus infertur, Mithridate, & Tigranne, & cætera, uſque illud ubi dicit, cauſa quæ ſit videtis, nunc quid agendum ſit conſiderate, ubi de narratione ad partitionem ſermo traducitur. Credo ſatis notum fuiſſe populo Romano Mithridaticum bellum, tamen narrare libuit. Quod tamen ex neceſſitate non facere, oſtendit cum dicit, atque ut inde oratio mea proficiſcatur,&c. Vbi manifeſtum eſt magis ad ordinem cauſæ quam ad neceſſitatem huiusmodi narrationem accommodari. Sed hæc omittamus. Quando enim ſuperſedendum ſit narratione. & Cicero ipſe docet, & is qui dicturus eſt ex temporis & cauſæ, perſonarumque opinione, peritiaque iudicabit. Vt autem ad illa veniam, quæ tunc prætermiſi. Cum pax pro Philippo eſſet & Athenienſibus, nec ſecura tamen, nec tuta, miſſus eſt Diopithes cum delectu civium,

qui

qui Cherroneſum habitarent, id erant quaſi Coloniam deducere, veluti apud noſtros Feſulas à L. Silla, & Bononiam à Scipione ſunt coloniæ deductæ, accipiebant ii qui deducti erant arma, & viaticum ex publico, & agri portio viritim aſſignabatur. Cum igitur Diopithes in Cherroneſum veniſſet, cæteris eius regionis hominibus haud cunctanter colonos recipientibus, ſola Cardianorum civitas recuſavit. Ob quam cauſam cum bello à Diopithe laceſſerentur, accito Philippo ſeſe per illius auxilia defenderunt. Hoc Diopithes indigne ferens marittimam Thraciæ regionem, quæ Philippo ſuberat depopulatus eſt, atque ſe inde propere in Cherroneſum recipit. Querebatur ergo Philippus, & pacem eſſe ruptam prædicabat, ſeque ulturum huius colonos, per literas ſuas Athenienſibus miſſas comminabatur. Ea de cauſa concio habetur, & ad popolum de ea re publice refertur. Dicuntur graves in Diopithem ſententiæ, & ab iis maxime qui Philippo favebant. Demoſthenes vero Diopithem defendit, & ad bellum adverſus Philippum cohortatur, quod quibus rationibus faciat, legendo addiſcitur, cura ut valeas, mi ſuaviſſime Nicolae, Romæ, pridie Calend. Ianuarii.

VI.

VI.

Leonardus Franciſco principi Cortonenſium S.

Quod duo Pontifices conati ſint unitatem eccleſiæ facere, quidam autem reſtiterint.

POſtquam alias literas ad te dedi de unitatis negocio, hæc ſubſecuta fuere, Pontifex noſter ſtatim ab initio adverſarium, (*) uti promiſerat, per literas invitavit ad Pontificatum ſimul deponendum, ille eiſdem fermè ſyllabis ad eum reſcripſit, eadem invitatio fuit, eademque cohortatio, locus deinde neceſſarius viſus eſt, in quo & Pontifices ipſi, & collegia convenirent. Ad hoc Scionapari conſenſu recepta eſt urbs, medio fermè ſpacio, & tam mari quam terra acceſſibilis. Proſpere hucuſque & plane ex ſententia, deinde turbationes ſubortæ graves, cunctaque ſuſpicionibus referta. Neceſſarii enim quidam, propinquique Pontificis poſt aſſumptionem ad ipſum confluentes, ſuſpitionem apud multos pepererunt, quaſi voluntatem prius rectam inflectere conarentur. Accedit quoque Ladislai regis deteſtandus conatus. Cum enim

(*) Benedictum Antipapam.

enim regnum Siciliæ ad ſedem ſpectet Romanam, & in hac diviſione noſtri quidem Pontificis Ladislao, diverſi autem Lodovico Antegavenſium duci id regnum conceſſerint, ac certamina ea de cauſa fuerint permagna, in quibus tandem Ladislaus prævaluit, regnumque ſolus poſſideat, veretur nunc ne abdicatione facta, & utroque collegio ad electionem coëunte, gallicus forte aliquis ad Pontificatum ſumatur, qui favorem in regno obtinendo ad Lodovicum convertat. Hac itaque ſuſpitione permotus, omnes machinas adhibet ad unitatem impugnandam. Quod quidem factum patribus ac bonis omnibus ita moleſtum eſt, ut ad ſummum odium nomen regis pervenerit. Nam illi quidem ſatis cautum erat, ex formula ipſa quo providetur in cunctis dignitatibus, ubi plures à diverſis electi reperiuntur, poſſeſſori duntaxat ius fore. Itaque ſuſpicantur quidam non tam eo metu regem moveri, quam id arcane moliri, ut per diviſionem perpetuam ſedes Romana imbecillior maneat, ac nunquam evadat in formidabile robur integrata. Quicquam tandem eum moveat, aperte renititur, adeoque proficit, ut Saona communi conſenſu ad conventum delecta, iamiam reſpuatur. Quo quid ignominioſius Ita-

lico

lico nomini accidere poſſit non equidem video. Oratores ex Gallia permulti quotidie nos invitant, hortantur, excitant. Nos plane dormimus; nec quemadmodum fiat hoc tam ſanctum opus, ſed quomodo non fiat cogitamus. Habes acta noſtra, quæ quoniam ad te liberius ſcripſi, dolore quodam permotus, occule quæſo has literas, ne in aliorum perveniant manus. Vale, Non. April. 1407.

VII.

Leonardus Franciſco principi Cortonenſium S.

Quo pacto urbem Romam hoſtis ingreſſus ſit noctu, quoque modo expulſus.

SCripſi nuper quid homines ſuſpicarentur de regis voluntate, novæ poſtea res inſecutæ cuncta etiam quæ prius obſcura videbantur, magis patefecerunt. Regis enim copiæ ingentes coniunctis ſibi Romanis exulibus ad duodecimum lapidem via latina conveniſſe, atque inde ad urbem occupandam venturæ dicebantur. Erecta eo metu civitas confeſtim ad Pontificem decurrit, periculaque oſtentans providere iam inde precabatur: ille negare ſedulo adventare quenquam, totum-

que rumorem hunc à malivolis fictum dicere, ut ſuſpitiones, diſcordiæque maiorem in modum augerentur. Hæc Pontificis aſſeveratio, quoniam ex vero proficiſci animo videbatur, fidem multitudini fecit. Itaque nihil quaſi ſubeſſet periculi, domum reverſi cives, poſitis armis, quieverunt. Hæc dicta fuerant ad veſperas. Eadem illa nocte deprimitur ſtatim vigilia, regii milites quidam exuleſque Romani per vaſtæ ſolitudinis loca muros intrarunt, refractaque inde proxima porta aditum equitibus patefecerunt. Ad horum ingreſſum, clamor ſublatus per urbem diffunditur, itur ad arma, concurritur adverſus hoſtes, ac pluribus ſimul locis prælia conſeruntur, Pontifex ubi iſta ſenſit, confeſtim ab ædibus Vaticani, quibus inhabitabat, ſeſe in molem Adriam recepit, patrum vero nemo ſecutus eſt eum, præter unum Columnenſem, nam cæteri metu perculſi, fuga ſibi conſulere, quam cum Pontifice includi maluerunt. Nec ego unquam noctem magis turbulentam puto fuiſſe, trepidis omnibus & incertis, quid agere, quove conſiſtere deberent, ſuſpecto Pontifice: nec tota quidem urbe idem ſentiente, fugaque ipſa patrum debilitabat animos, quaſi præſtantes ſapientia viri, ac plurimum diſcernentes quo-

quoniam intelligerent reſiſti non poſſe migrandi conſilium aſſumpſiſſent. Quamdiu nox fuit hoſtis ſuperior habebatur, nec iam procul à Capitolio pugnarat. Sed albeſcente mox cœlo, P. Vrſinus cum equitatu ſubſidio noſtris veniens per diverſam ab hoſte regionem ingreſſus, media vadens urbe tranſverſis itineribus ad eam portam pervenit, per quam hoſtes intrarant, ibi diſſipatis ſtationibus. Pone congreditur, ita ut inter multitudinem populi ac ſuum equitatum medios hoſtes haberet. A fronte igitur & à tergo vexati in fugam tandem vertuntur. Capti eorum multitudo ingens, & in iis principes ferme omnes diverſe factionis. Ex tempeſtate itaque admodum turbida ſerena lux ubi effulſit, ac ex mœrore lætitia ingens, ut ego ipſe ſpectator horum omnium admirer, tantam mutationem tam brevi tempore contigiſſe. Revocati ex fuga patres, cum iam eorum plerique multa paſſuum milia Sutrium verſus abiiſſent, ſumma gratulatione omnium rediere. Sunt qui putent hanc totam rem à Pontifice de induſtria compoſitam, quo mentio omnis unitatis obrueretur, quod futurum erat ſi rex obtinuiſſet. Nos de Pontifice nullo modo credimus, de propinquis non dubitamus. Pontifex noſter

ſter in animo habere Senes petere, inde vero Lucam, ſed res adhuc perpaucis nota eſt.

VIII.

Leonardus Bonifacio Colluctii filio fratribuſque S.

Quantam curam habuerit eius quem in fidem receperit.

QVantam parenti veſtro homini doctiſſimo viroque præſtantiſſimo pietatem mortuo etiam præſtare debeam, nec oblitus equidem ſum, nec unquam uti ſpero, quamdiu vita ſupererit, obliviſcar. Quid enim ſi me genuiſſet ille plus aut charitatis, aut benevolentiæ, aut amoris mihi potuit impartiri? Multi genitores à filiis ſe rogari expectant, ille ſemper mihi ultro & inrogatus occurrit. Multi frena dimittunt filiorum cum adoleſcere cœperunt, illa in hac ipſa ætate frena mei ſuſcipiens nunquam è curriculo deflectere paſſus eſt: Sed monendo, caſtigando, incendendo ad virtutem præſtantiamque direxit: Quod Græcas didici literas, Colluctii eſt opus, quod poëtas, quod oratores, quod ſcriptores cæteros legerim, didicerim, cognorim, Colluctii eſt opus. Nemo unquam parens in unico diri-

dirigendo filio tam ſedulus fuit, quam ille in me, cuius ingenium, in quo tamen amore nimio dicipiebatur, ita natum ad hæc ſtudia prædicabat, ut ſi aliorſum diverterem manus ſeſe mihi allaturum, ac vi retracturum, minaretur. Qui poſt aliquot annos, cum me tunc primum vocatu Pontificis Romam petere volentem lachrimas dimittit, quaſi præſagio quodam futuræ mortis familiam mihi ſuam multis verbis commendavit, ſed præcipuam de Salutato curam mandataque iniunxit. Eum ſane, inquit, quod oculis non ſatis valeret, nullæ ferme rei gerendæ ſatis aptum, permagnam ſibi curam ſolicitudinemque afferre. Nam de cæteris quoniam ſani eſſent minus admodum laborare, huic autem videndum eſſe iam nunc, & quænam ſuſtentamenta vitæ ſint præparanda: Statuiſſe vero potiſſimum, ut in clericos tranſcriberetur, proinde rogari me obteſtarique per amorem quem erga me unum ſemper habuiſſet, ut adoleſcentem ipſum in meam fidem tutelamque reciperem, efficeremque mea opera ut cum aliqua dignitate & honeſtate vitam ducere valeret. Hoc ego tunc in meam fidem cum recepiſſem, quid enim nunc de me ac de deſiderio narrem meo, qui non minus erga Collučtium quam er-

ga parentem ſemper affectus. Sed velle quidem non ſatis eſt, niſi operis. Nec vero id ſatis, niſi ad effectum perducas. Qui enim in fidem ſuam quid recipit, non voluntatem bonam duntaxat, ut mihi videtur, nec qualemcunque operam præſtare contentus eſſe debet. Affirmare profecto poſſum nec vivente illo, neque poſtea defuncto, ſtudium & diligentiam iſta quidem in re mihi defuiſſe. Apud duos adhuc pontifices fui Innocentium & Gregorium, cum utroque ſæpiſſime de hac re & inſtantiſſime egi, ſed ita plena eſt expectantium curia, imo vero non expectantium, ſed obviam euntium, ut quotiens aliquid vacuerit à mille raperetur. Gratiam vero noſtram minuit, quod nos non pro nobis, ſed pro alio petebamus clariſſimi quidem viri filio, quis negat, attamen abſente & à familiaritate pontificis alieno: Itaque qui præſentes vel pontifici ipſi, vel alicui parte deſerviebant, ſemper adhuc prælati ſunt petitioni meæ, & ea quidem cauſa, quo minus adhuc obtinuerimus, refragrata eſt, quod poſtquam ſatis expertus ſum ad conſilium verſus, conſtitui perſonam meam prætexere, neque enim alium finem ullum fore videbam deſiderio noſtro, poſtulabatur ergo nuper venerabilis vir Antonius Senenſis ad epiſcopatum

Pi-

Piſauri, ad id factum duo illius beneficia vacatura ſperabantur, Canonicatus Florentinæ eccleſiæ, & præpoſitura Feſulanæ. Hæc ego ita fore aptiſſima in Salutato exiſtimabam, ut ſi nos effugerent nunquam alias me conſecuturum eam facultatem exiſtimarem. Sentiens ergo quid me hactenus impediſſet; non iam pro illo, ſed pro me ipſo petere profeſſus ſum, pontifex vero etſi admirabatur mutatam voluntatem meam. Nam epiſcopatum mihi ab Innocentio ſponte oblatum ſciebat me reſpuiſſe, tamen conceſſit, nec deeſt tamen illi ut animadvertere potui ſuſpicio, quodnam diluemus ſimulatione & mora quadam interpoſita. Hæc ego vobis nota facere conſtitui, ut ſciatis hæc me beneficia Salutato noſtro impetraſſe. Etſi dilatio intercedat quædam, opus ne pontifex indigne ferat, ſe hoc prætextu circumventum fuiſſe: veſtrum quoque interea fuerit commonefacere Salutatum, ut quoniam beneficia habet parata, det operam efficiatque ne ipſe imperatus ad illa quæ clericum ſcire decet reperiatur. Valete, Senis.

IX.

Leonardus Petro Myano, S.

Quam excellenter in Papæ cardinaliumque conſeſſu oratores Venetorum dixerint.

IAm diu nihil magis oratorium Curia Romana audivit, quam vocem præſtantiſſimi viri Zachariæ tui immo potius noſtri. Ego enim propter maximas eius virtutes amori erga illum tuo aut nihil aut non multum concedo: Qui cum à pontifice maximo publice audiretur, aſtantibus reverendiſſimis patribus ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalibus, & frequentiſſimo cleri populique multitudine circumfuſa, ita locutus eſt ut in verbis eius rebuſque doctiſſimi viri prudentia, fortiſſimi hominis gravitas, elegantia diſertiſſimi oratoris, perfacile appareret: vellem aſpexiſſes quanta cum attentione auditus eſt, ut in tanta multitudine ne reſpiratio quidem alicuius ſentiretur, maieſtate orationis, ubertate ſententiarum, copia optimorum verborum mirum in modum animos demulcentibus. Dixit præterea fortis vir Marinus Caravellus, & ipſe quoque magno cum ſpiritu nec minori cum maieſtate, qui etſi non Latino,

ſed

ſed patrio ſermone in dicendo uteretur, tum nec ſua caruit laude, & alti ac ſynceri animi haud dubie apparuit. Denique per hos duos oratores univerſam curiam Venetorum civitas ſibi mirifice conciliavit, aut ampliſſima & potentiſſima, & præterea optima & pacis amantiſſima & potentiſſima ab omnibus habeatur, quaſi palmam huius ſanctiſſimæ & optatiſſimæ Chriſtianorum eccleſiæ redintegrationis deus ſervaverit, nihil in toto orbe terrarum erit penitus glorioſius. Sed de rebus publicis alias, nunc autem de privatis loqui malo. Ego Zachariam noſtrum convenio ſæpiſſime, & quantum otii ab oratoriis negociis, quæ mirabili vigilantia exequitur, ſibi datur, id totum in librorum ac ſtudiorum agitatione conſumimus, quibus vellem adeſſes. Quanquam ades tu quidem ſemper ſermonibus noſtris, ſed tamen alio quodam modo vellem te præſentem intueri, non enim dubito quin iocundiſſima inter nos ſaturnalia ageremus, vix tamen eſt ut non invidam felicitati tuæ qui Manuelem Chriſoloram virum doctiſſimum, atque optimum tam diu Venetiis deſtineas, eiuſque adventum in curiam retardes. Nos enim ut alias ſæpius ita nunc cum oratoribus veſtris ut veniret expectantes, non ſemel

fruſtrata ſpes eſt, & fefellit opinio, quem rogo ut meo nomine ſaluere iubeas, & volumen Auguſtini de civitate dei, quod apud te illius nomine depoſueram, eidem tradito, faciaſque me certiorem, an aliquos libros Græcos mihi deferat. Hodie decretum eſt uti Pontifex Lucam ſe contuliſſe debeat ante finem menſis Ianuarii. Altera pars in Venetis portum. Vale, ex Senis.

X.

Leonardus Ruffo S.

De duorum diſſentientium pontificum animo.

ACcepi literas tuas perbreves, in quibus id modo flagitas, ut quid agatum, quidve ſpei ſit de unionis negotio tibi reſcribere ne pigeat. Accipe igitur poſtquam Lucam pervenimus crebro ultro citroque oratores fuere, ſed nihil adhuc perfectum nec inchoatum quidem quod dignum ulla ſpe mihi videatur. In adverſario Pontifice (*) nequaquam recta mens, quanquam ſimulat ille mirabili aſtutia, ut facile imprudentes decipere poſſit, ſed nihil ſane crede mihi illi ineſt. Si

(*) Benedicto Antipapa.

Si enim ineſſet, quid vetaret rem perfici? Quicunque enim iſtorum vere vellet quod iuravit & promiſit, alter etiam ſi nollet compleretur. Quam enim excuſationem aut quod diffugium haberet? Nunc vero quia uterque tergiverſatur, alter alteri excuſationem & diffugium præbet. In noſtro Pontifice recta & ſimplex natura, ſed ut quiſque bonus & ſimplex, ita facile ab improbis decipitur. Quidam enim honores ab eo ſperantes in ſinum eius adulando irrepſerunt. Hi & formidines inanes illi incutiunt, & recta volentem nonnunquam inflectunt. Ego, ut animi ſunt, turbationem aliquam formido, nihil eſt enim infenſius, nihil indignantius. Vale.

XI.

Leonardus Ruffo S.

Quendam cupiditates animi ſui potiores habere quàm eccleſiæ unitatem.

PEr binas iam literas à me petis, quid de Ioanne Dominici exiſtimandum ſit variumque de eo ſermonem apud nos eſſe ſignificas. Quid autem ego ad te reſcribam, de re difficili protinus atque ardua? Nihil enim difficilius quam mentem hominis intueri. Itaque nil dicam ipſe de me,

me, ſed qualis ſit opinio noſtrorum hominum de illo oſtendam, præſtantiſſimum eſſe virum, & ſcientia eloquentiaque eminere nemo inficiatur. Querela tamen eſt adverſus eum, quod cum ipſe inprimis autor ſuaſorque unionis ac cæteros omnes ardentiſſime commoverit, tamen poſtquam epiſcopatus illi à pontifice datus eſt, quaſi medicata offa præcluſis faucibus nihil poſthac pro unione, ſed multa adverſus eam videtur ſuaſiſſe. Atqui nemo qui primo illum audiſſet extimavit munus pontificis ab illo non reiici. Accepit tamen ut deprehenditur non ingrate, ac maiora illum ſperare aiunt, prodita cauſa quam prius tam acriter perurgebat. Nos vero ut de mentis illius arcano nihil ſcimus, ſic ea quæ agit moliturque non probamus. Affirmamuſque primo illius ardori & ſtudio poſteriora videri contraria, parumque ſibi ipſi illum conſtare: quod utinam ſapientia quadam maiori faciat, ac non ambitione. Ego quidem hunc hominem, ut ſcis, amo propter excellentiam virtutis, atque eo magis doleo in hanc ipſum adverſam opinionem hominum incidiſſe. Nemo eſt omnium qui peccare ignorantia illum putet, ſed cupiditate animi tranſverſum agi. Vale.

XII.

XII.

Leonardus Roberto S.

Villæ deſcriptionem cuiuſdam lætitiamque amicorum continet.

IN medio turba turbationum ac moleſtiarum, quibus per hoc tempus omnia redundant, lætiſſimus heri nobis & iucundiſſimus effluxit dies, qui mentes noſtras depulſis triſtitiæ nubibus, mirifice ſerenaret, memoriamque omnem præſentium vel impendentium calamitatum penitus aufferret. Tres enim familiariſſimi in unum convenientes, & non bellicum ſed bacchicum continentes, ſatis magnam ſodalium manum contraximus, omnibuſque ad lætitiam diſpoſitis in villam Alamatim archiepiſcopi Piſani ipſo Alamanno duce, veluti ex diuturnis vinculis emiſſi, nullum gaudendi hymno ut verius dicam repueraſcendi genus omiſimus. Villa eſt media ferme inter Piſas & Lucam à dextera ripa auſeris fluvii amœniſſimo in loco ſita, & maxime ad ruſticanas voluptates excogitata. Surgens enim leviter in collem ſubiectamque planitiem deſpiciens, montes à tergo habet coniunctos, ad aucupationes venationeſque aptiſſimos. Itaque ſive rapaci ave, ſive mordaci

ci cane, ſive plagis, ſive venabulo, ſive curſu denique, ſive feris, ſive avibus, ſive piſcibus delecteris, vicini montes coniuncti, colles, ſubiecta planicies, præterfluens amnis, affatim omne genus prædæ tibi largiter ſubminiſtrant, verum nobis illuc profectis nec venari apros placuit, nec figere cervos, nec rurſus canibus lepores agitare fugaces, nec fera blacteolis ungues armata ſonoris cepit avis prædam. Sed traxit nos & vendicavit ſibi incredibilis amœnitas auſeris amnis, qui tectus fronde populea, criſtallino alveo viridibus ripis, mira placiditate fluebat. Quibus allecti depoſitis togis, & calceis acerrime piſcati ſumus. In quo ita luximus, ut pueri, ita clamavimus, ut ebrii, ita concertavimus ut dementes inſanique videremur, aderat omnibus ipſe Alamannus qui quanquam religione impediebatur, una ludere, tamen ita ſpectatorem ſe præbebat, ut ea quæ gerebantur mira feſtivitate uſuque comprobaret. Egreſſis tandem è fluvio cœna dubia apponitur ex piſcibus roſtratiſque avibus, expectaviſti fortaſſe ut dicerem navibus, ſed non eſt, ita non eſt. Sed aderant aves multæ, vina plurima: Omitto cætera quæ cuncta opipare apparata fuerant, poſt cœnam vero avide voraciterque ut laborantibus

in

in aqua evenire conſuevit abſumptam, de ambulatione fuit equeſtris inter flaventes ſegetes, & amœna vireꝺa, ramoſque fœcunditate fructuum incurvos, qui longe lateque vagati cantantes alii, alii iocentes, poſt multas variaſque urbanitates ad ipſum amnem, quem antea vado transferamus reverſi & in harena depoſiti luctantes inter ſe agricolas nudos & lacertoſos, qui placendi gratia convenerant, quaſi in gladiatorio certamine uſque ad primam noctis horam lætiſſime ſpectavimus, cum illi ſæpe violentia maioris roboris proſtrati & graviſſimo caſu ad terram eliſi cenoque involuti uberem nobis ridendi materiam præberent. Sed ego genera ipſa voluptatum non ſingula ac minuta, nam id quidem longius eſſet, enarro. Scis enim tu quam multa eſſe ſoleant inter familiares lætos & unanimiter ad feſtivitatem paratos. Denique hic procul dubio faſtis aſcribendus eſt, & meliore lapillo annumerandus, præſertim cum eo turbationis devenerint res noſtræ decurialibus, ut ſummo ſtudio conquirendum ſit aliquid, quod nos quacunque ratione ab illorum amariſſima cogitatione divertat. Vale, Lucae, 4. Idus Iunii.

XIII.

XIII.

Leonardus Petrillo Neapolitano S.

Hæc Epiſtola eſt de miris Romanæ curiæ turbationibus, non ſolum duorum (*) qui eodem tempore fuerunt, Pontificum, ſed Cardinalium cum Papa.

EN quod iam dudum ſæpe inter nos collocuti divinabamus, fore ut nubila hæc tempeſtas indies magis magiſque ingraveſcens, procellam denique ſubitam, horrendamque daret, tandem aliquando effectum eſt. Patres enim longa indignatione, iraque permoti, relicto Pontifice abierunt. Quo quidem die nil aut procelloſius, aut turbulentius fuiſſe unquam imaginari poſſum. Tuam igitur ſapientiam valde equidem laudo, quod iſta prævidens te iam antea Neapolim in tutum recepiſti, me autem culpo, quod cum non minus fortaſſe quam tu iſta prævidiſſem, ſubire tamen malui, quam vitare. Accipe vero à nobis quemadmodum res geſta ſit, nam & vere te arbitror veritatem cognoſcere, & falſa per eos multa qui ignorant circumferentur. Repetam igitur ſuperio-

(*) Gregorii XII. & Benedicti.

riora quædam ex eo videlicet tempore quo tu à nobis diſceſſiſti, quo facilius rei geſtæ cauſas progreſſuſque intelligas. Fuerat Pontifex noſter, poſtquam Romam abiit, menſes aliquot Senis commoratus. Tempus interea venit quo Soanæ con-ſtituerat adeſſe. Id cum ſumma omnium bonorum querela tempus defluere paſſus eſt, promiſſumque neglexit, contempſitque. Adverſarius autem Pontifex Soanam, uti promiſerat, venit, & quidem ad præſcriptum diem, noſtrique abſentiam illudens ſingulis horis accuſabat. O rem acerbam, & non præſentium modo Italorum, ſed poſterorum quoque dedecus ingens. Quid enim turpius nobis accidere potuit? quid fedius? quid ignominioſius? locum pro unione Chriſtianorum à nobis paulo ante ſponte conſultoque receptum, mox erectis cunctorum animis, adire poſtea noluiſſe. Hæc tu ſcribere audes, dicet quiſpiam, cum ſis in Pontificis familiaribus? Protinus ita, quid enim nunc aduler, & alia ſentire me fingam? unus quippe Chriſtianorum ſum, & unus Italorum. Alteros fraudari unitate & pace, alteros ut infidos & fœdifragos in crimen vocari, diſrumpor. Non tu igitur Pontificem amas? imo plus certe quam iſti, qui mentiendo & adulando di-

diverſa illi ſuaſerunt. Ego enim veram Pontificis gloriam concupivi. Ea profecto fuit in unitate & pace Chriſtiano populo, ut promiſerat, exhibenda. Quo quid glorioſius? quid immortalius eſſe potuit? Iſti vero ut quomodocunque ſederet, etiam cum querela hominum, ſuaſerunt, quod qui glorioſum putant dementes ipſi ſunt, præſertim cum obſcurum non eſſet, hæc quæ venerunt fuiſſe ventura, ſed redeo illuc unde digreſſus ſum. Cum Pontifex Soanam non veniſſet, & adverſarius ad præſcriptum eo profectus noſtram abſentiam accuſaret, indignantibus cunctis, & aperte frementibus, ſecunda quædam navigatio, ut dici ſolet, recipitur, ut alter Pontifex in Veneris portum, noſter vero Lucam veniret. Senis igitur per menſem Ianuarium maximis nivibus profecti, Lucam devenimus, ibi, utpote ex propinquo, crebris ultro citroque oratoribus miſſis acceptiſque nihilo res ſe habere melius apparebat. Nec ſane mens in alio Pontifice ſana erat, ſed occulebat ille quidem bona fronte propoſitum malum, & certe in cauſa ſuperior habebatur. Nam & Soanam ierat ad præſcriptum diem, noſtro turpiter deficiente, & poſtea quaſi vera cupido ineſſet, Hetruriæ littus advenerat obviam ſtrenue profe-

fe-

ſectus tarditati noſtræ. Cumque in noſtram, ut ita dixerim, terram perveniſſet, illud haud impudenter dicere videbatur, ſe in littore eſſe velle, ne à claſſe tutelaque ſua longius diſcederet, locum autem nullum, modo littorius eſſet, ſe recuſare. Hæc illius ſumma erat. At noſter quaſi contra nitens, ad littus deſcendere recuſabat, mediterranea probabat loca, nec tamen omnia, ſed ea tantum quæ ſe Pontificem exiſtimarent. Ita alter quaſi aquaticum animal in ſiccum exire, alter quaſi terreſtre undas aſpicere perhorrebat. Exacerbabat vero dolorem, quod vulgo æſtimabatur, neque illi ſi in ſiccum deſcenderet, neque huic ſi littus adiret, quicquam periculi ſubeſſe. Nec ipſi quoque id non intelligere putabantur, ſed metum de induſtria fingere, quo hominum deſideria fruſtrarentur. Erant igitur querelæ ingentes, & aperta iam oblocutio, indignabantur omnes ea ætate homines, ſupra ſeptuagenarium uterque eſt, quo paucos ſederent annos, & dei metum & hominum cenſuram poſt habere. Hæc erat hominum indignatio & querela. De me autem ſi quæris, ego deceptum Pontifificem noſtrum ab iis de quibus ſupra dixi, metumque inanem per malos ſuaſores iniectum illi, exiſtimabam. Conſpexeram

enim ab initio illius rectiſſimam voluntatem: mutatum vero ex ſe ipſo bonum quidem virum perſuadere mihi non poteram. Nam ſi malignum putaſſem, non tu me præveniſſes abeundo. Cum eſſet hic ſtatus rerum, ecce nova turbatio ſuperoritur. Conſtituit enim Pontifex noſter Cardinales novos in eccleſiam Romanam aſſumere. Huius vero cauſæ erant duæ, una quod fautoribus quibuſdam ſuis gratiam referre cupiebat, præſertim id magnopere flagitantibus. Altera, quod admiſcendo vetuſtis patribus novos aſſumptos temperaturum ſe illorum vehementiam exiſtimabat. Non erat dubium patres adverſus hanc Pontificis voluntatem eſſe reclamaturos, & eſt mos, nihil tale abſque illorum conſenſu à Pontifice decerni. Fortiter igitur conandum ratus, patres in conſilium vocat. Convenere trepidi, & iam inde aliud alii ſuſpicantes, paratur ſecreto locus, ſubſellia ponuntur, prodit è cubiculo Pontifex, & in throno reſedit, patres inde ſuis locis conſedere iubentur. Ubi conſeſſum eſt, Pontifex contra conſuetudinem duos circa ſe familiares retinuit: cæteram multitudinem omnem excluſit. Id ſive ut interventu noſtro, ſi quid opus foret, uteretur, ſive aliam ob cauſam fecerit incer-

tum habeo. Mora quædam prius & ſilentium fuit, inde Cardinales aſpiciens non ſatis læto vultu, præcipio, inquit, ut nemo veſtrum aſſurgat. Hæc prima illius vox cum mente, ſubita admiratione percuſſiſſet, alio alium reſpiciente, indignanteque Henricus Tuſculanus, quid eſt, inquit, hoc pater, & quid ſibi vult iſtud præceptum? Quandoquidem, inquit Pontifex, vobiſcum nequeo recte agere, providere eccleſiæ volo. Ad hæc Henricus inflammato vultu, imo deſtruere eccleſiam vis. Hic cum indignanter omnes ſederent, tamen primus omnium Raynaldus S. Viti, in Macello diaconus vir, ut tunc mihi viſum eſt, omnium qui aderant cordatiſſimus, repente aſſurgens, moriamur potius, inquit. Et ille, ut tu ſcis, procero corpore, & cum proceritate ipſa tum etiam verbis facere animos viſus eſt. Itaque plerique poſt hunc ſurrexerunt: ſed in nova & ſubita re proſpicere licebat, quid in unoquoque animi vigoriſque ineſſet. Rubebant alii, alii pallebant, ira & iurgio alio, alii prece ſupplicioque nitebantur. Columnenſem ego vidi ad pedes Pontificis provolutum, rogantemque ne ita facere vellet, contra vero Leodienſem minabundum, & contumaciter incenſum. Burdegallenſis vero quaſi medius quidam mo-

do iras lenibat, modo Pontificem precabatur. Ita re infecta conſilium tandem dimittitur, præcepto tamen prius à Pontifice ædito, ne quiſquam patrum urbe Luca exiret, neve iniuſſu ſuo convenirent. Id rurſus præceptum non minus aſperitatis ſuſpitioniſque habere viſum eſt. Itaque maiores confeſtim ſecuti motus omnia perruperunt. Leodienſis ſiquidem poſt præceptum illud Pontificis, mutata veſte, Luca egreſſus aufugit. Id cum auditum eſſet, immittuntur equites, qui illum vi reducere conentur. Hi ergo veſtigia parum caute ſecuti, Piſanum in agrum diſcurrerunt, qui eſt in Florentinorum ditione, nec tamen Cardinalem ipſum apprehendere potuerunt. Nam parum anteveniens in oppidum Libra factam ſe iam receperat. Rixa tamen non procul ab oppido cohorta eſt, & quidam ab equitibus vulnerati. Ea cum luce vulgarentur Lucenſis princeps veritus ne ex hoc Florentinorum iras quaſi violato eorum territorio contra ſe provocaſſet, equites quia ea patraverant, cum Lucam redirent ad ipſam urbis portam capi iuſſit. Erat pontifex quoque ſollicitus de equitum ſuorum errato, graviterque ferebat Florentinorum fines ab illis violatas. Itaque propere Marcellum Strozam virum

virum clariſſimum, qui tunc in curia morabatur, & me quoque una cum illo ad ſe vocavit. Dicit quæ geſta ſunt, nullo ſuo iuſſu, ſed equitum temeritate fuiſſe commiſſa. Nos ergo Florentiam oratores ire iubet, ac rem apud civitatem purgare, cum eſſemus in eius conſpectu, mandataque acciperemus, repente ingreſſus quidam nunciat, Cardinales omnes uno agmine ſimul abire. Eo nuncio Pontifex adverſus nos illico dimittere, ac aliis traducere animum coactus eſt. Neque enim falſa erant, quæ de abitū Cardinalium nunciabantur. Nam illi quidem ex captivitate equitum recepto animo, prius enim principem ipſum equiteſquē formidabant, abeundi palam conſilium ſuſceperunt. Adiuvit eorum cœptum Florentinus quidam civis, paucis ante diebus Lucam miſſus, tunc præſens ex hoc ipſo occaſione nactus pro invaſo territorio ab equitibus vociferabatur. Ob huius maxime clamorem & ſimul ob equitum iniuriam conterritus Lucenſis, abire Cardinales paſſus eſt, Luca igitur egreſſi, eodem die Piſas migravere. Spectaculum me hercule durum fuit atque acerbum, noſtros cernere abeuntes. Sed acerbior paulo poſt mihi apparuit, curialium ſeceſſio. Dividebatur enim multitudo tota, & quaſi ab vno cor-

pore membra dividebantur, aliis Cardinales ſectantibus aliis cum Pontifice remanentibus, plurimis vero incertis & vacillantibus querelarum & deteſtationum plena erant omnia. Pontifex haud multo poſt novos Cardinales creavit quatuor, vellem melioribus auſpiciis creatos. Nam niſi fallor, multa & terribilia impendunt. Ego Pontificem non deſero, tenet enim me familiaritas, ius, & officium quod apud illum geſſi, à quo ſalva exiſtimatione mea recedere poſſe non videor. Affirmo tamen multa, quæ hic fiunt, mihi nequaquam probari. Vale.

XIV.

Leonardus Ruffo S.

Cardinales reliquiſſe Pontificem, alioſque à Papa creatos.

AVdiviſti quæ hic turbationes coortæ ſunt. Patres enim, ut iam pridem ſuſpicabar, Pontificem reliquerunt. Magna profecto res, & niſi fallor initium maximarum novitatum. De quibus refer quid ſentiat civitas veſtra. Tu ſi quid habebis, facies me certiorem. Ego Pontificem non deſeram, non quod mihi hæc probetur cauſa, ſed quo in familiaritate eius cum fuerim, non videor abſque re-

pre-

prehenſione deſerere illum poſſe, ita tamen præſtabo, ut mei iuris ſim, nec quenquam offendam. Pontifex poſt diſceſſum patrum, Cardinales aſſumpſit quatuor, in quis eſt Ioannes Dominici, quem Raguſinum dicunt, vellem melioribus auſpiciis creatus eſſet. Nam multa, ni fallor, impendent, per quæ non eſſe præſtet, quam eſſe. Vale.

FINIS.

LEONARDI ARETINI

LIBER TERTIVS.

I.

Leonardus Petro Aemiliano S.

De infelici ſtatu Romanæ curiæ.

QVo in ſtatu res ſint, quantiſque agitemur, vel potius iactemur fluctibus, te audiviſſe & quotidie audire ſcio, & nunc plenius de Zacharia tuo clariſſimo viro cognoſces. Quanquam difficile videtur, rem ſic referri à quoquam poſſe, ut non multo à veritate ipſa ac magnitudine turbationis ſuperetur. Ego autem mirum in modum

diſcrutior, quod non abſum, quod non in aliquo urbano, vel ſuburbano, vel denique in aliqua ſylva inter ſpelunca ferarum abditus hoc tempore lateo, libris ſtudiiſque contentus. Quivis enim locus mihi iocundus eſſet, modo hanc exitiabilem ruinam & cineres ipſos crematæ eccleſiæ, quos hic degens videre cogor, aſpicere non poſſem: itaque & te felicem arbitror, qui vel dei beneficio, vel ſingulari providentia tuā, iam pridem ab huiuſmodi incendio ereptus ſis, & me parum fortunatum, qui nunc in iſta navicula fluctuanti, ac pene ſubmerſa, una cum cæteris naufragium facio. Super qua re te rogo atque obſecro, ut ſi quid habes quo animum ægrum conſolari poſſis, mihi reſcribas, & hunc dolorem vel eruere, vel lenire tua ſapientia & facundia conere. Hoc ego à te expecto. Marinum Caravellum, & Zachariam noſtrum viros præſtantiſſimos mirifice diligito, ſed ut minus frequens quam coniunctio familiaritatis noſtræ poſtulabat, cum illis verſarer, temporis conditio & rerum turbulentia coëgerunt. Vale, & me dilige, mi iocundiſſime Petre Aemiliane.

II. Leonar-

II.

Leonardus Nicolao S.

Turbatam curiam Papæ eſſe, ſeque indicat inopem conſilii.

PLures iis diebus à te mihi redditæ fuerunt epiſtolæ, omnes fermè commendatitiæ, quibus ſi in reſpondendo tardior fui, ignoſce quæſo non occupationibus rerum agendarum, quæ nullæ in hoc tempore ſunt, ſed perturbationi & ægritudini quibus aſſidue mirum in modum diſcrutior. Eum quippe in locum res deductas cerno, ut neceſſarium ſit mœrore confici & conſternari, amiſſa iam ſpe, ac in peius labentibus in diem rebus. Sed iis omiſſis, quæ accuſari facilius quam emendari poſſunt, breviter reſpondebo. Quantum ad Feſulanum negocium attinet, vacabat quidem eccleſia, ſed tamen illi ipſi qui prius tenebat, dabitur incommendam, ſic enim in cunctis, quorum memoriam teneo, factitatum recordor. Itaque non videtur hanc curam impræſentiarum ſuſcipiendam eſſe, & qui aliter exiſtimat conſuetudinem mihi crede ignorat. Ego tamen paratus ſum quocunque in caſu huic ſtudium & diligentiam adhibere, quoniam & iuſtus vacationis eſt modus, & non omni-

omnino iniuſtum deſiderium: nam alterum illum, qui per ruinam alterius ad generalem beſtialitatem deſcendere cupit, utinam mihi adeſſet poteſtas non modo de monte Carmelo, ſed è Caucaſo præcipitem deiiciundi. Neminem cognovi adhuc virum bonum, qui huiuſmodi pompas & inſanias per hanc viam ſibi ultro oblatas non repudiaret, nedum ambiendo & flagitando perquireret. Ad 6. Idus Octob. conſtitui ad aquas petriolanas, lavandi cauſa proficiſci. Eroque fortaſſis ibi Octobrem totum, deinde conſtituam quid mihi in futura hyeme ſit agendum, ſi qua ratione explicare me ex hac procelloſa tempeſtate poſſem, libenter ad vos tanquam in tranquillum aliquem portum me recipere. Nam hic manentem multa undique conturbant, primum iſtis non obſequor, ut ipſi flagitant, ſæpe quæ adverſus eorum voluntatem contumaciter repugno, nec quicquam exequi volo, niſi quod mea æquitas patiatur. Alii vero præſtantes viri, qui nuper ſeceſſerunt, meam hanc moram graviter & inique ferunt, præſertim cum collega meus hinc nuper abierit, & quidem inſalutato hoſpite. Itaque utriſque diſpliceo, iſtis quod non facio, illis quod non abeo: iſtis quod non obſequor, illis quod non ſequor. In hu-

huiuſmodi moleſtiis conſtitutus, quo me vertam, neſcio. Omnem huiuſmodi deliberationem in reditum meum à balneis reſervo. Deus bene vertat conſilia noſtra. Senis 15. Calend. Octobris.

III.

Leonardus Rictio S.

Quendam eſſe ſuſpectum male ſentire de Pontifice.

VOcavit me hodie Card. Senenſis, ac vehementem querimoniam mihi adverſus Germanum tuum expoſuit, quod Burdegalenſi Londonis obviam exiſſet, quod ipſum poſtea omnium reverentia & obſequio honoraſſet, quod in præſentia regis & alibi cum multa contra Pontificem dicerentur, ipſe præſens & audiens nunquam reſtiterit, quod literas quæ per Pontificem eidem tranſmiſſæ fuerant nunquam oſtenderit, ſed tacendo illis calumniis quaſi conſentientem ſe præſtiterit. Addit etiam per eum eſſe factum, ut Ioanni Cinicio equiti Britanno, & Methenſi epiſcopo, qui Pontificis favebant partibus, fides derogaretur, detectis eorum conſiliis apud regem. Hæc omnia ſe accepiſſe ex literis Veneti cuiuſdam, qui Londonis negociatur affirmat, à quo com-

commendationes Germani tui ſæpius iam ſuſceperit. Itaque non dubitare quin & hæc quæ ſuperius dicta ſunt, & alia inſuper multa de quibus ille non ſcribat, contra honorem Pontificis ab eo fuerint peracta. Hæc Senenſis ad me, tanquam ad hominem tibi arctiori vinculo coniunctum, cum indignatione quadam exprobravit. Ego quæ pro tempore dicenda videbantur reſpondi, fecique meo ſolito more, ut ad mitigationem irarum conatus omneis adhiberem. Sed tu vide quid agendum putes, mihi quidem ad mores iſtorum & conditionem locorum, in quibus Anconitana eccleſia eſt, mentem vertenti, maior formido incumbit. Intelligis quid dicam, quare prudenter & mature conſilium ſume. Ariminæ, Calend. Februarii A. 1408.

IV.

Leonardus Nicolao S.

Docet quibus artibus oporteat uti, epiſcopatus ambientes à Pont. Romano.

Binas proximis diebus abs te literas accepi, ſic tamen, ut quas tu prius dederas mihi, poſterius redderentur. In primis quæ hodie redditæ ſunt intellexi amici tui, qui ut deo ſervire ſine inopia poſ-

ſit,

ſit, epiſcopatum deſiderat opulentum, eximiam cupiditatem & immaturam procul dubio feſtinationem. Atque ut huic parti ante omnia reſpondeam; nec amicum tuum, virum utique bonum, ſed minime, ut mihi quidem videtur, aſtutum, ſpe vana deludi permittam: primo ſcias de privatione illius, quo deſcribis, nullam omnino in hac noſtra curia fuiſſe aut eſſe mentionem, falſumque rumorem ea de re veſtras ad aures permanaſſe. Illud præterea haudquanquam tacuerim, quod tuam & ſuam prudentiam effugere non debet, in huiuſmodi promotionibus epiſcoporum neceſſarium eſſe, ut aliqua diligens & opperoſa præparatio antecefferit, per quam animi eorum qui dare poſſint, ea diſpoſiti ſint, ut dare velint: huius ergo præparationis & opportunæ & neceſſariæ, & ſine qua qui ſperat, ſtolide ac vane ſperat, in hoc amico tuo ego nihil video: & ſi per me verbis duntaxat fieri poſſe credatis in hoc tempore, & in hac tanta Florentinorum civium multitudine, quibus aut pro adverſa inclamatione medicata, ut ita dixerim, offa, præcludendæ ſunt fauces aut pro favore, ac novata opera, gratiæ referendæ, vehementer erratis:

Aude aliquid brevibus gratis & carcere dignum,

Si

Si vis eſſe aliquid, probitas laudatur & alget.
Hæc ergo ſcripſi liberius, ut intelligere poſſitis aliter per vos ſuper hac re iſtic vigilandum & providendum eſſe. Nam quantum ad me attinet paratus ſum, ſed hoc non ſatis habet virium in hoc tempore, & in hac tanta Florentinorum tantaque ambitioſorum hominum cupiditate. Quare faciat ipſe qui petit, ut aliquo memorabili obſequio, aliquave inſigni re geſta nomen eius apud Pontificem commendetur. Medio poſuit deus omnia campo, nec ſedentibus coronæ, ſed pugnantibus traduntur. Quod autem in eadem epiſtola ſcribis tibi meum conſilium vehementer placere, eſt id mihi quidem ut ita exiſtimamus pergratum. Sed Nicolaus noſter contra ſentit. Poggius vero ad utrunque muſſat. Itaque illud Horatii dicere non immerito poſſum:

Tres mihi convivæ prope diſcordare videntur,
Poſcentes vario multum diverſa palato.

Nunc venio ad alias literas tuas. Expecto epiſtolas quas mihi uberioris, prolixiorisque polliceris, quibus vellem vt de Salutato mihi reſponderes, quando Poggius noſter, ut dudum Apollinis Delphyci oraculum obmutuit. Vale, Arimini, Idibus Februarii.

V. Leonar-

V.

Leonardus Zucharo S.

Significat qua ratione inter partes ſe integrum ſervet.

VEllem interdum mihi ſcriberes, & quæ iſtic agantur, quæve ſperentur notum facere tua ſolita diligentia cura- res. Ego Arimini ſum, veruntamen ita ſum, ut meus ſim, & meo arbitrio non alieno vivam. Nihil enim facio, nihil ſcribo, niſi quantum mihi placet. Placet autem tantum, quantum tu noſti. Nulla adhuc litera mea, ne unus quidem apex conſpici poteſt, de quo quiſquam in hac miſerabili diviſione poſſit querimoniam adverſus me iuſtam habere. Adeoque nota eſt omnibus hæc integritas mea, nihil ut omnino mihi quod ad hanc diviſionem ſpectet demandetur, proceſſus, & huiuſmodi peſtilentias nec legere, nec ſcribere, nec ubi legerentur ſcriberenturve adeſſe unquam volui, quæ res ad utilitatem & gratiam multum mihi obeſt. Sed obſit quantum vult, ſemel decrevi, ita fore in curia ut neminem lædam, ſi hanc integritatem mihi ſervare liceat morabor: ſi non licuerit, confeſtim abibo. Vale 3. Non. Decembris.

VI.

Leonardus Nicolao S.

Vetuſtatis reliquiæ Arimini urbis quæ ſint. Item quid differat civitas ab urbe.

EGiſti mecum pro cætera tua dili-gentia, & vetuſtarum rerum eximia cura, ut ſi quid antiquitatis Arimini repe-rirem, tibi notum facere per meas lite-ras curarem. Quód poſtquam intellexi, tametſi antea ſponte mea ſatis accurate, viſendi ſtudio, cuncta luſtraveram, tamen cognito deſyderio tuo circuivi rurſus ur-bem, omniaque perſcrutatus ſum, & quam diligentiſſime potui ſingula quæque proſpexi, ut tuæ quam accumulatiſſime ſa-tisfacerem voluntati. Eſt autem Arimi-num, ut te ignorare minime arbitor, po-puli Romani colonia, antiquiſſima quidem ac celeberrima, ſed evenit in hac quod in cæteris antiquis urbibus evenire ſolet, ut reliquiæ ac monumenta quædam vetu-ſtiſſimorum operum conſpiciantur, ve-rum ita ruinis quaſſa, ac vetuſtate ipſa conſumpta, ut nec cuius figuræ, nec ad quem uſum fabricata fuerint, quamvis diligentiſſimus ſuſpector queat agnoſce-re, duo tamen notabilia & præſtantia an-tiquorum operum momenta, quæ adhuc penè

penè integra ſuperſunt digna annotatione, & viſu ſpecioſa tibi, quam minus inepte potero, deſcribere conabor. Porta eſt ſublimis ac magnifica, lapide quadrato & diligenti artificio perpolita, cuius antiquitatem ex litteris ſuperne inciſis conjectare licet. Quanquam enim ex parte quadam disiectæ tamen & conſulis mentionem habent, & diphthongi quædam ſecundum antiquam ſcribendi normam, ut pro celeberrimis, celeberrimeis, more Græcorum, qui nonnunquam huiuſmodi diphthongo utuntur, ſcriptæ legantur. Eius vero portæ latera turres duæ utrinque muniebant, quas tamen, quia non item ex lapide, ſed ex lateritio fuerunt, jam antiquitas penè totas abſumpſit. Habes unum momentum, nunc aliud accipe, non minus inſigne, pons eſt ex marmore ornatiſſimus atque pulcherrimus, quem ut literæ ab utraque ſponda docent inciſæ, divi Auguſtus & Tiberius condidere. Fieri poteſt, ut alter inceperit, alter abſolverit: vel ut ab altero deſtinato, ab altero ſit perfectus. Quocunque ſit, pontis ſtructura eſt permagnifica, marmora undique decorant. Quatuor in alveo pedes habet, arcubus quinque ripas coniungit, latitudo eſt ſatis ampla, ut binæ quadrigæ adverſum citatæ, ſe invicem

non impediant, & via inſuper ab utraque parte per gradus paulo altiores ſecundum parietes qua pedibus iri poſſit relinquatur. Parietes vero ipſi ex marmore ſunt per hunc modum facti: Singuli lapides deinceps poſiti, per latitudinem recti, & à ſummo teretes, ſuo tantum pondere moleque ſubnixi, viam utrinque muniunt, & pontis oras claudunt extremas. Quod autem pro magnificentia eius operis maxime noto, longius tranſripam ab utraque parte ſtructura pontis eodem ornatu, facieque protenditur, ne mutatione alvei fallere aut circumvenire amnis poſſit. Via autem à ponte ſtrata fuit lapidibus illis, quibus circa urbem Romam itinera multa ſtrata fuiſſe cernuntur: extantque adhuc reliquiæ quædam, lapideſque ex eo genere paſſim iacentes pluribus in locis conſpiciuntur evulſi. Ex iis vero duobus monumentis ſatis aperte iudicari poteſt hanc urbem priſcis illis temporibus maioris ambitus quam hodie ſit non fuiſſe, ſed aliquanto etiam minoris. Nam ea ex parte quæ Pyſaurum ac Fanum fortunæ ſpectat, antiqua eſt porta de qua ſupra dixi, & ex oppoſita regione oppidi, qua Ravennam verſus itur, pons eſt Auguſti & Tyberii, ſuper flumen quod urbem abluit, aliis rurſus ex partibus

tam

tam verſus mare, quam verſus continentem mœnia cernuntur vetuſta, à quibus productum eſſe pomerium conſtat, & ſpacium antiquæ urbis additamento non parvo amplificatum. Quod ſi quis forte non putat hanc quam dico paruitatem illi tam crebre apud hiſtoricos mentioni ac celebrati huius loci convenire, maioremque & ampliorem fuiſſe contendat, is cogitare debet, ob opportunitatem potius huius urbis, quæ extremis Italiæ oris ſita, Galliſque finitima, accommoda erat, quam ob magnitudinem eius tam frequentem mentionem haberi. Illud inſuper conſiderandum eſt, quod pleroſque non ſatis eruditos interdum fallit, aliud urbem ſignificare, aliud civitatem: urbs enim eſt ſolum ædificia & mœnia ab orbe quo locus cingitur appellata. Civitas autem congregatio hominum iure ſociatorum, & eiſdem legibus viventium. Vnde bonus vir, ut aiunt Stoici, ex urbe quidem pelli poteſt, ex civitate vero non poteſt. Vt licet urbs ipſa parva fuerit, civitas nihilominus maxima & ampliſſima fuiſſe potuerit. Neque enim multum refert, ut opinor, intra urbem cives habitent vel extra, modo iiſdem legibus, unoque ſtatutis conſilio vivant, eoſdemque magiſtratus vereantur, muneraque & ho-

 nores

nores ſimul capiant. Peruſiam & Aretium parvas fuiſſe urbes ex utriuſque antiquis mœnibus aperte diſcernitur, eædem tamen civitates magnæ & Hetruriæ capita fuere. An credis multitudinem civium, quæ nunc eſt cum illa quæ tunc erat aliquo modo comparandam? Dici procul dubio non poteſt. Quid ergo erat & intra & extra urbem, civitas vocabatur. In ipſa vero urbe, quod erat præcipuum civitatis oppidum, fora erant, & iudicia, & magiſtratus, qui cum res poſtulabat, in concilium cives vocabat. Hoc etiam nomen ipſum civitatis atteſtari videtur. Ciere namque vocare eſt, inde cœtus, inde cives, inde civitas, inde etiam illa compoſita contio, concilium, conciliabolum, & alia huiuſmodi congregationis vocabula, ex eo dicta quod multitudo varie diſperſa in unum convocabatur. Qui vero aiunt civitatem dici, quaſi civium unitatem, ii, cum pace eorum dictum ſit, omnino delirant inſcitia literarum. Velim nanque ab ipſis audire, num & paruitas dicatur quaſi parvorum unitas, & ſimiliter diverſitas & varietas diverſorum & variorum unitas. Probat inſuper illa ratio, quod apud veteres diſtinctio ſit inter cives & peregrinos, non ut hodie facimus ineptiſſime quidem, ſed tamen facimus.

cimus. Imperitia enim non ſolum rerum, ſed etiam verborum omnia in hac temporum noſtrorum fece confudit, inter cives & comitativos. Peregrinus rex Numa Pompilius Romæ dicitur, quod erat ex Sabinis, licet finitima civitate, tamen aliena, & Ciceronem nonnunquam malivoli, propter immodicam iudiciorum potentiam, peregrinum regem vocitabant, quod erat Arpinas origine. Hæc dixiſſe velim, ut quam diverſa ſit urbis ac civitatis ſignificatio non ignoraremus, nec admirationi ſit nobis, ſi celeberrimarum ac præſtantiſſimarum olim civitatum parvas interdum urbes, & quæ tantæ celebritate famæ non videantur reſpondere, conſpiciamus. Poſſem ad hoc multa ex antiquis adducere, quibus ea quæ ſupra dixi de civitate & urbe manifeſtiſſime comprobantur, niſi vererer ne in re manifeſta tædium & faſtidium prolixitas faceret. Sed regrediendum eſt unde digreſſus ſum. Tanquam enim ſi præſens loquerer tecum facultatem quandam evagandi licentius, & de tota antiquitate loquendi mihi aſſumpſi, putans id tibi plus voluptatis quam moleſtiæ allaturum. Vrbem igitur Ariminum vetuſtis illis temporibus minorem aliquanto quam nunc ſit fuiſſe apparet, civitatem nihilominus longe

maiorem, ut ſupra dixi, arbitror fuiſſe. Ex monimentis autem vetuſtis duo tibi deſcripſi, quæ mihi relatu digna videbantur, ſed poſtquam antiquorum monimentorum huius loci facere mentionem inſtitui, & liberius evagari epiſtola cœpit, non præteribo unum huiuſce loci ac pulcherrimum priſcæ antiquitatis ſpecimen: nec illa inclyta Roma, quæ imperium terris, animos æquavit Olimpo, neque Athenæ, aut Syracuſæ magnificarum quondam urbium ingentes ruinæ, quicquam par aut ſimile in ſuis reliquiis habent. Eſt autem hoc non marmor parium, non lapis Numidicus, non Phydiacum ebur, non Corinthium vas, non ſtatua ex ære aut marmore fabricata, non ædificium, non penſiles horti, non coclea columna, non theatrum, non obeliſcus, non ſignum, non tabula, non toreuma res mutæ quidem & puerorum oblectamenta: ſed præſtantiſſimorum virorum, eorum dico quos ſtupidi legentes admirari, & quorum memoriam venerari ſolemus, vivam & animatam effigiem, virum enim præſtantiſſimum, & mihi crede, qui quam lentus ac diffidens laudator eſſe conſuerim non ignoras; virum, inquam, præſtantiſſimum ex illo priſco genere hominum in hac urbe inveni Carolum Malateſtam, principem hu-

ius

ius civitatis. Quem ego quotiens intueor, totiens mihi aliquem Marcum Marcellum, aut Furium Camillum, invictiſſimos bello duces, & eoſdem in pace mitiſſimos atque optimos viros, legibuſque obtemperatiſſimos, videor intueri. Crede mihi Nicolae, non te fallo, neque ipſe fallor. Nunquam vidi hominem, qui magnitudine animi & ingenii præcellentia, aliiſque ſummo duce dignis virtutibus ad antiquos illos illuſtres viros propius mihi videtur accedere. Nec tamen nunc à me in hoc viro tibi recenſendo laudationem oratoriam & dicendi artificium expectes. Illis enim huiuſcemodi ornatu opus eſt, quorum virtutes ac res geſtæ ſatis per ſe ipſas formoſæ non ſunt, ut mulieres videmus illas maxime fuco, ornatuque inniti, quæ ſua ac vera pulchritudine carent, præterea nec tempus, nec propoſitum meum, nec epiſtolalis brevitas patitur, ut nunc per rethorum præcepta diſcurrere, & panagyricas commendationes excerpere. Itaque illa prætereo quæ de generis claritate, quæ de amplitudine ac gloria maiorum, quæ de fortunis ac facultatibus cæteriſque huius generis veriſſime & accumulatiſſime poſſem, ſi iis demonſtrandis occupatus eſſe vellem, referre. Quid enim attineret ſplendorem

familiæ cæteraque huiuſmodi in huius laudem adducere cùm ipſe quocunque in loco natus fuiſſet, propter egregias virtutes ſibi ipſi fuerit nobilitatem, gloriam & amplitudinem pariturus. Illud tantum breviter & ſummatim dicam, & clariſſima huius familia præſtantiſſimis ac ſummis viris continua ſucceſſione refecta, ſic omnium ſuperiorum virtutes dei munificentia in iſtum collatas, ut quicunque in ea familia aut conſilio, aut magnitudine animi, aut ſtrenuitate, aut iuſtitia, aut liberalitate conſpicuus fuerit, in hoc uno tanquam legitimo omnium ſucceſſore cunctæ huiuſmodi ſuperiorum ſuorum præſtantiſſimæ dotes appareant. Eſt enim, ut mihi quidem videtur, prorſus mirabile, quam multis ac variis rebus hic princeps excellat. Et primum in rebus bellicis quanta hic vir gloria ſit, quantumque iudicio omnium, qui rei militaris peritiam habent, excellere putetur, conſentiens omnium fama teſtatur. Extantque res ab eo geſtæ magnæ quidem ac memorabiles & ab ipſa adoleſcentia continuatis victoriis feliciter confectæ, in quibus & generoſa celſitudo cordis ad pericula capeſſenda, & inter ipſa pericula invictum corpus atque animi robur apparuit. Rurſus ad pacem, atque ad eas res, quæ ſine

armis

armis geruntur, ſi te vertas, invenies conſilii maturitatem, & prudentiam ſingularem. Quæ in hoc uno tanta eſt quantam & accumen excellentis ingenii, & multarum & maximarum rerum tritus & diuturnus uſus maximam in homine efficere poteſt. Accedit ad hæc illud meo iudicio mirabile, ac neſcio ſi recte dixerim, ſtupendum, quod vir in iis rebus quæ à ſtudiis abhorrere videntur occupatiſſimus, tantum literatura & doctrina pollet, quantum parari aſſequuntur, qui univerſam ætatem in huiuſmodi ſtudiis poſuerunt. His adiicias illa præclara, ſine quibus omnis præſtantia in principe deformatur, modeſtiam, honeſtatem, manſuetudinem, tranquillitatem, religionem, ſanctimoniam, integritatem, & hæc omnia egregia. Eſt præterea tanto naturæ munere, ut ad ſingula præcipue natus videatur, celerrime legere, verſus facere. Soluta oratione eleganter dictare, & quod in robuſtiſſimo corpore mirandum eſt, nec ipſe de eo ſcriberem, niſi de diuo Auguſto, ac divo Tito Veſpaſiani filio idem legiſſem, ita venuſte propria manu ſcribere, ut omneis librarios vel æquare faciliter vel ſuperare poſſit. Itaque haud facile dixerim robuſtior an doctior corpore, an mente validior atque aptior, iuſtior an ingenioſior

ſit

ſit exiſtimandus. Sunt inſuper qui felicitatem eius ex ſucceſſibus rerum bene geſtarum magnifice extollant, quod equidem tribuendum puto tamen induſtriæ ſummi viri, tum eiuſdem iuſtitiæ ac pietati: verbum eſt enim Furii Camilli, omnia proſpere evenire ſequentibus deos, adverſa ſpernentibus. Nolo quenquam ex antiquis præſtantibus viris in contentionem adducere, ſed certiſſime confido cum de vetuſtis rebus à me quæſieris, hoc ſpecimen antiquitatis nequaquam fuiſſe prætereundum. Vale Arimini, Decimas Calendas Martias.

VII.

Leonardus Petro Aemiliano S.

Excuſat ſe quod non frequentius ſcripſerit.

OPinor tibi non ſatis manifeſtam ſolum verum etiam ſatis probatam eſſe cauſam cur per hoſce menſes ad te ſcribere haud multum properarim. Cum enim epiſtolarum officium ſit ut abſentes de iis rebus quæ apud nos geruntur certiores faciamus, atque ego apud eos degerem, quorum opera ac voluntates à te minime probari ſentiebam, committendum non cenſui ut literæ, in quibus præfer-

ſertim nihil utilitatis ad corrigendam emendandamque rem P. ineſſe poterat, aliquid aut ſuſpitionis, aut offenſionis contraherent. Scis enim quia ubi adverſus quempiam infenſi ſunt animi, omnis omnino communicatio, etiamſi nihil habeant nocumenti, moleſtiſſima eſt. Quamobrem intermiſi equidem ad te ſcribere, cum tamen amor erga te meus nullam intermiſſionem charitatis aut benevolentiæ pateretur. Nunc autem quoniam ex eo loco, in quo nihil aliud quamvis quoddam familiaritatis me detinebat, decreto Florentinæ civitatis revocatus ſum, & iam ſine cuiuſquam offenſa ſcribere poſſe videor. Dabo operam, ut quam intercapedinem abſtulit conditio temporis, hanc iam liber & omni ſolutus cura animus exuppleat, hoc item à te qui iiſdem ut oppinor, rationibus adductus, longum mihi literarum tuarum ſilentium præſtitiſti, nunc ſubmota cauſa, cenſeo faciendum. Sic & quod intermiſſum eſt aſſiduitate crebritateque faciliter inſtaurabimus, & non longi temporis incommodum longa atque continua commoditas liniet. Vale.

VIII.

VIII.

Leonardus Antonio S.

Qualis veri magiſtratus animus, qualiſque corrupti.

INgentem voluptatis partem peregrinatiunculis meis defuiſſe exiſtimo, quod nec Florentiæ, nec Aretii tecum eſſe potuerim, ſed alternatis temporibus dum ego Florentiam veniſſem, tu Aretii fueris, dum rurſus Aretium peto, tu Florentiam remigraris: ſuper qua re vix eſt ut non putem mihi fortunam invidiſſe, & cum cætera, ut optabam, præſtaret, hoc unum denegaſſe, ne cupiditas mea penitus impleret. Valde tamen moleſtius mihi fuit te Aretii non inveniſſe quam Florentiæ, primo quod non quemadmodum Florentia Aretium, ſic Aretio Florentiam petiturus eram. Deinde, quod licet prius eſſet apud me firmiſſima de tua probitate conſtituta opinio, tamen ita magnas & egregias laudes admirabilium virtutum tuarum, in ea civitate quæ te proximo ſemeſtri cum imperio præſidentem experta erat, audivi, ut longe magis inflammatus ſim ad benevolentiam ac charitatem tui: itaque valde angebar animi facultatem mihi ademptam tibi præſenti

e ve-

è veſtigio gratulandi, fuit enim profecto virtus omni tempore admiranda, ſed ætate noſtra tanto magis quanto bonorum virorum penuria eſt, maior præſertim in magiſtratibus, ubi propter licentiam peccandi abſtinere ſe difficilius eſt, pleriſque enim non tam voluntas malignandi deeſt, quam facultas, cui vero cum licuerit non libuit in eo cognita & ſpectata eſt bonitas. Enarrare quidem non poſſem quantopere univerſam civitatem in te converſam reperierim, quam ampliſſimis commendationibus te ac nomen tuum ubicunque ſermo inciderit, proſequantur, quam ſatiari nequeant tuam iuſtitiam, integritatem abſtinentiam moderationem, humanitatemque memorantes. Præterea illa quæ tibi communia ſunt cum multis. Hoc vero egregium, & ut nunc ſunt mores, maxime luculentum, quod te unum fuiſſe aiunt ex illo ſanctiſſimo genere hominum, qui non putares prædam tibi conceſſam cum gubernatio ſubiectorum demandaretur. Qui non vexationem & ſpoliationem hominum tuæ ditioni poteſtatique mandatorum, ſed tutelam & ſublevationem tibi commiſſam arbitrarere. Nolo quenquam meis literis attingere nec ex aliorum malefactis virtutem tuam extollere, ſed tamen vereor, ne ea de

cau-

cauſa hæc à te obſervata homines in admirationem converterint, quod rariſſima ſint huius probitatis integritatiſque exempla. Nam uſque adeo converſa eſt res, tantumque potuit cupiditatum veſania, ut impunitatem & prædam ſe nactos exiſtiment, quibus magiſtratus & imperia committuntur. At ſi vera fateri volumus faſtes & ſecures noſtri temporis nihil aliud ſunt quam mercimonia, vel potius latrocinia quæſtus & rapinarum cauſa ſceleratiſſime comparata. Itaque illi maxime iuſtitiam violare didicerunt, quibus ad iuſtitiæ tutelam publice arma gladiique traduntur. Quo quid perverſius eſſe poſſit, non equidem intelligo. Natura enim comparatum eſt, ut in rectoribus præponendis populorum tantum quæratur utilitas, punire maleficia, facinoroſos abſterrere, diſcordias tollere, de commodo eorum qui reguntur cogitare, rapinas, damna, iniurias, contumelias non ſolum non inferre, ſed etiam ne alter quiſquam inferat prohibere, abſtinentia, & integritate in omnibus uti: quid ergo ſceleſtius, quid proditioni ſimilius, quam ut ea facias ad quæ prohibenda cuſtos præfectus ſis. At enim quid ſibi habebit is qui magiſtratum gerit? Annon aliud quicquam niſi laborem regendique moleſtias?

ſtias. Habebit profecto & quidem rem maximam omnique pecunia lucroque potiorem, id autem erit honor & gloria, ad quam omnis pecunia comparata vileſcit, cui autem hoc non ſatis eſt is nunquam bonus erit gubernator. Recta igitur particio fuerit, ut qui reguntur utilitatem, rectores autem honorem percipiant, quod & ipſa quæ feruntur inſtrumenta declarant. Quid enim quæſo parant homines magiſtratum inituri, vexilla credo & equos & ſtragulam, veſtem ſagulaque & parmas, & lofos, ac cætera eiuſmodi, quæ quidem omnia non pecuniæ captandæ, ſed ſplendoris ac magnificentiæ ſunt inſtrumenta. At enim mercator quæſtus gratia proficiſcens nil tale ſecum defert, ſed libros & calculos lucri. Igitur & honoris quærendi diverſa admodum ratio eſt, diverſique apparatus, quæ duo nunc plerique confundunt, ad lucrum & pecuniam cuncta referentes, perinde in magiſtratibus, ac in mercimoniis quæſtuoſi. Tibi igitur gratulor qui verum iterum ingreſſus non quantum pecuniæ, ſed quantum laudis ex magiſtratu referres cogitaſti, quem neque cupiditas animi ab ratione diſtraxerit, neque ſuperbia ab æquabilitate. Itaque non iam alium tibi ad imitandum, proponam, ſed ut teipſum imiteris exhor-

tor. Nihil enim tibi deerit ad laudem, ſi te poſthac præſtiteris quam ſimilimum tui. Vale.

IX.

Leonardus Ruffo S.

Magnam multitudinem Piſani concilii (*) *eſſe.*

AD tertias nonas Apriles cum Piſas veniſſem obediens patribus qui per crebras me literas vocarant, offendi rem concilii opinione maiorem, ita frequens multitudo convenit, & quidem excellentiſſimorum hominum, tamque in dies ſingulos cumulatur, omnibus undique confluentibus, ut vix ſuffectura hæc urbs magnitudini conventus videatur. Collegio autem patrum nihil humanius, nihil vigilantius. Expectantur Brittanniæ epiſcopi, qui cum Burdegalenſi propediem affuturi dicuntur, proceſſus interea legittimi fiunt adverſus Pontificem noſtrum. O rem duram, ſed tamen neceſſariam, quando ille poſt malos ſuaſores abiens, promiſſa iurataque contemnit. Allamannum archiepiſcopum Piſanum, propinquum tuum, hominem omni laude digniſſimum

(*) in quo depoſitus A. 1409. Gregorius XII.

ſimum convenio frequenter, ac de te ſermo nobis creber eſt. Hæc tibi ſcripſi potius ut literas tuas elicerem, quam ut quicquam haberem, quod magnopere noſſe te vellem. Tu nihil aliquid prolixius reſcribas, rogo præſertim de ſtudiis tuis, quæ multo malim quam acta concilii perdiſcere. Vale Piſis.

X.

Leonardus Nicolao S.

Quædam vetuſta exemplaria amicum ſuum reperiſſe.

IN hac ipſa hora cum tibi ſcribere pararem, literæ tuæ mihi redditæ fuerunt, primo igitur dicam, quid dicturus eram, deinde tuis reſpondebo. Bar. Cremonenſs. mihi hodie affirmavit, ſe Ciceronis epiſtolas ex vetuſtiſſima litera reperiſſe. Contempſi primo, mox cum magis magiſque aſſeveraret, confeſtim domum eius viſendi ſtudio me corripui, quo in loco mihi oſtenditur volumen antiquiſſimum, ſane ac venerandum: Sed dum avide evoluta ac ſingula ſcrutor invenio epiſtolas ad Brutum, & ad Q. fratrem, eas videlicet ipſas quas habemus, & ſeptem duntaxat ad Atticum libros, fuit id minus quam optaram: Sed tamen oppinor ali-

quantulum inerit luce ad noſtras emendendas. Illud ſatis conſtat, quas antea habuimus ex eo volumine non fuiſſe tranſcriptas, cum ibi non plures quam ſeptem ad Atticum libri, nos vero, ut opinor, quatuordecim habemus. Nonium Marcellum dicit ſe indies expectare. Hæc tibi nota facere conſtitueram prius. Nunc ad literas tuas. De libro eligendo utrum vis eliges, bene erit, & quos meo nomine habes habebiſve, quæſo diligenter conſerva. De Auguſtiniano autem negocio literas uberiores expecto. Gorgiam per hunc Rictii puerum tibi mitto: Tu ſi commode fieri potuerit, dabis operam, ut quam celeriter tranſcribatur. Vale piſtori Calend. Novembrib. Vale.

XI.

Leonardus Nicolao S.

Præter alia quæ hæc continet, ſcribit ſe nolle religioſum iuvare ut monaſterium relinquat.

Valde cupio meæ, ut aliquando literæ tibi faſtidio ſint, non ob inconcinnitatem, nam id avertat Iupiter, ſed ob nimiam crebitatem, quod tamen neſcio an unquam continget. Guarrinus tibi præſto aderit quem præſentem intueri ac perſpice-

ſpicere licebit. Expetas iudicium meum. Ego & alias ſcripſi ad te, & nunc magis etiam confirmo, eruditiſſimum mihi videri, & quem tu probare non immerito poſſis. Illud permoleſtum eſt, quod miles libros attulit nullos, graves eſſe putavit, ipſe vero decreverat nihil præter levitates ſecum afferre. Itaque illos omiſit, veſtes autem nequaquam gravi homine dignas attulit. Quare populus concurſat, curia ridet, ego digito compeſco labellum, & quo me vertam neſcio, vereor enim, ut nunc mores ſunt, ne ut olim Chaldæi ex urbe Roma, ita nunc Græci ob has ineptias è curia pellantur. Mitte quæſo eos quos iampridem flagito codicillos, pro religioſo autem illo qui religionis pertæſus exire cupit, miror te uſque adeo vehementer anniti. Quaſi vero eius deſiderium aut honeſtum, aut tollerabile videri poſſit. Nam quod cauſas allegat, velamenta quidem illa ſunt inconſtantiæ & vacillationis, quæ quem tu hæc eadem allegare non putas? Itaque ne me roga quæſo. Sed ſive rogabis, ſive non, ego tamen nihil agam. Vale.

XII.

Leonardus Poggio S.

De ſuarum nuptiarum impenſis & magnificentia.

AD XV. Calendas Apriles Aretio rediens deflexi iter in patriam tuam, ibique parentes tuos vidi utroſque ſanè incolumes. De ſorore autem nuper nupta, itemque de cæteris tuis proſpera mihi retulerunt. Itaque ſummatim tibi ſcribere poſſum, more maiorum, recte ſunt apud te omnia. Inde Florentiam reverſus, ſuſcepi abs te literas, quibus & ſi longioribus vigiliis ita confectus ſim, ut dormire quam ſcribere præſtet, tamen ut potero reſpondebo, primum igitur quod Zucharum noſtrum virum omnium ſuaviſſimum, facete ut ſolet, dictitare ſcribis me quidem ut matrimonium conſummarem abiiſſe, ſe vero remanſiſſe ad patrimonium conſumendum id aperte ſcias, verum non eſſe. Ego enim non matrimonium duntaxat, ſed patrimonium inſuper unis nuptiis conſumpſi. Incredibile eſt quam multa impendatur iis novis, & iam ad faſtidium deductis moribus. Nec ego nunc ſane de convivis loquor, quanquam acta eſt illa res à me non tibiis

diſparibus, ut eſt apud comicos, ſed paribus, nec unis ſed pluribus. Et aderat inſuper Pincius cytharedo nobilis, meminiſti, opinor eius, qui apud mulieres quandoque in conviviis quærebatur, quod illæ ſederent cum Pincius erectus ſtaret. Hinc tu frequentiam exiſtimare potes, vacue feci forum & aromatarias tabernas, cocos, farctores, aucupes, notos & ignotos pariter fatigavi. Verum hæc licent ſint ſigna tamen non ſunt magna, propterea quod rumoris plus habent quam impenſæ, & plus ſtrepitus inferuntur quam damni. Sed illa intollerabilia, quæ veſtitu, mundoque muliebri nullus eſt finis. Vellem ut Romani iſti tui quibus ex vetere gloria nihil præter inanem iactantiam remanſit, aurum, argentum, purpuram, margaritas, cæterumque ornatum Florentinarum mulierum conſpicerent, ut deſinerent aliquando tam abſurde de ſe ipſis opinari. Sed hæc Zucharus veſter efficatius redarguet. Nos ad reliquam partem literarum tuarum accedamus. Quod enim quæris quemadmodum appellare me in hac nova militia debeas, res geſtas meas tibi breviter exponam, tu poſtea ut dignum putaveris vocitato. Similitariter loqui oportet, quoniam & tu hanc novam militiam dixiſti, ſic accipe, Caſtra ad quæ

capienda veneram, prima vigilia adortus expugnavi, victoria fuit non incruenta. In illis ego caſtris nunc inſidio, quanquam die quidem vagor latiſſime, noctem tamen in illa ipſa caſtra reverſus pervigil ea cuſtodio. Itaque tu ſive ducem, ſive tribunum, ſive centurionem, uti libet appella. Si tamen audies me; caligatum militem vocitabis, non à caligis, nam illas lectum ingreſſurus ſtatim depono, ſed à caligine oculorum, ſic enim iam vigilavi, ut ſingula mihi proſpecta bina videantur. Vale, & Zucharum noſtrum meo nomine ſaluere iubeto. Iterum vale, Florent. 15. Cal. Apriles.

XIII.

Leonardus Nicolao S.

De quibuſdam verbis quomodo reddat latine dubitat.

QVotiens abs te literas ſuſcipio, totiens ſtimulos ſuſcipio ad ſtudia literarum. Etenim ſtudia mea in hunc locum deducta, in quo neque ſocium aliquando, neque peritum earundem rerum invenire poſſunt, fatiſcerent utique, ac veluti areſcerent, niſi tu per tuas literas veluti faces quaſdam refrigerato ingenio admoveres. Per hos igitur dies cum ocio abundarem, orationem Aeſchinis in Cteſiphon-

phontem latinam feci, utinam adeſſes, ut unà illam legeremus,& utilitas quidem duplex proveniret. Nam cum per ſe ipſa eſt luculenta, multiſque rethoricis ornamentis picta, tum oratio illa Demoſthenis, quam olim converti, quia huic reſpondet, multo erit illuſtrior ex huius cognitione. Quo enim pacto excuſatio placere poteſt, ſi accuſatio ignoretur. Hanc ego prætuli Ciceronis vitæ, quod iſta oratoria, neſcio qua ratione me plurimum oblectant. Atque ut totum ſcias, librum hic habeo nullum præter hæc ipſa quæ converto, eaque res mihi interdum obeſt. Nam ſæpe de verbis ambigens, ad quem recurram habeo neminem. Heri me ſuſpenſum habuerunt duo, de quibus te librorum divitem conſulam ἀρὰν Græci dicunt, ut ita loquar, maledictionem, id verbum mihi non placet, quia nec elegantiam, neque dignitatem, neque ſonum habet. Dixi igitur imprecationem. Tu vide, quæſo, Livium, ubi fœdera perfeciales ſolennibus verbis peragit. Ibi opinor aliquid invenies, quod nobis ad expreſſionem huius verbi ſufficiat. Præterea ἐνάγεις Græci vocant eos, qui aliquo terribili maximoque deorum iudicio ſic affecti ſunt, ut nec ipſis, nec qui cum illis verſantur proſperum quicquam eſſe

G 5 poſ-

poſſit. Hos mihi quo nomine appellem, non ſane occurrit. Nam pollutos aut infauſtos dicere non omnino placet. Tu vide, & ſapientiores, id eſt, libros conſule. Literas Cautii noſtri legi gaudens, Capram noſtrum eſſe non incolumem modo, verum etiam in culmine, poſtquam hæc ſcripſeram, occurrit mihi, ut pro ἄρα execrationem diceremus, id opinor bonum fuerit. Vale.

FINIS.

LEONARDI ARETINI
LIBER QVARTVS.

I.
Leonardus Nicolao S.

Amicitiæ vinculo quoſdam iungere ſtudet.

CVm Ioanne præpoſito Inſulenſi, qui aliquot menſes apud nos fuit à rege Francorum legatus, viro humaniſſimo atque doctiſſimo magna mihi familiaritas eſt. Itaque non potuit, cum me cognoverit, te pro noſtra amicitia ignorare. Multa ſæpius de me audivit per

per quæ, licet te nunquam viderit, tamen & ingenium & ſuavitatem tuam agnoſcit. Cupitque tecum indelebilis amicitiæ fœdera ferire, non cæſa porca, ut reges illi priſci, ſed cæſa & trucidata pedantaria, cuius ipſe omnino non eſt expers. Hunc igitur virum obſecro humaniſſime ſuſcipe, & bibliothecam tuam oſtende, ac cæteris officiis tuis proſequere. Cum enim multa ſæpe, ut dixi, audierit de me, cupio ut talem experiatur qualem ſermo te meus illi pollicitus eſt. Vale, ex urbe Roma Id. Ianuarias.

II.

Leonardus Nicolao S.

Autoris peregrinationis ab urbe Roma Conſtantiam uſque deſcriptio.

SI quæ hic agantur, quæve dicantur, te curare putarem, ſcriberem, acta Concilii, (*) & quotidiana rerum commentarios. Sed ſi te bene novi, tu eiuſmodi mentis es, ut non modo non cures iſta cognoſcere, verum etiam intereſſe tua arbitreris, hæc, ut tu appellare ſoles, tædia & deliramenta hominum ignorare. Eſt autem, ut invitantis opus ad guſtum conviva-

(*) A. C. 1414.

vivarum epulas quærere, ſic ſcribentis ad amicum convenientem eius deſyderio manum ſumere. Quando igitur tu quidem delicatior es, nec quæcunque cibum ſtomachus tuus admittit, multa etiam quæ aliis placent faſtidit, paremus ſane epulas guſtui tuo gratas: & quoniam noſtratia iſta contemnis, peregrina tibi obſonia conquiramus. Nihil itaque tibi per hæc tempora magis placiturum arbitror, quam ſi peregrinationem meam tibi perſcripſero. Accipe igitur non totam quidem, nam id quid expedit, ſed ab Italia Veronam ad 5. Calend. Decemb. cum ſatis mane veniſſem, ibi eam diem viſendæ urbis gratia, ſunt enim nonnulla antiqua & digna viſu, commoratus. Poſtridie prima luce ſecus Atheſim fluvium contendi ad alpes, ut igitur ad eum locum pervenimus, quomodo Atheſis in plano Italiæ exit campos, mirabilis prorſus res mihi viſa eſt, via ſiquidem profundiſſima atque arctiſſima inter duos montes, quaſi de induſtria naturæ ſecata, per fauces ſtrictas ac ſinuoſas emanat alpeſtris ſane & ſuperbus, ita ut murmure aquarum & impetu gurgitis protervos & immanes earum gentium mores à quibus fluit, imitari videatur. Inter fluvium & dexterum montem vix tantum itineris eſt, ut ſinguli equites, ad plus

ut ſinguli curri poſſint tranſire, à ſiniſtra vero perſtringens gurges montem avium facit, hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur in cœlum ſcopuli. Eadem poſt ingreſſum longo itinere facies eſt, impendent enim hinc atque hinc minaciſſime rupes, profundus amnis inter eas labitur, via peranguſta inter rupes & alveum, cœlum veluti ex alto conſpicitur, montes ſaxa habent, duriſſima quidem atque aſperrima, imo ipſi toti montes nihil aliud ſunt quam dura ſilex, & marpeſia cautes. Cedant iam Ciliciæ pilæ, cedant Caudinæ furcæ, Romana clade nobilitatæ. Satis enim ſuperque mihi conſtat, vel unum homunculum ſuperne ſtantem, & ſaxa volventem univerſorum Gallorum & Germanorum impetum, ſi tranſire conentur inhibere poſſe, per hanc vallem biduo profecti Tridentum pervenimus, urbem pro natura loci ſatis amœnam. Nam & ſupra & infra paulo patentiorem habet campum, & flumine ipſo non indecore abluitur. In ea illud merito quis miretur, quod viri mulieresque, & cætera multitudo intra una mœnia conſtituti, alii Italico, alii Germanico ſermone utuntur, ut quiſque enim regione urbis habitat vel ad Italiam, vel ad ulteriorem Galliam verſa, ita aut noſtra, aut illa utitur lingua. At-

que

que ego credo evenire, ut in contionibus & publicis conſiliis, aliæ noſtro, aliæ barbarico ſermone ab unius civitatis civibus ſententiæ dicantur. A Tridento aliquot milia paſſuum profectos, quidam mos barbarorum nos vehementer turbavit. Eſt autem talis, multa per rupes quæ fluvio imminent caſtella ſunt, ea tenentur à nobilibus, ut igitur viatores paulo plures numero conſpicantur, cum iam illi caſtellis ſubſunt, repente extra arcib. cornua ſonant, & quam maxima fieri poteſt, multitudo hominum ex mœnibus & propugnaculis clamorem barbarum & hoſtilem ululatum extollit. Subita igitur re perculſi homines, plurimum trepidant, nec eſt quiſquam ita conſtantis animi, qui non ea novitate moveatur, præſertim in locis vel de induſtria ad latrocinandum electis. Hunc morem barbarum & immanem illi valere putant ad cuſtodiam rerum ſuarum, magiſque ab iniuria temperaturos homines, ſi iam conſpecti & declamati ſe obſervari exiſtiment. At ego mihi per hoſtilem terram iter facere videbar, ſæpiuſque illud ſubibat animum:

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco crepuerunt cornua cantu.

Sed ad rem redeamus. Ex Tridento Tramenum venimus, vicum pulcherrimum

atque

atque beatum, in ſiniſtro monte trans amnem poſitum. Scopuli tamen ſuperne terribiliter imminent: vicus hic famoſus eſt multitudine vinetorum & Baccho, ut videtur, imprimis ſacer. Sunt enim ita multa vineta, ut nullo unquam in loco plura conſpexerim, ſolum ipſum in quo conſitæ ſunt vites quibuſdam in locis ſic album eſt ut nivi ſimillimum videatur. Id ex eo accidit, quod mons ſuperne impendens marmoreus eſt. Itaque marmor confractum & in fruſtra deciſum terram ubique contegens albentem loci faciem reddit, vini apud Tramenum copia tanta oritur, ut in tranſalpinas uſque partes abundantiam afferat. Inde Meranum devenimus, quod oppidum an vicum appellare debeam, neſcio. Omnia quippe ſunt ad urbis ſufficientiam, præterquam quod mœnibus caret. Id & Tramento & Marano opulentiſſimis locis eo accidere puto, quod ita præruptis rupibus ſubſunt, ut muro circundari non poſſunt, à Marano ſecus Atheſim profecti tertia die ad iugum pervenimus, via eſt inter duos vertices leviter acclivis. Summitas planiciem habet, duoſque ſubinde lacus parvo inter ſe ſpacio diſtantes. Aquarum divortia ex eo loco fiunt. Ex altero enim lacu Atheſis oritur, qui in meridiem vergit,

git, ex altero, qui Germaniam verſus aſpicit, fluvius manat, qui Danubium influit, Inum accolæ vocant, deſcenſus ex eo iugo longo difficilior fuit quam aſcenſus, via præcipiti & arcta, ac quibuſdam in locis manufacta longo anfractu per præruptas rupes, quaſi in baratrum ducit. A dextra parte viæ mons ingens impendet, à ſiniſtra præcipitia ſunt vel aſpectu formidanda. Abietum ſurſum deorſumque incredibilis multitudo. Pinus inſuper ſylveſtris, cupreſſus, fraxini, fagi, orni, ac omne genus ſylveſtris materiæ. Ab eo iugo biduum per valles profundos ac difficiles ſub ipſos montes profecti, ad aliud rurſus iugum pervenimus, aquilæ montem barbari vocant. Huius montis tranſitus longe omnium difficillimus atque aſperrimus fuit. Nam præterquam quod ſemper ſcandentibus arduum iter habet, tunc nives omnia texerant, quarum pleriſque in locis altitudo ſupra viginti pedes erat, ſemita per medias nives plantis viatorum impreſſa non amplius uno pede lata deducebat, per eum callem homines facile gradiebantur. Nam & leniores ſunt, & pedetentim incedunt. Equi vero miſere ac laborioſe per frenos ducebantur, qui ſi uno vel altero pede ſemita excedebant, in profundam nivem prolapſi immer-

mer-

mergebantur, nec niſi cum ſummo labore & periculo eximi poterant, & ad ſemitam reduci. Hæc difficultas tribus fere paſſuum milibus continuo afflixit nos, donec tranſgreſſi iam verticem deſcendere incepimus, ut vel in eo univerſa huius itineris pericula difficultateſque conſtitiſſe affirmare auſim. Eſt autem latitudo alpium qua nos iter fecimus à faucibus Atheſis, quas ſupra demonſtravi ad tranſalpinum completum deſcenſum, milium paſſuum circiter ducenta. Tanti autem montes, tanti ſcopuli, tam crebra & continuata dorſa, tanta cacumina atque faſtigia, tantæ magnitudines ubique inſurgunt, ut valde mirandum videatur, quid parens illa & fabricatrix mundi natura cum eas fecit ſibi voluerit. Me quidem æternas illas ac perpetuas moles intuentem horror quidam & religio frequenter habebat, & nunc item ſine horrore meminiſſe non poſſum. Poſt tranſitum alpium viginti milia paſſuum profecti in oppidum venimus nomine Vvalchirchium, id eſt opulentum atque urbanum. Aedificia habet ſpecioſa, vinetis & pometis plurimum abundat. Inde poſtero die profecti procul ab eo loco ſeptem milibus paſſuum Rhenum tranſivimus. Flumen Rheni oritur in alpibus non longe ab eo

loco quo nos tranſitum fecimus ex ſiniſtra manu, ſed mox ad dexteram vergens, & ſuo gurgite & multorum fluviorum incrementis adiutum ingens & robuſtum decurrit inter orientem & ſeptentrionem recto alveo converſum. Aquam habet medii coloris inter cæruleam & viridem, curſum rapidum, alveum arenoſum, ſolidum, tamen ita ut pedibus preſſus veſtigio non ſignetur. Nam ad ulteriorem ripam tranſvecti dextrorſum relicto amne per longam planiciem ac paluſtre ſolum ad caſtellum venimus nomine Rinetium. Ibi rurſus præterfluentem Rhenum offendimus. Nam veluti pertæſus prioris itineris, mutato conſilio, inter ſeptentriones & occaſum magis declinat, ac paulo infra caſtellum ſtagnans lacum facit. Hæc cum audiſſem, videndi deſiderio ductus, equis & familia per terram præmiſſis, ipſe ſcapha piſcatoria conducta, per fluvium ac per medium lacum Conſtantiam traieci. Lacus eſt omnium amœniſſimus, multaque caſtella & vicos undiquaque per ripas habet, aqua nitida, fundo glareoſa ac perſpicuo, piſces fert varios quidem ac multiplices, ſed pro tanta aquarum magnitudine non admodum copioſos. Viginti quinque milibus paſſuum in longitudine patet, latitudo alibi ad decem, alibi

bi ad quindecim milia paſſuum extenditur. In infima lacus parte Conſtantia eſt, urbs non magna, ſed opulenta atque formoſa. Eius prope mœnia Rhenus lacu emergens, rurſus in alveum redit. In eo pons eſt, qui ab ipſius urbis porta ad Germanos pertinet, ultraque pontem crebra ædificia ſecus alteram fluvii ripam. De Conſtantiæ antiquitate & origine cum ſæpe à quibuſdam civibus quæſiſſem, nemo adhuc mihi occurrit, qui vel avi ſui nomen & memoriam, nedum urbi tenere videretur. Ego tamen cum diligentius perſcrutarer, tabulam inveni marmoream, vetuſtas literas continentem, ex quibus apparet à Conſtantio Conſtantini patre, qui à Diocletiano & Maximiano Cæſar dictus eſt, hanc urbem nomen cœpiſſe, cum prius Vitudura nuncuparetur. Hanc tabulam nemo Conſtantienſium legere ſcit, tenetque vulgus opinio, eſſe ſanctuarium quoddam præcipuæ religionis. Itaque mulierculæ & cætera imperita turba fricandis per eam manibus iam literas pene totas ex tabula deleverunt, cum tamen ibi ſcripta ſint non ſanctorum Chriſti, ſed perſecutorum Chriſtianæ fidei nomina. Mores quoque & inſtituta civitatis, nam ea quoque res ad peregrinationis hiſtoriam attinet, exponere conabor. Singu-

lis annis unus ex civitatibus ſuffragio creatur, apud quem ſumma poteſtas cum imperio ſit: hic non publicis ædibus, ſed in privata domo ſua & conſueta habitat. Si quando per urbem incedit, lictores habet, virgas manu ferentes. Cætero autem habitu nihil à reliquis differt civibus, hic in caput uniuſcuiusque animadvertendi poteſtatem habet, ſi de homicidio, de furto, de rapinis, de veneficio, de adulterio, ac de cæteris criminibus agatur, aſtant in conſilio ii, quos civitas deputavit: rei ipſi in vinculis adducuntur, ibi & accuſatoribus & defenſoribus dicendi contra reum & pro reo facultas datur. Auditis omnibus in ſententiam itur. Si reus damnetur, lictores magiſtratus ſupplicio afficiunt. Eodem modo de civilibus cauſis cognoſcitur, apud hunc magiſtratum & eius conſilium, quia liberam iudicandi poteſtatem habet oratoria, facultas, plurimum valet. Itaque ſi qui diſerti repeRiuntur, ii advocati in civilibus & criminalibus cauſis adducti plurimum & gratia & dignitate in civitate poſſunt. Vniverſa hæc civitas in duo genera diviſa eſt. Alii enim ſunt equeſtris generis, alii plebeii. Plebei mercaturis & officinis intendunt. Equites veteribus patrimoniis contenti redditibus aluntur, & equeſtrem digni-

dignitatem obſervant. Si quis plebeius ditior factus, ad equeſtrem locum pervenire conatur, ei nullo modo licere putant, nec nobilitas quæ in eo prophanari & pollui dignitatem ſuam arbitratur, hoc eum facere permittit, ita per longa tempora uterque ordo in ſuis finibus conſiſtit, cum equites ad mercaturas & ſordidiora munera declinare inturpiſſimum ſit, plebeio autem ad equeſtrem dignitatem ſe attollere nullo modo liceat, nec nobilitas patiatur. Gubernatio tamen reipub. communis eſt plebeis & nobilibus. Vale, pridie Calend. Ianuarii. Ex Conſtantia.

III.

Leonardus Poggio S.

Ex hac epiſtola colligi poteſt rerum confuſio Conſtantienſis Concilii.

CAlendis ipſis Ianuariis, dum unà cum Nicolao noſtro mulierum catervam, quæ apud templum convenerat, ex conſuetudine viſeremus, literæ tuæ Idibus Decemb. Conſtantiæ ſcriptæ nobis redditæ fuerunt, uno eodemque faſciculo illigatæ, eas confeſtim, poſthabita viſendi cura, ad ipſas templi valvas, nam intus quidem tenebroſius erat, cum perlegiſſem iocunditate magis & ſalibus tuis exhilara-

 tus

tus ſum, quam rerum ipſarum quæ à te ſignificabantur, confuſione permotus: & ſi enim tam longa interceſſerit mora, ut non maturitatem iam rebus, ſed putredinem ſanè debuerit attuliſſe, tamen quo longius dilatus eſt, eò celerius finem expecto. Moleſtiſſimam tamen eſſe tibi hanc nimiam tarditatem nequaquam admiror. Nempe ex moleſtia mea, qui hic in lectulo ſedens expectando, diſcrutior tuam & aliorum qui iſtic, ut vere dicam tabeſcitis, ſæpe metior anxietatem, qua quidem in re prudentiæ fuerit tuæ ita, ut te facturum ſcribis, tolerantiam adhibere, Senatum vero nihil conſuli timere, multo moleſtiſſimum eſt mihi, doleoque & indignor huiuſmodi dignitatis homines in hunc contemptum eſſe dilapſos. Di vos reſpiciant, quanquam vereor equidem mi Poggi, ne illorum magna pars hæc ipſa ob ſuperiora quæ referre piget errata merito atque optimo iure perpeti videatur. Sed hæc aliâs, & ſæpe coràm. Nunc autem non mei ſolum, ſed & tui ad quam ſcribitur rationem puto mihi habendam eſſe. Fecem Piceni agri atque Flavinii in poſſeſſiones noſtras ſcribis impetum feciſſe. O rem acerbam. Quid ergo poſthac non timendum?

Iun-

Iungentur iam grifes equis,ævoque ſequenti,
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Ego præter hos & lunaticos expecto,quod ſi fiat, video plane integram legionem. Quod me mones properem, recte atque ex officio arbitror te feciſſe. Etſi enim patria, domus, familia, quemadmodum debent, me plurimum oblectant, tamen dulciſſima recordatio curiæ, & tot amicorum familiaritas, ſic interdum movet animum, ut omnibus poſthabitis advolare cupiam. Contra hos itaque animi motus tuum opponam conſilium: atque ut ii qui ad certam horam expergiſci volunt, ſi nemo vigil obſervet. Nec dum poſſent quidem ſolicitudo animi quieſcere permittit. Sin autem obſervet quiſpiam, ſecuri capiunt ſomnum. Sic ergo confiſus, pollicitatione tua omnem ſolicitudinem animi repellam, nec niſi te vocante tempus ſurgendi adeſſe putabo. Quod autem de rebus meis certior fieri poſtulas, ego ad ſtudia id refero, vereor equidem ne inſanire cœperim, ea ſcribere aggreſſus quæ ſupra meas ſunt vires. Exegi librum unum, eumque pergrandem in quo longo diſcurſu, multaque ad hiſtoriæ noſtræ cognitionem pertinent explicavi. Habet varietas delectationem,cognitio vero etiam utilitatem. Sed tantus eſt labor in quæren-

dis perveſtigandiſque rebus, ut iam me pœniteat incepiſſe. Inſuper ut tu nuper in Gallia orationes tuas M. Tullii, quas noſtra ſecula nunquam viderant, tua diligentia perquæſitas reperiſti, ſic ego nuper Areti epiſtolam quandam reperi, quam te nunquam vidiſſe certe ſcio. In ea non ſine ſtomacho Tullius noſter Petrarce reſpondet. Vale, & me ama, præterea dominis Cardinalibus, Florentino, Piſano, & Placentino me commenda. Iterum vale, 4. Nonas Ianuarii, 1415.

IV.

Leonardus Poggio S.

Adhortatur Poggium, ut pergat ab interitu vindicare bonos ſcriptores.

SI vales, bene eſt, ego quidem valeo. Legi apud Nicolaum noſtrum literas, quas de hac ultima profectione ac de inventione quorundam librorum ſcripſiſti. Nec tantum de iis, ſed & de optima ſpe quam de cæterorum adeptione ſuſcepiſſe te video, lætandum exiſtimo. Erit profecto hæc tua gloria, ut amiſſa iam ac perdita excellentum virorum ſcripta, tuo labore ac diligentia ſeculo noſtro reſtituas, nec ea res nobis ſolum grata erit, ſed poſteris etiam noſtris, id eſt ſtudiorum noſtro-

ſtrorum ſucceſſoribus. Neque enim ſilebuntur iſta, nec obliterabuntur, ſed extabit memoria hæc dudum longo intervallo perdita, & iam plane deplorata per tuam induſtriam recuperata ac reſtituta nobis fuiſſe. Vtque Camillus ſecundus à Romulo conditor dictus eſt, quod ille ſtatuit urbem, hic amiſſam reſtituit: ſic tu omnium quæ iam amiſſa tua virtute ac diligentia nobis reſtituta fuerint ſecundus autor merito nuncupabere. Quare te hortatum oratumque maxime velim, ne in hoc præclaro opere deſideas, ſed erigas te atque inſiſtas, nam rei pecuniariæ tenuitas ne tibi impedimento ſit, noſtra iam hic providentia erit, atque in hac inventione tua ſcito maius lucrum factum eſſe, quam tu ſentire videaris. Quintilianus enim prius lacer atque diſceptus, cuncta membra ſua parte recuperavit, vidi enim capita librorum. Totus eſt cum vix nobis media pars, & ea ipſa lacera, ſupereſſet. O lucrum ingens, inſperatum gaudium. Ego te Marce Fabi totum integrumque aſpiciam, & quanti tu mihi tunc eris, quem ego quamvis lacerum crudeliter crudeliter ora ora, manuſque ambas, populataque tempora, raptis auribus & truncas inhoneſto vulnere nares, tamen propter decorem tuum in delitiis habebam.

bam. Oro te Poggi, fac me quam cito huius deſyderii compotem, ut ſi quid humanitas impendeat, hunc prius viderim quam è vita diſcedam. Nam de Aſconio quidem & Flacco, licet uterque placeat, tamen non uſque adeo laborandum exiſtimo, quorum ſi neuter unquam fuiſſet, nihil fere minus latinitas haberet. At Quintilianus rhetoricæ pater, & oratoriæ magiſter, eiuſmodi eſt, ut cum tu illum diuturno ac ferreo barbarorum carcere liberatum huc miſeris, omnes Hetruriæ populi gratulatum concurrere debeant. Mirorque te & illos, qui tecum erant non ſtatim in hunc manus avidas inieciſſe. Quem ego poſt Ciceronis de republ. libros, plurimum à latinis deſideratum, & præ cunctis deploratum affirmare auſim. Proximum eſt, ut te moneam ne in iis quæ hic habemus tempus teras, ſed quæ non habemus conquiras, quorum maxime Varronis & Ciceronis opera tibi propoſito ſint. Vale, & me ama, ac Mediolanenſi, Aretinoque præſulibus me commendatum facias. Florentiæ Idibus Septemb. 1416.

V. Leonar-

V.

Leonardus Felici S.

Ciceronem ex regio genere fuiſſe.

LAtior mihi ad pervagandum campus oſtenditur, ſi amico tuo viro eruditiſſimo reſpondere prolixius velim, miratur enim, ſeu potius quærit ſi Ciceronis genus in Tullium regem Volſcorum, uti ego in vita eius perſcripſi, referebatur, cum Saluſtius humilitatem generis illi obiecerit, aut ipſe Cicero reſpondens hanc originis ſuæ excellentiam conticuerit. Nam ignoraſſe quidem ſui generis primordia virum omnium doctiſſimum, & antiquitatis curioſiſſimum veriſimile non eſt. In iis igitur unum videtur quæſitum, ſunt autem plura. Non ſolum enim verum ne ſit de genere ſcriptum, quod ad hiſtoriam attinet, ſed & dicendi ratio poſtulari videtur, quod totum rethorices eſt. Reſpondebo itaque ad omnia, ſed breviter quidem, ne oſtentare magis ipſe me, quam ſatisfacere voluiſſe exiſtimer. Primum igitur in Tullium Volſcorum regem, Ciceronis originem referri non ego ipſe ex me, ſed probatiſſimos autores ſecutus aſſerui. Omitto cæteros, qui de Cicerone ſcribentes hoc ipſum teſtantur: Hierony-

ronymus vir doctiſſimus, & antiquarum rerum imprimis ſtudioſus in libro de temporibus, quem ab Euſebio ſcriptum è Græco tranſtulit, & proſecutus eſt cum Ciceronis natalitia annotaret, ſic inquit: CLXXIX. Olympiadis anno 4. Cicero Arpini naſcitur, matre Olbia, patre equeſtris ordinis, ex regio Volſcorum genere. Plutarchus autem non ſolum genus regium, ſed & regem ipſum Tullium autorem generis nominat, qui apud Volſcos inſigniter regnavit. Ipſe quoque Cicero, ne forte amicus ille ignoraſſe hoc eum aut omnino reticuiſſe credat idem quodam loco ſcribit. Nam cum de philoſophia antiqua, & Tullii regis coætaneo mentionem faceret, ſic inquit: Pherecides Syrus primum dixit, animos hominum eſſe ſempiternos, antiquus ſanè, fuit enim, meo regnante gentili. Quis igitur ambigendi locus relinquitur, cum & alii probatiſſimi autores, & Cicero ipſe hoc idem teſtetur. Reſtat ea dubitatio, aut ille obiecerit, aut iſte non refellerit. Equidem ab oratore non exigo, ut ſemper verum inimico obiectet. Deinde ſi genus regium, quamvis ab initio ſplendidum in obſcuritatem migrarat, res quidem talis erat, ut ex utraque parte anſam haberet, & ad laudem ſplendor generis, & ad vitupera-

perationem obſcuritas. Dicentis autem eſt id aſſumere, quod & pro ſe ſit, & contra adverſarium. Itaque obſcuritatem quam recte potuit obiicere, in medium protulit: ſplendorem autem qui commendationis erat, præteriit. Quanquam ſi recte memini, non tam obſcuritatem Saluſtius obiicit, quam novitatem. Sic enim inquit, ubi M. Cicero ita gubernat ac moderatur quaſi unus reliquus ex familia Scipionis Aphricani, ac non reptitius & paulo inſitus huic urbi civis? Hoc non obſcuritatem generis, ſed novitatem civitatis aſſignant. Idipſum in hiſtoria clarius poſitum ab eodem Saluſtio eſt. Vbi de Cicerone ac de conſulatus petitione loquens dicit, veluti pollui conſulatum putabant, ſi quamvis egregius, tamen novus homo adeptus foret. Et Catilina cum eam defendat M. Cicero, inquilinus urbis Romæ. Hæc omnia, ut dixi, novitatem civitatis redarguunt, non generis obſcuritatem. Sed cur Cicero in refutandis adverſariis hæc reticet? Primo non obiiciebatur obſcuritas, ut dixi, ſed novitas. Itaque eius augmenta novitati reſpondebant. Nam ſi nullis præclaris rebus maiorum ſuorum in rep. geſtis commendabatur, ut Scipiones ac Metelli. At ſuis at propriis quod præſtantius erat. Præterea tacen-

tacendi plures erant cauſæ. Primo, quod nomen regium apud Romanos inviſum ſanè ac deteſtabile erat, deinde quod arrogantiam, invidiamque vitabat, quæ in civibus præſertim novis faſtidioſæ & intolerabiles ſunt. Illud inſuper accedebat, quod rex ille inimiciſſimus populi Romani fuerat. Non erat ergo prudentis conſilii illum proferre, ne ab hoſte populi Romani originem traxiſſe diceretur. Itaque callido conſilio obſcuritatem potius, quam bonis rationibus in ſuarum virtutum laudem traducere poterat. Obiici patiebatur ſibi, ut & ego qui novus Florentiæ civis ſum, ſi à Caſtructio illo præſtante quidem duce, ſed inimiciſſimo Florentini populi originem traxiſſem, latere in plebecula mallem, quam eum generis autorem, egregie licet nobilitatis proferre. Hæc habui quæ reſponderem.

VI.

Leonardus P. Curto S.

Amicorum naturam ferendam in quibuſdam.

VEreor ne parum tibi reſpondere in amicitia videar ex hac mea tarditate ſcribendi. Eam quæſo ſuſpitionem, ſi quam forte cœpiſti, animo tuo erade, factis enim promptiſſimus ſum, verbis autem

tem tardus, idque natura cum inſit, non facile dimoveri poteſt. Traditur autem ab iis, qui de amicitia ſcripſerunt, in quibuſdam ferendam eſſe amici naturam, ut de Scipione & Lælio ſcriptum memini. Cum in Lælio quidem hilaritas eſſet, in Scipione autem vita triſtior, ambitio maior, diſparitatem morum par voluntas coniungebat animi: nec tamen à Lælio, ut ſecum unà lætus eſſet Scipio, flagitatum eſt: nec ſi flagitaſſet ille, præſtare potuiſſet. Quare tuum quoque fuerit, tua humanitate exiſtimare amici animum ita affectum erga te eſſe ut debet: & ſi forſitan facilitas, quæ in te plurima redundat, deeſſe illi videatur. Sed ſatis. Nunc venio ad literas tuas, quas nuper Aretio rediens Florentiæ offendi. Quod Matthæus Albicius familiaris tuus me ſubiratum tibi ex iudicio illo affirmaverit, valde equidem admiror, niſi forte iocari tecum voluit, quod non ex literis tuis ſolum, verum etiam ex illius verbis coniecto. Erat unà Nicolaus noſter, cum ille in foro me conveniens, te admodum literis quas nuper accepiſſes lætatum eſſe, ac perluculenter ſcriptas exiſtimare, inquit, cupere denique certiorem fieri, quiſnam illas ſcripſiſſet, ac ſuſpicari quidem de me. Ego te proiis tibi ſubiraſcerer, qui quod lucu-

len-

lentum exiſtimas, à me ſcriptum exiſtimas? & quæ maximé probas, mea eſſe coniectas? Contra equidem ſi accidiſſet, ut quæ elegantiſſima tibi viderentur, ea eſſe mea diffideres, graviter ferendum putarem? At quæ optima reris eadem mea credidiſſe, cuius tandem ſignum eſt, niſi animi magnificentiſſime de me opinantis. Quamobrem tibi non modo quod poſtulas veniam do, verum etiam gratias ago. At forſitan graviter tuliſti me dicendi genus non internoſſe, primum id quidem leve eſt. Mihi enim ſatis eleganter dicta videri ſolent, quæcunque bene dicuntur. Deinde quid ego novi utrum ille mihi, an ego illi in hoc genere ſcribendi præſtem. Equidem nullum alium exitum ſcriptorum meorum unquam putavi, quam ut aliis quibus ſcribo vehementer literæ meæ comprobentur, quod illi accidiſſe video in iis quæ ad te ſcripſit. Id ergo cum ille ſcribens aſſecutus ſit, quod ego aſſequi opto, nihil eius literis defuiſſe iudico. Aſſentior nihilominus tibi facilius affici nos laudibus noſtris, quam ulla alia re. Quo ergo facilius, eo minori conatu, maxime delectaretur rogatus eius in quid qui laudes meas apte concinneret, ut ſi etiam in iis percenſendis dulcedine laudis captus erraſſes, venia ſit tibi tribuenda. Friſcianun

num quem poſtulas, omnes tabernas librarias perſcrutatus reperire nondum potui, admonui tamen quoſdam familiares ut perquirant, ſi quid emerget ad te illico tranſmittam. Vale, Florent. pridie Non. Decembr. 1416.

VII.

Leonardus Poggio S.

Exitum Conſtantienſis concilii expectari ab omnibus, & admonet Poggium, ut cautius de Hieronymi ſupplicio ſcribat.

DEdi nuper ad te literas Philippo noſtro, in quibus ſanè prolixior fui. Nunc autem nihil ferè eſt quod ad te ſcribam, niſi hoc ipſum quod tuas literas expecto, flagito igitur quod adhuc non flagitavi, ut nos crebrius de his rebus qui iſtic geruntur certiores facere ſtudeas. Nec ego ad te acta ſolum exigo, ſed qua prudentia es etiam ſpem rerum futurarum. Scito enim non proceres modo, verum etiam plebem, nihil tam per hæc tempora curare, nec ulla de re cogitare ac loqui magis, quam de concilii exitu. Cum igitur hæc ſolicitudo ſit alienis, quod mihi qui verna ſim fieri putas. Tu igitur me hac cura ſubleva, & ſi quid de futuro Pontifice odorare ſagatius poteris, ſignifica,

ſica, ſi quid occultius fuerit ἐν γωνίᾳ adnotabis. Nudius tertius exemplum habuimus literarum tuarum à Barbaro miſſum, de Hieronymi ſupplicio, quarum elegantia equidem valde probo. Tu illi tamen plus tribuere videris, quam ego vellem,& ſi iudicium tuum ſæpe purgas, tamen neſcio quid maioris affectionis animi præ te fers. Ego cautius de hiſce rebus ſcribendum puto. Quintilianus tuus laborioſiſſime emendatur, permulta ſunt enim in noſtro vetuſto codice, quæ addenda tuo videantur. Sed in quibus locis vetuſtas deerat, hoc eſt in ſincopis illis grandioribus pleriſque in locis inſanabilis morbus eſt. Me Piſano Florentino cardinalibus commendabis. Vale, Florentiæ 3. Non. Apriles.

VIII.

Leonardus Petro Myano S.

Se curiales dubias & confuſas res reliquiſſe, & ad ſtudia literarum rediiſſe ſcribi.

PRope diem, ut opinor, plura tibi ſcribam. Nunc autem unum ſcias velim, me Florentiam rediiſſe ad III. Idus Martias, curia & curialibus rebus omnino relictis. Vtor autem ſpacio cum ſtudiorum, quæ longo intermiſſa ſpacio avidiſſime repeto

peto, tum etiam familiarum antiquorum, quorum tanta dulcedo eſt ut prope gratias me debere putes iis procellis, quæ ex alto obreptum me in hunc voluptatis amœnitatiſque portum retulerunt. Quoniam vero mihi iam pridem perſuaſi, omnia quæ apud te ſunt, mea eſſe, & quæ apud me tua, utar nunc ea lege præcipue in libris, quos tu dudum ſumma cum liberalitate obtuliſti. Vale & me ama.

IX.

Leonardus Nicolao S.

Optat amicorum adventum, ſignificat autem ſe ad eos venturum.

SAlvum te adveniſſe gaudeo, ac ex Piſana cœli gravitate ad ſalubres Aretinorum colles incolumen evaſiſſe, incredibilem de eo ſuſcepi voluptatem. Sed iſta coram inter nos agemus uberius. Nunc venio ad epiſtolam tuam, quam communi amicorum decreto ais mihi ſcripſiſſe, niſi iſtuc ipſe acceſſero exercitum mihi denuntiatis & ducem apud vos eſſe & regem, quaſi exhortaturi iactantes. O Rethoricam contrariam. Vosne his minis me terrere putatis, & ad hoc adhibito metu adveniendum compellere? Videte quam erretis. Ego etſi illico venturus fuiſſem, ta-

men vel ex eo immorandum putarem, ut tam præclara cohors diverti apud me compelleretur. Nam quid mihi dulcius quid optatius eſſe poſſet, quam videre domum meam, tot ſimul clarorum virorum & mihi amiciſſimorum contubernio, honeſtatam? Etenim ſi hoc in ſingulis ſemper optatiſſime fecimus, quanta voluptatis accumulatio foret univerſos, ut ita dixerim, amiciſſimos uno agmine ſimul accipere. Itaque ego vos oratos atque rogatos velim, ut hoc belliſſimum, ut ita dixerim, bellum quodper literas indicitis, mihi inferre non differatis. Equidem ſi has veſtras comminationes facta putarem, non verba, & ſi ſuperbum forſan videri poteſt, tamen nunquam me prius venturum affirmarem, quam vos huc accederetis, verum quia tarditas non nullorum veſtrum mihi ſuſpecta eſt, ego veniendi inducias poſtulo dierum octo, quibus exactis ad vos properabo. Cauſa induciarum eſt, negotiorum quorundam explicatio, quibus ita impedior, ut nulli rei vacare commode poſſim, abeſſe certe per hoſce dies nullo modo licet. Deambulatiunculas vero ad inclyta religionis loca, quæ finitima habeatis, poſtulo ut in adventum meum differatis. De Poggiano theſauro coram. Libros Ethicorum diviniſſimos, ut ex integro reſcri-

bas,

bas, iam nunc te para. Vale, mi dulciſſime Nicolae, & in adventu meo ut mecum Aretium venias certiſſimum ſtatue, iterum Vale, Aretii VI. Calend. Octobris.

X.

Leonardus Poggio S.

Deplorat neſcio quod malum Conſtantienſis concilii.

LIteras tuas perbreves accepi, tranſmiſſas mihi à Nicolao noſtro. Eum qui detulit conveniendi ac rogandi non fuit facultas. Nam Areti ſum cum mearum rerum curandarum gratia, tum etiam vitandæ peſtis, vel potius ſuſpitionis. Nam illa quidem adhuc talis eſt, ut terreat magis quam lædat eos qui Florentiæ habitant. Hac igitur de cauſa illum, qui detulit, convenire non potui, quanquam in Amalthea Saturnino cætera coniecto. O rem acerbam, & ſi de patribus non tam equidem laboro, quam de plebe:

Quod quicquid delirant reges plectuntur Achivi;
Seditione, dolis, ſcelere, libidine, & ira,
Iliacos intra muros peccatur & extra.

Acceperam & alias tuas literas triduo antequam Florentia abirem, in quibus permoleſtum ſane id fuit, quod commentario-

lum illud, quod mihi te mittere cum iis literis ſignificabas, nuſquam repertum eſt: Neque catalogus ille librorum index, omnia perdita per viam aiebant, quin & aperta reſignataque diplomata veniſſe. Quod autem in illis me percunctaris, num & aliæ tuæ literæ quas ante profectionem tuam dederas mihi redditæ fuerint, ſi de iis rogas literis, in quibus reprehenſiones ſtultiſſimi ac leviſſimi hominis continebantur, ne dubita iam pridem illæ mihi redditæ fuerunt. Riſique potius illius ſtultitiam quam animo motus ſum. Nam eius ſtuporem mentis ac veluti fanaticam veſaniam iampridem proſpexeram. Itaque non mihi nova res eſt, ſcripſiſſe autem nunc illa ipſa, quæ mente veſana atque diſtorta gerebat, quanti faciendum putas; cum vel nulli unquam lecturi ſint, vel ſi legerint aliqui in ipſa ſcribendi ineptitudine nullitatem eius cognituri, ille certe ne illa ipſa quæ reprehendere conatur intelligit, & quæ fatur puerilia ſunt ac penè infantia. Itaque illum omnino ſperno atque contemno nec dignum reſponſione mea duco. Tu vale & me ama, & quid iſtic agatur crebro ſignifica. Aretii, Idus Iuniis.

XI.

Leonardus Epiſcopo Senenſi S.

Excuſat quod non ſcripſerit, & laudat epiſcopum ocio negotia poſthabentem.

QVem non delectet humanitas & manſuetudo tua, qui antequam de negligentia me, quemadmodum poteras, accuſares, rationem excuſationis tu ipſe obtuliſti. Cum enim iam te pridem admirari diceres, quod ego nihil omnino ad te ſcripſiſſem, illud ſtatim addidiſti, te putare non alia cauſa quam occupationibus meis id accidiſſe. Itaque cum id tuæ ſapientiæ perſuaſum ſit, quod ego maxime perſuaſum eſſe cupio, tacere forſan in hac parte præſtaret, quod & facerem, ni hæc mea excuſatio partim ambitioſa, partim incredibilis videretur, ambitioſa ſi me occupatiſſimum prædicem, incredibilis ſi non potuiſſem ſcribere aſſeverem. Pauca igitur ad hanc ipſam defenſionem tuam ex meo addam, quo dilucidius ea intelligatur: fuerunt mihi quidem occupationes & ſunt, ſed nequaquam tantæ ut ſcribere non valerem, præſertim cum omnis occupatio mea in ſtudiis literarum verſetur. Cur non ſcripſerim audi, quæſo, patienter. Ego te ſemper eum homi-

nem putavi, cui non niſi magna quædam & præclara ac digna tua gravitate autoritateque convenirent. Cum igitur poſt naufragium illud gubernatoris noſtri ad ſtudia literarum me tanquam in portum, quemadmodum optatiſſimum tetuliſſem, ſcribenda quædam ac mandanda literis aſſumpſi. Ad hæc ego quantum ocii eſt totum confero, nec libenter diverto. Credo & aliis evenire quod dicam. Sed mihi, ut affirmare poſſum, haud dubie evenit, difficulter reſumo quod ſemel arripui. Ad te ergo quoniam graviora quædam tua autoritas poſtulat, ne ab inceptis diverterer ſcribere ſuperſedi, poteram certè leviora quædam, ſed ea indigna tuo nomine arbitrabar. Graviora vero & expolitiora ſine intermiſſione cœptorum ſcribere non dabatur. Hæc eſt defenſionis meæ ratio paulò explicatio, quam à te ſit dicta. Quod autem te & optime contentum, & in quiete conſtitutum ſignificas, ob id te longe beatiorem puto, quam qui in magnis rebus agendis magniſque negotiis verſantur. Longè enim ſunt præferenda, cum hæc finis ſint, illa ad finem. Negotiamur enim ut otiemur, & bellum gerimus ut in pace degamus. Quod ſi ocia præferenda ſunt & hæc certe vita quieta & tranquilla laborioſæ illi & occupatæ.

Ad

Ad quam niſi aut honoris ambitio, aut pecuniarum cupiditas impelleret, quis tandem noſtrum illam ſuſcipiendam cenſeat, ac non velis remiſque fugiendam. Qui autem in ocio contenti non ſunt, ocium ipſum ut ita loquar, perdunt, imo nec ſunt ocioſi, ſed potiſſima ſui parte, id eſt, mente & animo infeſtantur, ac longe rapiuntur. Tu ergo cum utranque nactus ſis gaude, quæſo, & felicitate tua diutius fruare. Quod ſi te forſan aut pontificis iuſſus aut voluntas tuam incuriam atque in illum æſtum negotiorum retulerit, ipſe te ubique amabo, primum tamen ſanius eſt conſilium, quod utinam & ego tenere poſſim. Vale.

XII.

Leonardus Franciſco Barbaro S.

Prædicat agriculturam ita ut tamen muſas præferat. Laudatque in amico ſacrarum literarum ſtudium.

REdeunti mihi ex agro Arentino literæ tuæ præſto affuere, atque ut de eo ipſo qui illas reddidit cognovi, complures ante dies Florentiæ ſic reditum meum præſtolatæ fuerant, ut iam longiorem moram incuſarent. Ego autem eo diutius illis in locis detentus ſum, quod iam

ſupra biennium graſſante peſtilentia, facultatem adeundi non ſatis habueram. Quare avidus incumbens ita delectabar, ut penè iam urbis me haberet oblivio. Nunc autem & nitore literarum tuarum, & ſumma humanitate tua ad meliora revertor ſtudia. Etſi enim agriculturam valde equidem probo, nihilominus illa ſtat ſententia, me vero dulces nutriunt ante omnia muſæ, quid enim cum muſarum ſuavitate Pan & Sylvanus poſſunt conferre? In hoc igitur genere & audire eruditiſſimas voces tuas, & reddere ipſe meas optavi equidem atque opto præſertim cum mutuo in amore familiaritatemque iam pridem inter nos ſuſcepta, ſilentium hoc quod adhuc intercesſerit culpandum potius quam laudandum videretur. Quod autem te ad ſacras literas maiore impetu, & attentiore animo conferre ſignificas, in eo ſapientiam gravitatemque tuam indeficibili laude commendandam puto. Si enim omnes muſæ, quod ſupra diximus, dulces ſunt, quanto illæ magis quæ vere ſunt muſæ? Et ſi vox poetæ in re ficta delectat, quanto magis vox dei delectabit in vera? Et ſi præcepta hominum diſcentibus proſunt, quanto magis proderunt divina? Quare te currentem, ut video, vehementer cohor-

hortor ad huius optimi perfectiſſimique operis inſudationem. Caſum vero graviſſimum amantiſſimi fratris incommodaque exinde ſuſcepta, & tua moderatione & illarum literarum ſolatione levare debes. Vale, Florentiæ, Idus Decembris.

XIII.

Milleo Archiepiſcopo Genuenſi Leonardus S.

Literarum ſtudium ad quæ utile ſit.

FAcile recognovi literas tuas doctiſſime ſimiliter optimeque antiſtes. Erant quippe ea facundia ſapientiaque perſcriptæ, ut ex tuo potiſſimum iudicio manaſſe viderentur. Atque ut natura fit, cum alterum dicentem audias, quod tu maxime probas, ut valde aſſentiamur, ſic ego tuæ illi delectione ſtudioque ſententiæ vehementer aſſenſi. Sic enim mihi quoque perſpicere viſus ſum ad animi ægritudinem valere poſſe, aut unicum in literis ſtudiiſque eſſe refugium quas qui faſtidiunt, & contemnunt veræ puræque voluptatis guſtum non habent. Tu igitur iis incumbe, ut facis, præſertim cum nulla res ſit dignior homine ſapienti, & in ea qua tu es dignitate conſtituto. Quod

Quod autem de libris ſcribundis rogas non deerit tibi diligentia mea. Verum admirabilis eſt apud nos eius rei penuria. Nam & ſtudioſi permulti ſunt, & qui mercede ſcribunt admodum pauci. Ego tamen quo tibi morem geram ſcrutatus omnia cum tandem nihil reperirem, exoravi quendam ex familiaribus meis, ut libros quoſdam ſui ipſius gratia quos ipſe ſcripſerat venundaret. Sunt autem Ethicorum libri quos nuper traduxi, & commentaria primi belli punici, cum quibuſdam orationibus Demoſthenis, & œconomicorum libros. Sat,ut in primo aſpectu viſum eſt, emendate perſcripti. Hæc emere licebit. Tu igitur cuivis Genuenſium tuorum qui hic negociantur committere poteris, ut libros excipiat, ac prætium decens pro illis exolvat. Vale, Florentiæ, Idus Februarii.

XIV.

Leonardus Ioannino S.

Imperitorum calumnias contemnere ſe ſcribit.

EXpecto Languſtum illum tuum, ac literas eius, præſertim ſi ut mihi perſuadeo feſtiviſſime ſunt futuræ. Me profecto Epicureum literarum factum eſſe ſci-

ſcito, voluptatem in illis feſtivitatemque conſector. Quo circa iubeas velim, ſi quas ad me miſſurus eſt, iucunditate ut illas ſalibuſque reſpergat. Iudicium illud tibi permoleſtum totamque ſtultorum hominum vaniloquentiam vix unius aſſis exiſtimandam puto. Adde etiam, ſi placet, Rethorem illum eloquentiæ hoſtem. An tu me iis cenſuris commoveri putas quæ ab hominibus parum acutis, ac ſtulte ſibi ipſis iudicandi peritiam arrogantibus proferuntur, fieri non poteſt quin ut quiſque ſapit ita ſentiat,ſed & noſtrum nobis iudicium eſt, quo magis utimur quam alieno, niſi forte Appellem aut Prothogenem quod rectum amœnumque in pictura foret non ex ſuo potius iudicio, quam ex aliorum opinionibus ſtatuiſſe credamus. Quanquam eſt quidem abs te non ſatis ante cauſa mea defenſa adverſus Conſtantinopolitanum. Quid enim opus fuit ad Ciceronem allegare hanc quæcunque eſt in nobis rerum mortalium notitiam? Quaſi vero Ariſtoteles ipſe à ſtudio noſtro fuerit alienus, cuius libros in adoleſcentia ſic audivimus, ut etiam publice de iis diſputationes ex ordine ſtudiorum ſuſtineamus. Biennio certè toto ab optimis illius diſciplinæ magiſtris incredibili avidi-

tate

tate imbuti ſumus. Hæc ergo fundamenta cum in adoleſcentia iecerim, quis iuſte admiretur ſi nunc aliquid exædificatum à me ſit? aut quis novum me ad hæc ſacra veniſſe dicat, quibus ego ab ipſa pueritia fuerim initiatus? Sed hæc ſatis plura etiam quam ſatis. De ſe enim ipſo omnis ſermo graviſſimus eſt, attamen ſilere aliquando non licet ita multi occurſant, partim invidi, partim arrogantes, partim deſipientes. Venio nunc ad id quod per ſuperiores literas de commentariis flagitaſti. Ego quæ ſcivi, quæque memoratu digna exiſtimavi in eos libros congeſſi, neque veto quominus ſi plus plura teneat, plura conſcribat commentaria, tamen ab hiſtoria multum differunt. Illa enim amplior ac diligentior eſt, hæc contractiora & minus explicata, Livius quoque in Romuli & Hoſtilii, & Tarquinii regum Romanorum geſtis referendis non annos proſequitur, ſed rerum ſummam, idem Polibius facit, & ipſe quidem probatus autor, cuius autoritatem ſecuti ſumus. Vale, Florentiæ.

XV.

XV.

Leonardus Poggio S.

Gratum ſibi ſcribit, quod negotium ſuum apud Pontificem (*) *curet.*

NIhil omnino ſtatuo duobus nobis fieri potuiſſe ſtultius, cum hoc noſtro importuno ſilentio. Sed quia illa iam corrigi non poſſunt, præteriti defectus temporis futuri exuberantia compenſemus. Vnum tamen non ignores volo, me per hoc ipſum ſilentium grandem tibi epiſtolam perſcripſiſſe, excitatum literis tuis, quas ad Nicolaum noſtrum miſiſti de controverſua Nicolai: in quibus cum te falſa illius ſuggeſtione deceptum animadverterem, totam rem veriſſime ſinceriſſimeque patefactam tuo examini cenſuræque ſubieci. Eas video te literas non accepiſſe. Itaque conquiram nunc rurſus illas, tibique remittam. Negocium meum, quod apud ſummum Pontificem curaris, mihi ſummæ eſt voluptati. Perſpexi enim in te & amici fidem, & ſapientis hominis conſilium, & impigri vigilantiſque ſolertiam. Quod autem hortaris, ut ad Pontificem ſcribam, faciam ut mones. Anto-

(*) Martinum V.

Antonio Luſco, & Cincio ſodalibus noſtris meo nomine gratias agito, ſalvereque iubeto. Vale Areti 10. Calend. Martii.

XVI.

Leonardus Demetrio S.

Quod Ariſtoteles eloquens fuerit, & male à linguarum imperitis latinitate donatus ſit.

TRia, ut ex literis tuis animadvertere potui, à te in crimen vocantur ex illa præfatione mea, quam libris Ethicorum adſcripſi. Vnum quod Ariſtotelem de eloquentia commendarim, quem tu aſſeris nec eloquentem fuiſſe unquam, neque curaſſe quidem ut eloquens eſſet. Alterum quod interpretem illum, qui ante me hunc librum traduxit ordinis prædicatorum fuiſſe dixerim. Tu vero antiquiorem interpretationem eius libri putas eſſe, quam ordinem ipſum, ex quo fuiſſe affirmo. Tertium, quod huic ipſi interpreti maledixerim indignaris. Sunt & alia quædam in literis tuis, ſed me hercle ita caliginoſe ſcripta, ut ſenſum eruere nullo modo potuerim, & illa ipſa quæ ſupra retuli hallucinando potius te dicere velle deprehendi, quam tu dicas. Ad hæc igi-

igitur tria nunc, ad alia vero ſi forſan id cupies cum apertius ſcribes, reſpondebo. Primum igitur de Ariſtotele vehementer erras. An non curavit ille, ut eloquens eſſet? nam utrum fuerit, mox videbo, ſed ita curaviſſe illum conſtat, ut neminem magis. Teſtes ſunt artes rethoricæ ab eodem philoſopho labore ſummo diligentia perſcriptæ, nec ſemel tantum, ſed rurſus atque iterum pluribus voluminibus explicatæ. Nec eſt quicquam in ea facultate, quod non illum non modo pro ſe didiciſſe, ſed etiam alios docere voluiſſe appareat. Tanta vero in ea cura eloquentiæ fuit, ut etiam minutiſſima quædam ſcrutari & indagari niteretur. Quis enim quæſo ante hunc pedes & ſyllabas etiam ſoluta in oratione ſervandos oſtendit? ut dactylum iambumque recreet, alterum ut elatum nimis, alterum ut depreſſum, peana vero illum duplicem probaret, qui eſt aut ex longa quam tres breves ſubſequuntur, aut ex tribus brevibus & longa poſtrema, quorum alterum principiis, alterum clauſulis aſſignavit. An non curaſſe illum dicis ut eloquens eſſet, qui eloquentiæ artes tam curioſe perſcripſit, & minutiſſima quæque tanta diligentia perſecutus eſt? Atque ego certiſſime ſcio, nec te nec præceptorem illum

tuum hominem ut audio, magna Theologiæ ſcientia, ſed nullarum penitus literarum quid ſit pean, quid iambus intelligere, nullum denique eloquentiæ veſtigium intueri. Nec id ſane in vobis reprehendo, quod tam leviter de rebus vobis incognitis iudicium proferatis. Falſum eſt igitur quod ſcribis non curaviſſe illum, ut eloquens eſſet, ſed an fuerit eloquens videndum eſt. Nam fieri poteſt, ut curaverit quidem, nec tamen ſit eloquentiam conſecutus. Equidem quantum eſt in me judicii, non video quomodo iis de rebus quas Ariſtoteles tractavit, aut aptius, aut ſuavius, aut copioſius ſcribere quiſquam potuerit, lege eius libros, nec morales ſolum & civiles, in quibus eloquentia magis cohæret, ſed eos qui aut phyſici, aut metaphyſici, invenies locos nullius eloquentiæ capaces eloquentiſſime ab eo tractatos, rebuſque obſcuriſſimis ſplendorem & claritatem per eloquentiam attuliſſe. De quo ſi mihi non credere vis, at Ciceroni credas. Quanquam nec tu forſan Cicero qui fuerit intelligis, egoque fatuus ſum, qui tecum iſta diſſero. Sed tamen Cicero vir acerrimi iudicii, ſummus ipſe orator, ſuavitatem & copiam & omnia ſcribendi ornamenta Ariſtoteli tribuit, flumenque aureum il-

lius

lius ſcripta appellat. Ex quo magis translatoribus iſtis indiſertis iraſci ſoleo, quod huius philoſophi libros admirabili facundia ſuavitateque in Græco ſcriptos, tam abſone nobis converterunt. Sed non ſunt illi Ariſtotelis libri, nec ſi vivat ipſe ſuos eſſe velit. Sed more converſorum ineptiæ. Ille enim & politiſſimus ſcriptor eſſe voluit, & quod voluit, curavit: & quod curavit, aſſecutus eſt. Quid ergo me in crimen vocas, quid eloquentiſſimum philoſophum infantiæ condemnas? an non pudet de rebus tibi incognitis ita leviter aſſeverare? Sed ſatis de hoc, ad aliud transſeamus. Eum qui librum Ethicorum ante me convertit, ordinis prædicatorum fuiſſe dixi, hoc tu ita derides, quaſi erratum manifeſtum. Ecce rurſus fatua craſſaque opinio, vix pueris digna. Putas enim interpretationem illam Boëtii fuiſſe, qua quidem in re perquam pueriliter aberras. Nullam enim Boëtii interpretationem habemus, præterquam Porphyrii & prædicamentorum, & perihermenias librum, quos ſi accurate leges, videbis ſummum illum virum ſine ullis ineptiis libros illos tranſtuliſſe. Textus eſt, nitidus & planus, & Græco reſpondens. At enim in Ethicis & Phyſicis quid tandem eſt præter ineptias meras? Non

verba in iis latina, non dicendi figura, non eruditio literarum, prӕterea ab ipſo Grӕco male accepta compluria. Hӕc à Boëtio longe abſunt, viro in utraque lingua docto & eleganti. Nunquam ille architectonicam, nunquam eutrapeliam, nunquam bomolchos, nunquam agricos, quorum vocabula in latino habemus, Grӕce reliquiſſet, nunquam triſtitiam pro dolore poſuiſſet, nunquam honeſtum cum bono, eligere cum expetere confudiſſet. Atque ut ſcias, duӕ fuerunt ante me, quod equidem viderim, interpretationes Ethicorum, una quam ex Arabe lingua traductam conſtat poſt Averrois philoſophi tempora, quӕ quoniam anterior eſt, vetus appellatur. Altera hӕc poſterior & novior à Britanno quodam traducta, cuius etiam proëmium legimus, in quo & fratrem ſe ordinis prӕdicatorum ſcribit, & rogatu confratrum de iis transferendis laborem ſuſcepiſſe. Quomodo igitur interpretatio iſta prius fuit, quam ordo ipſe inſtitutus eſt, aut quomodo Boëtii fuit iſta nova interpretatio, cum vetuſta illa & anterior poſt Averroin fuerit. Boëtius vero aliquot ſeculis Averroin anteeat. Reliquum iam crimen eſt, quod huic interpreti maledixerim. Equidem ſi vitam illius, ſi mores, ſi genus inſe-

ctatus

ctatus eſſem, tunc fateor me illi maledixiſſe. Sed nihil tale attigi, neque attingerem. Ac enim de literis, ſtudiisque contendere, ac interdum vehementius urgere: & ſi res exigat, adverſarium pungere, diſſerere id quidem eſt, non maledicere. Denique tota vis in eo verſatur iure, an iniuria illum reprehenderim. Dixi libros illos inepte traductos, quis negare poteſt? Dixi Græca verba ob ignorationem latinæ linguæ ab eo relicta, pro quibus latina vel optima haberemus. Nec dixi modo, ſed & probavi & verba ipſa oſtendi. Cætera quoque errata, nec ea pauca, nec levia redargui. Aut igitur iſta defende, ſi potes, aut me pupugiſſe illum non moleſte feras. Equidem ſi in picturam Iocti quis fecem proiiceret, pati non poſſem. Quid ergo exiſtimas mihi accidere, cum Ariſtotelis libros omni pictura precioſiores tanta traductionis fece coinquinari videam? An non commoveri? an non turbari? maledictis tamen abſtinui. Sed rem ipſam redargui, ac palàm feci.

Vale.

FINIS.

LEONARDI ARETINI
LIBER QUINTUS.

I.

Leonardus Hugoni Senenſi S.

Declarat contra calumniatores, ſe recte ex Græco τ' ἀγαθὸν ſummum bonum tranſtuliſſe.

FRequenter dubitari percipio in hac nova Ethicorum interpretatione, quam publice legere cœpiſti, quoniam ita ſcriptum in ea ſit, ſummum bonum quod omnia appetunt. Oriri autem dubitationem vel admirationem potius ex eo, quod antiqua interpretatio habuerit non ſummum, ſed bonum. Itaque ſuſpicari eruditos quoſdam viros, eoſque ferme veteres ſtudiorum huiuſmodi ſectatores à me eſſe erratum, & malevolos obtrectatoreſque meos id ipſum iam non ſecus ac manifeſtum deprehenſumque crimen circumferre. Quare & reſpondere malevolis, & apud bonos me ipſum purgare quidam ſuadent. Ego autem huiuſcemodi mentis ſum, ut de malevolis & apud bonos meipſum purgare, & obtrectatoribus illis non multum exi-

ſtimem

ſtimem laborandum. Novi enim & qui ſunt, & quam facile contemnendi. Bonis autem & ſtudioſis, qui non malevolentia aliqua, ſed opinionis errore ducuntur, veniam eſſe dandam cenſeo. Eſt enim difficile ac prorſus arduum antiqua illa iam pridem inhibita animis extirpare tam cito ac revellere poſſe. Itaque intueri licet interdum homines magis anxie male percepta dediſcere, quam bona percipere. Ignoſcendum igitur & ſimul reſponſione mea ſatisfaciendum, meque ipſum apud hos purgandum, probandumque eſſe duco, ut veritate agnita, omni me crimine abſolvant. Quanquam in hac cauſa neque difficili ſanè, neque obſcura illa ſubit difficultas, quod de verbo græco controverſia eſt, de quo apud homines græcarum literarum ignaros, aſſenſionem facere perarduum videtur. Sed tamen tanta eſt veritatis lux, tantumque iubar, ut aliena etiam in lingua apparituram eius vim, ſplendoremque confidam. Nam vero quidem omnia conſonant, hoc autem cito diſſonat: verum primum igitur videndum eſt, de quibus mihi conveniat cum adverſariis, & de quibus ſit quæſtio, ut ordine & via procedat oratio. Interpretis quidem eſſe puto, quæ in aliena poſita ſunt lingua ea in ſuam fideliter red-

dere, hoc & adverſarii fatentur. Inſpiciamus ergo quid ſit in Græco poſitum, pro quo ipſe in latino ſummum bonum reddiderim. Eſt autem verbum τ' ἀγαθὸν, hoc etiam adverſarii fatentur, ſed male interpretatum eſſe contendunt. De ſignificatione igitur huius verbi controverſia ſit. Ego ſummum bonum ſignifire dico, illi bonum. Antequam ad probationem veniamus, placet quid ſummum bonum, & quid bonum latine dicimus, conſtituere. Nam fruſtra de verbo Græco diſceptaremus, ſi de latino ambiguitas eſſet. Hæc verba ſummum bonum, eam puto vim apud latinos habere, ut per illa notetur extremum illud ac perfectum bonum, ad quod cum tandem perventum fuerit, appetitus omnis conquieſcit. Id eſt quod ſemper propter ſe expetitur, & cuius gratia cætera fiunt omnia, & ad illud referuntur, ipſum autem nuſquam refertur. Media vero per quæ ad hoc extremum aſcenditur, bona quidem ſunt, non tamen ſumma, quoniam propter aliud quod ſupra ſe erat expetuntur. Summum bonum nihil ſupra ſe habet, ſed in eo appetitus conquieſcit, nec ultra requirit. Quid autem ſit extremum illud ac ſummum ad quod omnia feruntur, hoc non eſt iam

de

de vi verbi, ſed de re ipſa perquirere, in quo magna philoſophorum ingenia conflictantur. Nec latere nos oportet, hoc idem quod ſummum bonum diximus, appellari finem bonorum, & extremum, & ultimum, & primum. Dicitur enim extremum & ultimum, quia non eſt ultra progreſſio, primum autem, quia principium eſt & cauſa. Nam eius gratia omnia omnes agunt. De quo præclare Tullius in libris de Finibus bonorum inquit: Quærimus enim quid ſit extremum, quid ultimum bonorum, quod omnium philoſophorum ſententia tale eſſe debet, ut ad id omnia referre oporteat, ipſum autem nuſquam. Ecce quid nos bonum, & quid ſummum bonum latine dicimus. Age nunc τ' ἀγαθὸν, de quo controverſia eſt, utrum bonum ſignificat, an ſummum bonum? Ego ſummum bonum ſignificare dico. Quomodo id probas? quia ſic Græci utuntur. Non credimus, inquiunt, tibi. At ſi non mihi, ſaltem Euſtatio credas, Euſtatius enim natione Græcus eſt, & inter doctiſſimos apud Græcos habetur. Libros certe Ethicorum Græca in lingua ſic perite commentatus eſt, ut ſolus commentator illorum meruerit appellari. Verba Euſtatii ſunt hæc in X. Ethicorum libro, τ' ἀγαθὸν quod coniungi-

tur ex τὸ & ἀγαθὸν nihil aliud eſt, quam ſolum bonum, & primum bonum: alia autem, puta intellectus, & ſcientia, & virtus, bona quidem ſunt, non tamen prima, & eſt intellectus quidem ἀγαθὸν, non tamen τ' ἀγαθὸν, & virtus ἀγαθὸν non tamen τ' ἀγαθὸν. Sic per hoc elementum tibi oſtenditur primum principium, & cauſa, & radix, & velut centrum omnium bonorum. O teſtimonium mihi optatiſſimum, teſtimonium vero, imo ſummum? Quid enim aliud Euſtatius quam velut de tribunali me victorem pronunciat: ἀγαθὸν, inquit, ſignificat bonum, ſed τὸ cum illo iunctum ſignificat primum principium, & cauſam & radicem omnium bonorum. Et quid aliud me dicere oportet? Nonne hæc probant? nonne hæc me purgant? Intelligant igitur boni & ſtudioſi, qui dubitant, prius veritatemque opinioni ſuæ anteferant. Invidi autem & obtrectatores erubeſcant, & concidant. Nam quid eſt quod hiſcere valeant contra Græcum autorem, & doctiſſimum hominem. Dixi de Euſtatio. Quid Ariſtoteles ipſe, nonne hæc eadem probat? Certe non minus aperte, ſed ſi dici poteſt etiam clarius. Docet enim in principio Ethicorum libro, bonorum alia eſſe laudis, alia venerationis. Vult autem laudis

eſſe virtutem, ac cætera huiuſmodi bona. Venerationis autem eſſe præſtantiora quædam ac diviniora. Tale, inquit, eſſe deum, & τ' ἀγαθὸν, & ad hæc enim & alia referri dicit. Minus tibi probare videtur, quam Euſtatius τ' ἀγαθὸν deſignare non bonum, ſed ſummum bonum. Nam ſi τ' ἀγαθὸν declararet idem quod bonum, cur diceret præſtantius aliquid eſſe, quam bonum ac deo comparari. Quid Boëtius vir doctiſſimus? Nonne ex hac eadem paritate ab Ariſtotele ſumpta τ' ἀγαθὸν ſummum bonum appellat? Duo, inquit, ſumma bona, quæ inter ſe diverſa ſunt, eſſe non poſſunt. At deum & beatitudinem ſumma bona eſſe conceſſimus. Ecce quod Ariſtoteles τ' ἀγαθὸν dicit, Boëtius ſummum bonum exponit, cum deum & τ' ἀγαθὸν duo ſumma bona eſſe concedit. Quid ad hæc reſpondebunt latratores iſti non Græcarum modo ignari, verum etiam latinarum literarum, qui tempus non in diſcendo, ſed in carpendo conſumunt fuciapium & ſicophantæ. Docebo & præter has autoritates antiquum interpretem ſeipſum damnare. Quomodo hoc? quia in principio verbum τ' ἀγαθὸν bonum exponit, dicens, bonum quod omnia appetunt, poſtea vero procedens in opere, dum Ariſtoteles inquit

quit tale eſſe deum & τ' ἀγαθὸν, victus iam re ipſa, ac planè deargutus, quoniam ibi dicebatur aperte τ' ἀγαθὸν præſtantius aliquid eſſe, quam bonum, non eſt auſus exponere tale eſſe deum & bonum, ne in manifeſtam diſſonantiam caderet, ſed dixit tale eſſe deum, & per ſe bonum. Eodemque modo in libro huius operis decimo, cum Ariſtoteles inquit, quod omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe τ' ἀγαθὸν, vidit abſurdum eſſe, ac ſtare non poſſe ſi exponeret, quod omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe bonum, expoſuit ergo & ibi per ſe bonum. Atqui cum in decimo libro exponit per ſe bonum, quod omnia appetunt. Non enim primis ultima, ſed ultimis prima, corriguntur. Ad quem profecto errorem emendandum non tam voluntas illum, quam neceſſitas perduxit. Magna quidem eſt veritatis vis, magnumque nomen, ac de primo ad extremum una atque eadem mira inter ſe apta, cathenataque ſeries rerum. Nam vero omnia conſonant, omnia ſuccedunt, falſo autem cum ſemel dictum fuerit veritas, diſſonat ac refragatur, & quaſi obliquum multa offendunt: Quod hic accidit. Quod enim falſo expoſitum fuerat, multa poſtmodum reclamabant, ac refragantur, donec ſeipſum

ipſum uti corrigeret, vi adegerunt. Nam illud ſanè dici haudquaquam poteſt, ut τ' ἀγαθὸν utrunque ſignificet, cum Ariſtoteles præſtantius aliquid deſignare aſſerat, quam bonum, & Euſtatius nihil aliud eſſe quam primum bonum. Denique τ' ἀγαθὸν & felicitas idem eſt, at bonum & felicitas non idem. Patet igitur antiquum interpretem male interpretatum fuiſſe cum dixit bonum quod omnia appetunt, ſed an poſtmodum bene cum inquit, per ſe bonum, fateor minus vitioſe, inepte tamen. Noſtri enim illi præſtantiſſimi atque doctiſſimi, Ciceronem dico & Auguſtinum, & Lactantium,& Boëtium, nunquam dicunt per ſe bonum, ſed ſummum bonum. Afferre poſſum teſtimonia ſingulorum permulta, ni prolixitatem vererer. Sed tamen Boëtium ſupra oſtendimus dixiſſe, duo ſumma bona, quæ inter diverſa ſunt, eſſe non poſſunt. Eodem modo Tullius: Epicurei, inquit, ſummum bonum voluptatem eſſe contendunt, & alio loco facit Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimum velit, hoc enim conſtituto, in philoſophia conſtituta ſunt omnia. Et paulo poſt, ſummum bonum ſi ignoret, vivendi rationem ignorare neceſſe eſt. Lactantius quoque inquit, Epicurus ſummum bonum

bonum in voluptate animi eſſe cenſet: Ariſtippus in voluptate corporis, Peripathetici autem in bonis animi & corporis, & fortunæ ſummum bonum collocarunt. Horum ergo nullus dicit per ſe bonum, ſed ſummum bonum. Quam igitur cauſam habet interpres ille à conſuetudine doctiſſimorum virorum recedendi? Non credo fuiſſe uſque adeo ſibi arrogantem, ut Tullium & Auguſtinum, & Boëtium, & Lactantium damnaret in verbo, ac melius putaret ſe dicturum, ſed illud magis, doctos iſtos viros nunquam ab eo lectos fuiſſe. Itaque latinæ ignarus linguæ, verbum de ſeipſo finxit, quod nemo eruditorum unquam poſuerat. Enimvero quod & hoc ipſum vitioſe hinc licet intueri, quia quæ propter ſe & propter aliud expetuntur, per ſe bona ſunt, non tamen ſumma. Nam ſummum idem quod ſemper propter ſe, & nunquam propter aliud. Quare nec dum bonum τ' ἀγαθὸν exponit, nec dum per ſe bonum, defendi poteſt, quominus erraſſe depenhendatur. Enim vero dicet quiſpiam, tu quemadmodum defendes omnia ſummum bonum appetere? Iam enim ſi hoc inquis lapidem appetere ſummum bonum, tibi fuerit confitendum. O argutias inſulſas, quanquam tu potius hanc defenſionem ab

Ari-

Ariſtotele exigas oportet, quam à me. Nam ego interpretis officio functus ſum, ut in Græco poſitum fuit, ſic in latinum reddidi. Sed tamen ſi aliqui ſupra interpretem dicere me oportet, poteſt ne eſſe quicquam inſulſius ac puerilius, quam dum Ariſtoteles de bono loquitur humano, ad lapides & huiuſmodi inſenſa cavillationem traducere. Quod qui facit, lapideus plane inſenſatuſque ipſe eſt. Sic enim proponitur ab Ariſtotele: Omnis ars, omniſque doctrina ſimiliter autem actus & electio bonum quoddam appetere videtur. Hæc omnia videlicet hominum ſunt, non lapidum neque beſtiarum. In libro quoque magnorum moralium inquit, non de ſimpliciter bono nobis dicendum eſt, ſed de bono quo ad nos. Non enim quærimus deorum bonum, nam de illo illa ratio aliaque conſideratio eſſet. De bono igitur humano dicendum eſt. En quid Ariſtoteles proponit & ſentit? Omnia vero humana ſummum appetere bonum, ac illius cauſa omnes agere, nemo ſanæ mentis unquam negabit. Quin etiam ſi inepte placet ac in verbo cavillari, dabis tu mihi lapidem bonum appetere, ſic enim tibi neceſſarium eſt, ſecundum primum interpretem: quod ſi feceris, ego ſummum bonum ape-

pete-

petere concedam. Neque enim recipiendum eſt, lapidem, ſi modo quid appetit bonum ſibi appetere, non autem optimum. Hæc ad te Hugo doctiſſime pro græci cognitione verbi ſcribere libuit, ut ipſe certior factus, valeas ambigentibus conſtanter & intrepide reſpondere me non ad caſum, neque temere, ſed certa ratione & intelligentia Ariſtotelis verba, ut in Græco ſunt, ita in latino fideliter convertiſſe. Vale.

II.

Leonardus Thomæ Cambiatore S.

Divitias in bonis numerari quodammodo à philoſophis oſtendit.

NOn uſque adeo delectaſſent me literæ tuæ, ſi omnia mea laudibus extuliſſent, ſicut delectarunt hoc ipſo quod quædam refellere improbareque nitebantur. Hoc ego amici eſſe puto, illud adulatoris, ſed patere quæſo & tu æquo animo viciſſim à me redargui. Nam quod ais, ne de iis reſcribam, perquam iniquum foret. An tu me ictu tuo percellas, & undique oppugnes, ego neque repercutiam te, neque reſiſtam? Fieri hoc natura ipſa non ſinit, quæ etiam apibus mellis,

lis, dulcoriſque factricibus aculeos tradidit, ad vim, ſi qua ſibi inferatur propulſandam. Contentio tamen noſtra non pertinax eſt, nec odioſa, ſed modeſta & liberalis, propoſitumque in ea ſit, non ſuperandi ſtudium, ſed indagatio veritatis. Denique, ut ait Cicero, controverſemur inter nos, non autem certemus, libellos quosdam è meis Ferariam delatos legiſſe te nuper ſignificas, de quibus ad me ſcribens, cum præcipuis multa laudibus attollas, unum tamen acriter deteſtaris, quod divitias in bonis numerari à philoſophis dixerim: hoc tu à me ſcriptum uſque adeo indigne fers, ut contra vociferando ac reclamando pene rauceſcas. Ego autem duorum in hoc tuo crimine reddendam mihi rationem puto, primum loci, num alienum fuerit, & ineptum. Deinde ipſius rei, num falſum ſit & erratum, quod ita ſcripſerim. Conſtabit enim, ſi locus dicto congruens fuerit, & ſententia vera, tuam hanc reprehenſionem, ut leviter dicam, eſſe non rectam. Primum igitur de loco videamus librum Ariſtotelis, qui inſcribitur, οἰκονομικά in latinum verteram. Id munus amico familiarique meo homini & docto & ſuavi deſtinaveram. Diſciplina eius libri ferè eſt circa patrimonium augendum, ipſeque idem inquit alio

L loco

loco œconomicæ finem eſſe divitias. Ego igitur hunc librum mittens ad amicum quid præfari in procemio debui ? An videlicet eſſe in eo libro præcepta Ariſtotelis ad divitias comparandas , ipſas vero divitias pernitioſas eſſe atque malas, fugiendas denique & abominandas ? Et quis legeret , ſi hæc dixiſſem ? Quis munus meum non contemneret ? Quis Ariſtotelem ipſum non carperet , quod de malis rebus acquirendis diſciplinam tradidiſſet ? Atqui ſi ulla eſt dicendi ratio atque ars, proëmio virtutem hanc tribuit, ut benevolum, ut docilem, ut attentum faciat auditorem. Quam ergo benevolentiam ſibi comparabit , qui diſciplinam malarum rerum de Græco in latinum vertiſſe amici gratia dicet ? Quam docilitatem vel attentionem, qui nocitura fugiendaque ſe ſcripturum promittet? Vides ergo Thoma, quid ratio, artificiumque dicendi exigat, ea videlicet ut dicerem quæ dixi, & quod tu quidem reprehendis artificioſum eſt, quod autem laudas contra artem. Locus igitur vel maxime hoc exigebat, cuius tu etiam legens rationem habere debuiſti. Eſt enim prudentis lectoris, attendere quo quidque loco dicatur, ac pro eo accipere pro quo datur. Venio nunc ad ipſam rem. Divitias in bonis numerari à philoſophis dixi,

dixi, utrum tu hoc ita reprehendis, quaſi non dicant philoſophi, an ita, quaſi non verum dicant. Si eos dicere negas, ſed à me falſo confingi, audi quæſo Ariſtotelem, cum omni Peripateticorum turba aſſerentem, tria eſſe bonorum genera, externa, corporis, & animi. Sin hos falſos eſſe dicis, non tu iam me, ſed illos reprehendis. Quare vide etiam atque etiam quid agas, teque circumſpice & expende, nunquam tuum ſit adverſus Ariſtotelis & Theophraſti, Cratippi, & aliorum pene innumerabilium philoſophorum autoritatem, quaſi tu unus plus ſapias, refragari. Quid Plato ipſe, ut ita dixerim, philoſophorum deus, quid inquit in Gorgia? Nihil eſt, inquit, ex omnibus quæ non aut bonum ſit, aut malum, aut medium. Bona ſunt ſapientia, valitudo, divitiæ. Mala vero horum contraria, neque bona, neque mala, ceu ſedere, currere, navigare. Potes igitur me reprehendere, quaſi non verum ſcripſerim, cum hos philoſophorum principes tam aperte divitias numerare in bonis cernas. Aut turpe eſt me ſcripſiſſe, quod Plato ipſe & Ariſtoteles tradidere. Enimvero Epicurus contra ſentit. O rem pergravem, & non ferendam. An non pudet adverſus hos duos philoſophiæ Soles, Platonem dico & Ariſtotelem Epicuri

tenebras inducere: qui ſi divitias in bonis non putat, ob id movetur credo, quia prodigos & aſſotos, id eſt, pro obſcenis voluptatibus patrimonia devorantes ſua, beatos cenſet. Hunc tu hominem ſectaris, quæſo aut placere tibi, vel ſano alicui poteſt, qui in re tam turpi felicitatem poſuerit. Quid inſanius, quam à Platone & Ariſtotele diſcedentem? Epicuro inhærere damnato iam pridem, atque, ut ita dixerim, in philoſophia hæretico. Sed quæro ex te, qui longam iuri operam, laudabilemque dediſti, num & iuriſconſultos tantæ autoritatis homines tam prudentes, tam doctos delirare cenſes? Atqui hos quoque in philoſophia eruditos prædicatis, & ipſi non abnuunt, veram, niſi fallor, philoſophiam non ſimulatam affectantes. Hi ergo iuriſconſulti veræ ac non ſimulatæ philoſophiæ ſectatores, quomodo nuncupant hæc externa? utrum media, an mala vel bona? pleni ſunt eorum libri, in quibus bona appellant. Tu ipſe quæſo, qui de hoc tam pertinaciter contendis, ſi iudex pro tribunali ſedens, in poſſeſſionem bonorum mitti iubes, utrum de virtutibus ſentis, an de fundo & pecuniis? Quæ igitur pertinacia eſt aliter loqui velle, quam homines loquantur, contemnere philoſophos, Platonem & Ariſtotelem deſpicere,

re,

re, iuriſconſultorum autoritatem pro nihilo putare, illos parum vidiſſe, nos omnia cernere arbitrari. Bona, inquis, à beando dicuntur, externa vero facere beatum non poſſunt, nec ſunt. Hæc tua ratio, ut video, tibi peracuta videtur. Eſt autem obtuſa vel potius fallax, primum enim quod tu tanquam conceſſum tibi aſſumis, bona à beando dici, M. Tullius ſcribit, ſe unde dicantur bona ignorare. Itaque vide, ne ut in philoſophia plus tibi pene arrogas, quam Ariſtoteli concedas, ſic in linguæ latinæ ratione plus te ſcire, quam M. Tullium contendas. Quod nullo modo tibi permittemus. Quid enim commune habet bonum & beatum, præ b literam? Itaque quid magis à beando quam à bibendo bona dici interpretari potes? Hoc autem perempto, & totam rationem tuam perimi vides. Quin etiam ſi quis tibi dederit, a beando dici bona, efficere tamen eo conceſſu nil potes. Hæc enim externa ad beatitudinem pertinere dicimus, atque inde ſi tu ita vis, nuncupari bona, quia ſine illis beatus eſſe nemo poteſt. Nam nec animi quidem bona ſi ſola ſunt, beatum facere poſſunt, niſi forte hunc in Phalaridis tauro conſtitutum dicas beatum fore, quomodo tu, ut opinor, beatus eſſe nolles. Ego certe

ut affirmare de me valeo, hanc beatitudinem calamitoſam longe aſpernor, ac ſatis eſſe puto, qui non miſerum eſſe concedamus, beatum vero dicere in carcere, in tormentis, in ægeſtate, in ſuppliciis, in trucidatione filiorum, vereor ne vox ſit illa non hominis quidem, ſed cautis potius cuiuſdam & ſcopuli humanitatem penitus omnem à ſe reiectis. Virtus enim bonum quidem virum efficere poteſt, ad beatum vero faciendum ipſa per ſe non eſt ſatis. Aggregatio enim bonorum exiſtat oportet. Atque ut anima quam corpus longe præſtantior eſt, corpore tamen indiget, ut ſit homo, ſic & animi bona longe præſtantiſſima eſſe fateor, indigere tamen corporis externiſque bonis, ut ſit felix. Recte quidem Ariſtoteles non ſolum in illa felicitate, quæ eſt per fortitudinem & iuſtitiam, cæteraſque negocioſas virtutes, verum etiam in illa contemplativa & ocioſa putat exterius opus eſſe bonis. Sic enim dicit cum de contemplativo loquitur, indigebat quoque externa proſperitate cum homo ſit. Non enim natura ipſa per ſe ſufficiens eſt ad contemplandum, ſed oportet ſanum eſſe corpus, & alimenta, cæterumque famulatum adeſſe. Neque tamen ſi abſque bonis externis beatum eſſe non datur, ideo putandum

dum eſt multis ac magnis illum indigere. Sed poſſunt etiam, qui non maris terræque dominantur felices eſſe. Hæc de contemplativa Ariſtoteles cenſet. Civilem autem illam & negotioſam vitam, longe pluribus indigere fatetur, ad felicitatem. Nam liberali, inquit, opus eſt pecunia ad liberalitatem exercendam, & iuſto ad remunerationes, forti quoque opus erit potentia, ſi perfecturus ſit aliquid ſecundum virtutem. Denique ad res agendas, inquit, multis eſt opus; & quanto maiores & præclariores, tanto magis. Vides igitur, in hac civili vita, in qua verſamur, multum nos externis indigere bonis: & quanto maiora & præclariora virtutis opera perfecturi ſumus, tanto magis: contemplativa autem paucioribus indiget, ſed tamen indiget corporis externiſque bonis, cum ſine iis beata eſſe non poſſit. Iuvat nunc repetere verba mea, quæ tu tam acriter carpenda duxiſti. Sic enim ſcripſi: Sunt enim utiles divitiæ, cum & ornamento ſint poſſidentibus, & ad virtutem exercendam ſuppeditent facultatem, proſunt etiam natis, qui facilius per illas ad honores, dignitateſque ſublevantur. Nam quorum virtutibus obſtat res anguſta domi, haud facile emergunt, ut Poëtæ noſtri dictat ſententia. Quare cum noſtri

tum natorum multo magis charitate illarum amplificationi, quoad honeſte poſſumus, ſtudendum eſt, quoniam à philoſophis in bonis numerantur, & ad felicitatem pertinere creduntur. In iis, quæſo, verbis quid tandem eſt, quod Ariſtotelis menti non plane reſpondeat? Nonne in bonis numerat divitias? Nonne ad felicitatem pertinere dicit? Nonne eſſe utiles ad virtutem exercendam? Nam de ornamento quidem non bene accipis, non enim de ſpintere aut fimbria, neque de hiſtrionis auro, ſed magnificentia diximus. Hæc enim virtus ad ornatum pertinet, adeoque divitias exigit, ut pauper magnificus eſſe non poſſit. Miror igitur, quid in me reprehendas, cum & ob id utiles eſſe divitias ſcripſerim, quia ad virtutem exercendam facultatem præberent, & prodeſſe natis eadem ratione, ne illorum virtutibus rei familiaris anguſtia obſtaret. Certe ego non video, cur me penitere debeat ita ſcripſiſſe, præſertim cum eo loco ſcripſerim, qui vel maxime illarum commendationem flagitabat. Etenim, ſi propter ſe divitias expetendas eſſe, & unde quaque arripiendas dicerem, merito carperer. Cum vero propter virtutem ac eius exercendæ gratia, tanquam inſtrumentum quoddam, & addiderim

quo

quoad honeſte fieri poſſet, ne ſtudium eius rei nos à recta ratione deflecteret, quid eſt quod mihi à quoquam valeat imputari? Ad parvos, inquis, & anguſtos faciendum animos hæc tua commendatio pertinet. Vide ne tu potius hoc agas. Si enim hæc ſunt virtutis inſtrumenta, & celſæ præclaræque res agendæ illa deſiderant, cum ſine iis fieri non poſſint, quis parvos & anguſtos facit animos, egone, qui virtutis exercendæ cauſa paranda iſta dico? an tu, qui omnino paranda iſta negas? Denique utri noſtrum præſtantius animi propoſitum eſt? mihine, qui celſa egredi cogito, ac iam inſtrumenta ad hoc paro? an tibi, qui nihil grande celſumque meditaris? nunquam fatebor, inquis, divitias in bonis numerari. At Plato & Ariſtoteles confitentur, quorum ego autoritatem longiſſime antepono tuæ. At vero non nocerent, ſi bona eſſent. Quid tu rationem & hanc naturalem intelligentiæ vim homini datam, qua præſtamus brutis, nonne in bonis reponendam cenſes? Atqui reperiuntur qui perverſe illa utantur, nec id obſiſtit tamen, quin ſit bonum? At enim bonarum, inquis, rerum nullus inhoneſtus comparandi modus eſſe videtur. Tu quoad honeſte poſſumus adiunxiſti, quæ profecto res oſtendit non eſ-

ſe divitias in bonis reponendas. Equidem ſic exiſtimo & regnum & potentiam reipubl. eſſe in bonis, tamen horum nullum fraude nobis comparandum eſſe. Sed quantum honeſtas & iura ſinunt procurandum. Iniuſta enim acquiſitio id ipſum corrumpit quod acquirit. Præterea cum utilia omnia inſtrumenti inſtar habeant; Inſtrumentorum autem ea ſit natura, ut nimis parva & nimis magna corrumpant uſum ſuum: Siquidem navis & unius tantum cubiti inutilis eſt, & duorum ſtadiorum multis, patet nulla in re tantum deſiderari modum, quantum in rebus utilibus. Divitias autem utiles diximus eſſe ad virtutem, in quibus ut in navi exiguitas impedit, ſuperfluitas nihil prodeſt, itaque & iuſta & modeſta comparatio in illis eſſe debet, omniſque illarum amplificatio ad virtutem reſpicere. Vale & me ama, tibique perſuade, tuas mihi literas fuiſſe non ingratas. Iterum Vale.

III.

Leonardus Poggio S.

Quare inimicitiæ cum amico ſuſceptæ fuerint reddit cauſam.

Retulit mihi vir optimus Nicolaus noſter, ſe abs te literas accepiſſe ſcriptas Lon-

Londoni pridie Non. Octobris. In quibus amice tu quidem & affecte conquerebare de inimicitiis adverſum me ſuſceptis, ab eo ſi quid grati ineſſet amiciſſimus eſſe debeat. Ego vero angi te hiſce de rebus graviterque iſta ferre pluſquam certiſſime ſcio. Novi enim humanitatem & benevolentiam tuam. Atque ut quiſque ipſe vir bonus ita malefactis alterius perturbatur & angitur. Quæ medius fidius ipſe mecum reputans, non alia profecto de cauſa tibi ſcribere ſuperſedebam, quam ne te, ut putabam, harum ſtultitiarum ignarum, ſuperflua conficerem oneraremque moleſtia. Totam denique huiuſmodi cognitionem mali tuum ſub adventum integram reſervare conſtitueram. Sed quoniam ille, ut eſt lingua procaci & odioſa, ne in extremo quidem mundi angulo quietum te ab iis moleſtiis paſſus eſt, ac maligna quædam, ut ſentio, diverſaque à vero ſuggeſſit: meum, ut videtur, reliquum fuerit non ſubticere, ne aut refugere me examen tuum, aut contemnere iudicium putes. Primum igitur tu mihi vel optimus teſtis eſſe potes, qualis ego in Nicolaum per ſuperiora fuerim tempora. Tua quidem familiaritas utrique noſtrum coniuncta latere te nihil permiſit. Non ambigo illud pro certo tecum

ipſo

ipſo ſtatuere, potius fuiſſe in me nimium quiddam & ſuperfluum in tribuendo illi quam aliquid defuiſſe officio meo. Sed ego benignitate quadam naturæ inductus propenſiorem me præſtiti, non quia hominis demerita non noſſem, ſed quia illum qui ſemel in familiaritatem ſe dederat meam, laudandum mihi honeſtandumque putaram, nec tantum quid ille mereretur intuebar, quam quantum quid à me decens eſſet conferri. Omnino, Poggi, huiuſmodi erroris caput eſt quid præpoſtere agimus in vita, cum cæteris multis in rebus, tum in amicitiis coniungendis. Res enim magna, ut ita dixerim, lentitudine experimentoque indiget, priuſquam ad illud de quo dicitur eſſe veriſſime commedendum. Sed nos ante recipimus in amicitiam homines, quam an digni ſint amicitia diſcernamus. Hic autem error & à multis alias, & nunc à me ipſo imprudenter facti pergrandes quaſdam, & tamen meritas exigit pœnas. Quid enim nunc agam quæſo? Divertamne ab eo, in quo eſt perverſitas iſta deprehenſa? At multi veteris coniunctionis noſtræ memores, ignari ſtultitiæ novæ, quæ in hoc portento nunc erupit, inconſtantiam culpabunt meam. Reſpondebo maledictis eius, qui me tam acerbe & intolle-

rabi-

rabiliter provocat. Multi levem dicent, quod quem prius laudarim, nunc tandem carpam. Tacebo, ac maledicere illum ſinam. At mortis inſtar eſt acerbiſſime ab eo male audire, quem ipſe ſupra dignitatem ſuam pluribus locis ornarim. His igitur in malis quid potiſſimum eligam non ſatis conſtituere mecum ipſe valeo. Tolerantiam tamen adhuc contra illius rabiem adhibui, ſed quandiu id facere poſſum, & hæc indigna perpeti incertum eſt. At unde iſta procella dices? unde turbatio? unde irarum æſtus? quod principium? quæ cauſa? qui fomes? O di immortales, pudeat me levitatem hominis referre. Sed tamen aperiendum eſt, præſertim cum ad te ſcribam, quem celatum iri nihil oportet. Si cauſam quæris, Poggi, & initium huiuſce mali, reſpondebo unà cum Ennio, utinam in nemore Pelio ſecuribus cæſa cecidiſſet in terram abiegena trabes, & quæ ſequuntur. Vna ſiquidem muliercula, Poggi, una, inquam, muliercula, & ea ipſa turpiſſima, caput eſt illius amentiæ, de qua dicam breviter. Tu autem cum legeris hanc epiſtolam lacerato, ut etiam nunc illius famæ, quamvis inimiciſſimi conſulamus. Ancilla eſt apud illum, & re & nomine Malvenuta, licet ut quon-

dam

dam Samnites pro Malevento Beneventum, dixere, ſic iſte pro Malevenuta Benevenutam ſoleat appellare. Hæc dudum Forentiæ cum applicuiſſet, hoſpitem quærebat uxore carentem, fortuna hanc veluti calamitatem quendam in hunc noſtrum impegit, non tamen ab initio. Nam primo ſuſcepit illam Ioannes huius frater iunior natu, & quod illa optabat ſine uxore domum adduxit, in cubiculo atque in famulatu obſcœno compluris habuit menſes, habitabat hic una cum Nicolao iiſdem in ædibus, ita modo ut cœnaculis & tricliniis habitacula ſequeſtraretur. Mulier per hoc tempus diverſari ad Nicolaum, & blandiri familiarius cœpit. Quid multa? cum fratre cubantem mulierculam, hic noſter ſeverus Cato nil veritus fraterna iura, in ſuum complexum libidinemque ſeducit. Hæc tamen ab initio clanculum erant. Murmura modo & proſpectus occulti, & angulorum latebræ quæritabantur. Sed poſtquam blanda conſuetudo invaluit, & amor flagitio confirmatus in diem exarſit, ut iam eius flamma comprimi nequiret, non per inſidias, neque clanculum, ſed palam & aperte mulierem de fratris cubiculo in ſuum thalamum recta abducit. Ex quo tantæ confeſtim lites ſunt conſecutæ, ut per ſingulos ferme

dies

dies inter ſe fratres ipſi digladiarentur: vicina autem omnis non audiret modo huiuſmodi nephas, verum videtur. Hic ego quid dicam Poggi? aut potius quid non dicam? Scio enim me non in iudicio tamen agere, ut iudicis animus tamen ſit inflammandus. Sed tamen flagitium tantum, tam atrox, tam deteſtabile, qui ſine increpatione præterit honeſtatis guſtum non habere videtur. Et quid eſt aliud contemnere divina ſimul atque humana iura? miſcere concubitus ritu pecudum, omnem ſanguinis neceſſitudinem, omnem propinquitatis nexum, deteſtandæ libidini poſthabere quis eſt infima ex plebe homo tam ſine literis, ſine more, ſine honeſtate, qui inceſtum adverſus fratrem non abhorreatur? quem iſte, ut videri vult, literarum ſtudioſus non veritus eſt commiſiſſe? Quis tam impudens ex infimo ergaſtulo, qui ſi id admiſiſſet facinus, non occultum eſſe vellet? quod iſte palam ſemper tanquam ſui oblitus præ ſe tulit. Et poſtea miramur, ſi ea opinio eſt vulgi, vel literarum ſtudio dediti, nec eſſe deum putent, nec vereantur, cum huiuſmodi monſtra hominum Florentia opinione pro literatis habiti, iſta contra deum & homines committere non formident. Ab hoc tempore, Poggi, noſter hic amicus

vir

vir nullus fuit. Remanſit enim apud eum adultera quam iuniori fratri per nephas abſtulerat, in cuius poteſtate uſque adeo ut totus ab illa penderet: Amicos & inimicos illius nutu metueretur. Denique ut Circes illa hoſpites ſuos diverſas in figuras convertiſſe dicitur, & alios leones, & alios ſues feciſſe: ſic iſta venefica in hoſpitium, atque adeo in thorum Nicolai recepta, filtris & veneficiis hominem exuit, ac beluinam feritatem amentiamque induxit. Nunquam enim poſt hoc ceſſavit cum fratribus, cum amicis, cum familiaribus lites continuas exercere. Quinque illi ſunt fratres, neminem horum alloquitur, de ſingulis ea prædicat, quæ tu de ſiccariis & lenonibus erubeſceris. Laurentium modo habebat inter præcipuos amicos, illum ſic alienavit, ut capitales nunc inter eos inimicitiæ agitentur. Ego unus ſupereram, me quoque ferino dente lacerandum putavit, cœpit enim iam pridem ſic adverſari mihi, ut palam præ ſe ferret, pati non poſſe, celatim carpere, detrahere, inſectari, denique ſuccenſere, contentiones avidius captare, lites ultro expoſcere, ut manifeſte appareret, non eſſe illum qui prius fuerat, ſed in truculentam quandam beſtiam eſſe converſum. Hæc ego etſi partim cernebam præſens,

ſens, partim à ſtudioſis mei per abſentiam dictu ſuggerebantur, tamen conniventibus oculis tranſeunda potius ſtatueram, ſed non finit feritas hominis. Ecce enim rurſus in furorem vertitur, ac totam funditus amicitiam tollit ex leviſſima cauſa, quam vide quæſo & cognoſce hominis gravitatem. Muliercula, de qua ſupra dixi, inſolens ac plane victrix, cum ex fratribus conrivales feciſſet, uxorem alterius fratris, cui Iacobo nomen eſt, honeſtam ſane ac pudicam mulierem aſſiduis contumeliis agitare cœpit. Cum hæc aliquandiu feciſſet ad alios fratres rem Iacobus defert: Illi iam pridem ardentes odio, & nunc flagitii indignitate commoti, non ferendam huius petulantiam cenſuerunt. Itaque facto impetu in Nicolai triclinium, ſpectante illo, meretriculam capiunt, tractam denique in viam ac dorſo impoſitam, nateſque nudatam, loris uſque ceciderunt, plaudentibus vicinis, & tota multitudine comprobante. Ob hanc igitur mœſtitiam non aliter hic noſter ſe multos dies domi continuit, quam ſi parens illi trucidatus fuiſſet. Venientibus ad eum conſolationis cauſa lachrymans reſpondet, ob leviora iam facinora magnas urbes fuiſſe ſubverſas, ſe quidem non prius deſiturum quam ſceleratorum

fratrum ſanguine proprias manus cruentaſſet. Hæc & huiuſmodi ab illo dicta partim ridicula, partim iactabunda, & non ferendæ ſtultitiæ plena ab iiſdem conſolatoribus per riſum efferebantur, perdidiſſe operam in libris coëmundis venundandiſque, & inſanire hominem omnes clamitabant. Ego vero hæc audiens angebar animi, & ardebat mens obiurgare hominem pro huiuſmodi ineptiis: naturam tamen eius & ſautium amore animum veritus, me continebam. Sic enim res ſe habere videbatur, ut nec ego alloquens ſine gravi caſtigatione, & increpatione ſtultiæ levitatiſque ſuæ præteriturus eſſem, nec ipſum putabam, quantum aſſequi coniectura quibuſdam, ob ægritudinem & luctum reprehenſionem meam eſſe laturum. Inter hæc venit ad me quidam, dicitque vehementer admirari Nicolaum, quod eum in tanto luctu ſuo non adiiſſem. Quid, inquam, miratur, aut quis tandem hic luctus eſt? An quod fratres coquam eius, ſic enim malui quam concubinam, quam adulteram, quam veneficam, quam meretriculam dicere, caſtigarunt, ob eam rem conſolatum me veniſſe ad illum oportuit? quam præſtaret, inquam, has ineptias omittere? Hæc ego ingenue porro & amice. At ille ubi hæc audivit, confeſtim

ſtim, veluti furiis agitatus, incredibili verborum obſcœnitate in me invectus eſt, poſtea nihil niſi inimice, nihil niſi ſceleſte, nihil niſi capitaliter de me cogitavit. Habes & cauſam & initium turbæ, Poggi, quod ita leve tibi videri eſt neceſſe, nihil ut exiſtimari levius poſſit. Quid enim quæſo in illis verbis meis dignum vel mediocri indignatione fuit? Indignationem dixi, imo quid quod non laudem & gratiam, ſi modo iſte compos mentis, ſi homo denique, ac non bellua eſſet, mereretur? ubi eſt illa amicitiæ lex à ſapientibus perſcripta? monendos eſſe amicos, non modo aperte, ſed etiam acriter, ſi res poſtulet. At qui eſſe poterat ulla res quæ magis ſeveram amici monitionem poſceret, quam hominem, qui literatus, ſtudioſusque per ſuperiorem ætatem habere voluerit, eum nunc amore meretriculæ ſic deperire ut lachrymas, & lamentationes, inſtar pueri, dimitteret? ut ſine illa ſeſe vivere poſſe negaret. Vt fabula vulgi ob illius infantiam eſſe vellet, potius mihi recto iudicio quis ſuccenſeat, quod pro re gravi & atroci leviter nimis molliterque admonui. Sed quid agas cum veſano, cum amente, cum furioſo, cum eo denique quem iam pridem amor & beneficia obcœcaſſent, cui rationem ademiſſent,

 cui

cui nihil reliquiſſent homini ſimile, præter corporis figuram? Qui cum levia ab amico dicta non tulerit, quomodo gravia pertuliſſet? Ego igitur acrimonia abſtinens, mitia tantum medicamenta adverſus illius morbum intentavi, quem nec ipſe quidem æger animus admiſit, ſed qui pro levibus adeo furibunde in me ſurrexit, quid feciſſet pro acribus? Nonne ſeſe percipitaſſet? nonne in parietem caput incuſſiſſet? & me provocat maledictis homo ſtolidus & inſanus. Mitto quam indigne, quam immerito, quam nulla ex cauſa contra amicum, contra familiarem, contra illum qui pluribus eum locis literarum ſuarum honorarit. Mitto, inquam, iſta atque prætereo. Sed an uſque adeo demens factus eſt, ut nec ſeſe, nec imbecillitatem ſuam recognoſcat? Qui, nunquam, verba duo Latina ob infantiam linguæ ſtuporemque cordis ac enervatam adulteriis mentem coniugere potuerit. Is me provocat maledictis. Neſcio an in hoc uno plus inſania eius conſpicua fiat, quam in cæteris erratis omnibus. Quem ego, niſi me reſpectus ſuperioris amicitiæ tenuiſſet, tam transfixum veriſſimis maledictorum ſpiculis tradidiſſem memoriæ hominum ſempiternæ, præſertim cum tanta ſit in eo ubertas materiæ nulli ut

deeſſe

deeſſe poſſit oratio. Vt autem ad te, Poggi, revertar, habes rem totam, ut veriſſime geſta eſt. De qua ſi recte iudicare volueris, multa ſunt in illo quidem, quæ non condemnes modo, verum etiam deteſteris. In me autem reprehendere quiſquam poſſit, non equidem intelligo, niſi forte patientiam nimiam. Si ego ratione certa id feci, vel quia contemno hominem, præſertim inſanum & furentem, vel quia rationem habere malui ſuperioris amicitiæ, quam iuſti doloris mei. Id vero difficilius mihi fuit, quod ille nihil penſi habet, nullo uſu ſuperioris coniunctionis retinetur, ſed in maledictis continuo perſeverat: ut vereor iam ne lentitudo iſta mea ad ignaviam & ſocordiam mihi imputetur. Tu es primus ad quem de iis rebus ſcripſerim, & hoc excitatus literis tuis. Nam ipſe tacere conſtitueram. Quod ſi tandem reiecta per amicitia, gladium orationis in hunc provocatorem ſtrinxero, faciam ut omnes intelligant, quantum ſibi lucrum fuerat in iſtam dimicationem non deſcendiſſe. Vale.

IV.

Leonardus Papæ S.

Secretarios honore & dignitate excellentiores advocatis.

NOvam litem, beatiſſime pater, (*) ſecretariis beatitudinis tuæ per advocatos conſiſtoriales moveri audio, in progreſſione pompaque ſolenni, de cohærentia Pontificis contendentes. Ego igitur tanquam clamore accitus accurro, ad locum defendere meum pro virili propero rationes colligens, quæ pro iuſtitia noſtra contra illorum iniuriam facere videntur. Primum igitur incipiam ab eo quod obſervatum conſpexi. Memini quidem me tribus coronationibus Romanorum Pontificum interfuiſſe, Gregorii, Alexandri, Ioannis. In quibus omnibus advocati nobis præire iuſſi ſunt, quoniam in remanendo honos habebatur. Idem quoque cæteris in progreſſionibus ſervatum vidi. Quamobrem magnopere quidem admiror, cum mos & conſuetudo hactenus ita fuerit, quid nunc novi impellat ad iſta retractanda. Neque enim illud, ut credam, adduci poſſum eos ſci- licet

(*) Ad Martinum V.

licet moveri quod ſecretariorum qui nunc ſunt perſonas contemnant. Habet enim quod ſine arrogantia dictum velim, officium hoc excellentiſſimos quoſdam viros, & ſcientia, & doctrina, & eloquentia præſtantes. De quibus etiam gloriari ſedes Romana poſſit, qui non recuſabunt ſi contemni ſe ſentiant in comparatione illorum devenire. Enimvero perſonas ſecretariorum nequaquam contemnunt, ſed officii dignitate ſe præferendos autumant, & de hoc uno controverſia eſt, non de ſcientia, nec de virtute hominum, ſed de officiorum præſtantia atque dignitate. Si ergo officiorum ipſorum inter ſeſe comparatio quædam, & quaſi contentio facienda eſt, & utrum eorum ſit dignius, quod Pontifici adhæreat quærendum, idque unum in iudicium venit, redeo ad id quod primo loco poſui, uſu & conſuetudine iam pridem receptum eſſe ut ſecretarii præferantur, quod non ſine cauſa probabili factum exiſtimare debemus. Deinde ſi omiſſa conſuetudine, officia ipſa per ſe conſiderare velimus, ſecretarios de ſui natura Pontifici adhærere, advocatos autem longe diſiunctos eſſe reperiemus. Neque enim latere nos debet, quia ſecretarii Pontificis ſunt ſecretarii: advocati autem non Pontificis

ſunt, ſed litigantium advocati. Atqui permagnum id quidem, & quaſi totum in præſenti iudicio. Nam cuiviſquiſque eſt, ei notum cohæreat neceſſe eſt. Apparet autem ſecretarios Pontificis eſſe, advocatos autem litigantium, ex quo fit, ut alter ſuus Pontifici revera ſit, alter extraneus & impertinens. Veritas ergo ipſa ſubtiliter intuenti oſtendit, ſecretarios è ſinu Pontificis quodammodo eſſe, illique velut membrum inhærere, advocatos vero longe diſiunctos eſſe. Ego igitur in pompa, progreſſuque ſolenni eum, cuius ſum ſecretarius, Pontificem ſequor, eique, ut ratio dictat, inhæreo: tu vero eos quorum advocatus es, litigantes ſequare, illiſque inhæreas. Qui cum nullum omnino locum in ſolenni progreſſu obtineant, mihi tu forſan ſi recte iudicetur obtinere debeas, & tecum bene agi putare, ſi non omnino repellaris. Medium autem interponere te inter Pontificem & ſecretarios ſuos, nec rationabile ſanè, nec tolerabile eſt. Vis igitur & natura utriuſque officii alterum inhærere, alterum diſiunctum eſſe oſtendit. Quid autem nomina, nonne hoc idem probant? Et quis non videt ſecretarii nomen penetralem quandam cognitionem rerum Pontificis dicere, maximeque coniunctam & cohærentem

tem deſignare perſonam. Advocati autem nomen longinquum hominem, alienumque ſignificat. Cum enim tres in iudicio perſonæ neceſſario verſentur. Iudex, actor, & reus, horum nullus eſt advocatus. Sed eſt alienus quidam ab actore vel reo mercede conductus, ad litigandum, qui quod ab alio, cuius lis erat, vocatur, advocatus appellatus eſt. Quæ igitur huic homini cum Pontifice coniunctio ſit, qui ad rem alienam & privatam non à Pontifice adhibetur, ſed à litigatore conducitur, cuius etiam munus hoc poſtulat, ut longinquo clamore Pontificem alloquatur, ſecreto autem affari ſuſpicioſum ſit. Quid eſt ergo aliud confundere ordines, perturbare officiorum munera, deiicere à capite membra, quam poſtulare ut ſecretarii procul à Pontifice ſubmoveantur. Advocati autem in propinquo conſiſtant, ut quibus ſecreto loqui expediat, in longinquo ſint, quibus clamore uti conveniat, lateri cohæreant. A dignitate præſtabilius eſt advocatorum officium, imo nec ſecretariorum dignitati par. Sic enim cogita: Res curiæ, ut mihi videtur, bifariam dividuntur, in litigioſas ſcilicet & quietas. Cumque de ſui natura quietæ res litigioſis ſint præferendæ, litigamus enim ut quietem nanciſcamur,

advocatorum officium in iis rebus verſatur, quæ moleſtias & lites & odia continent. Ex iis pabulum quærit, & quaſi alitur advocatorum opera. Secretariorum vero in pacatis tranſquilliſque rebus magis verſatur, quæ proculdubio litigioſis ſint digniores. Eſt igitur ratione ſubiecti ſecretariorum officium dignius ac præſtabilius: Præterea lites omnes odibiles ſunt, partibus tamen nonnunquam neceſſariæ, advocatis vero nunquam. Ex quo fit, ut ſponte lites & odia ſectari videantur, quod nec honeſtum ſane, neque glorioſum eſt. Quod ſi decretales, epiſtolas & reſcripta Pontificum advocati allegent, & quod in illis cognoſcendis interpretandiſque verſentur, ideo ſe præferendos putent, meminerint quæſo decretales illas atque reſcripta ſecretariorum dictata etiam atque compoſita. Quæ enim tum advocate legis, quæ interpretaris, ex quibus argumenta detorques, quarum ſententiam admiraris, ea, inquam, verba omnia ſecretariorum ſunt. De noſtris vos manibus fundamenta ipſa officii veſtri percepiſtis, nos vero nihil à vobis percipimus. Vtrum igitur officium dignitate præcellit? idne quod tradit alteri, atque præſcribit? an id quod ſuſcipit atque obſervat? Inſuper id officium dignius eſt exi-

exiſtimandum, quod cum maiori congruit dignitate. Secretariatus autem officium cum epiſcopali dignitate concurrit, nec eam dedecere videtur. Fuerunt profecto iam pridem alii permulti, ſed noſtra ætate Franciſcus Aretinus epiſcopus, & Bartholomæus Cremonenſis: & poſtquam ipſi facti ſunt in officio ſecretariatus, perſeverarunt. Advocationis autem officium epiſcopalis dignitas deſpicit, atque abhorret, nec decere epiſcopum ullo modo videtur. An igitur dubium eſt, quin ſecretarius officium & honeſtius & dignius ſit exiſtimandum, cum epiſcopalis excellentia, quæ maxima eſt, hoc non dedignetur, illud reſpiciat? Diximus de præſtantia dignitatis, qua proculdubio præcellere ſecretarios docuimus, nunc autem de commoditate dicenda pauca ſunt. Equidem ſic exiſtimo, multa interdum ita conſtituta fuiſſe, ut ad commoditatem haberetur reſpectus. Neque enim poſſunt res agendæ præſertim ingentes & multæ, niſi certis commoditatibus expediri. Eſt aliquis, qui ſecreta Pontificis excipere debeat, hic propinquus aſſit, vultum eius intueatur: nec verba modo, ſed nutum etiam præſtoletur. Eſt aliquis, qui pro litigatoribus proponere ac loqui ad Pontificem palam debeat. Hic inter litiga-

litigatores ſuos conſiſtat. Ab iis rem crebro audiat atque doceatur, neque Pontifici hæreat cum eius cohærentia inutilis ſit, & alios impediat, qui utiles eſſe poſſunt. Hæc diſpoſitio atque hic ordo in rebus conſtituendis ſemper valuit plurimum, & valere debet. Videmus notarios Papæ antiqua conſuetudine hoc uno reſpectu epiſcopis eſſe prælatos. Non enim dignitate ut antecedant epiſcopos receptum eſt, ſed commoditate, quod ii ſacros Pontificis affatus excipere, illiuſque iuſſa mandare literis ſolerent. Vnde notarios appellatos conſtat. Si ergo horum officium, ut videmus, obſolevit, nihilque præter nomen inane illis relictum eſt, ſecretarii autem illorum vicem ſubierunt, eaque apud Pontificem gerunt, quæ ab illis gerebantur, eadem patientia ferant advocati ſecretarios ſibi honore anteferri, qua epiſcopi notarios dudum antelatos ſibi pertulere, præſertim cum epiſcopalis ordo dignitate longe ſuperet notarios. Advocati autem dignitatem non ſuperent ſecretarios, imo neque pares illis ſint, & commoditatis ratione, ut probavimus, ſuperentur.

F I N I S.

LEONAR-

LEONARDI ARETINI
LIBER SEXTVS.

I.

Leonardus Maraſio Siculo S.

Qualem furorem Poëtis adeſſe oporteat.

FOns quidam, ſi fabulis, picturisque credimus, eſſe perhibetur, in quo ſenes demerſi iuventam recipiant. Optandiſſimæ profecto limphæ, & quas opere pretium ſit ad hybernia Thaprobanam uſque peregrinando diſquirere. Sed aliis quidem ubinam gentium reperiantur inveſtigare ſit cura, mihi vero tu nunc carminibus tuis mirabiliſſimi fontis huius latices, ut vere dixerim, ſuperfudiſti, iuveneſcere profecto me ſenſi ſtatim, atque illa perlegi, graviorique depoſita ætate ad iuventam reduci. Natura hoc fieri dicimus, an alia quapiam ratione, ut in eorum affectuum quos attente inſpicimus, ſimilitudinem traducamur, quod in riſu & fletu licet intueri. Te igitur amantem inſpiciens, ac toto affectu effuſe loquentem, diſperiam ni ipſe quoque amare inceperim. Sed ante omnia illud diſcutien-

tiendum eſt, quod de furore ſcripſiſti, inquiens: Indulgere velis noſtro Aretine furori; id alius forſan aliter, ego certe ſic accipio, quaſi laudis furor ſit, non vituperationis. Sunt enim furoris, ut à Platone traditur, ſpecies duæ: una ex humanis proveniens morbis, mala profecto res ac deteſtanda: altera ex divina mentis alienatione. Divini rurſus furoris partes quatuor, vaticinium, myſterium, poëſis, & amor. Iis vero deos totidem præeſſe veteres putaverunt. Nam vaticinium Appollini, myſterium Dionyſio, poëticam muſis, amorem Veneri tribuebant. Et vaticinium quid tandem ſit, nemo fere, qui modo aliquid legerit, ignorat. Eſt enim divinatio quædam, ſed non omnis divinatio vaticinium eſt. Sed illa tantummodo, magnam ubi mentem animumque Delius inſpirat vates, aperitque futura, ut Maro inquit. Nam aruſpices & augures, & coniectores, ac cætera huiuſmodi turba, nec vates quidem ipſi ſunt, nec eorum opus vaticinium eſt, ſed ſanorum hominum prudentia, & ingenioſa rerum futurarum coniectatio. Myſteria vero circa religionem, expiationeſque divini numinis verſantur, cum vehementiori quadam mentis incitatione. Qualia ni ſacris libris permulta ad placandam cœleſtem iram, qui-

quibuſdam ſuppliciis factitata leguntur. Poëma quoque eandem fere determinationem recipit, quam & de vaticinio ſupra dicebamus. Non enim omne opus poëma eſt, ne ſi verſibus quidem conſtet, ſed illud præſtans, illud hac honorata nuncupatione dignum, quod afflatu quodam divino emittitur. Itaque quanto vaticinium coniectioni dignitate præſtat, tanto poëma, quod ex furore fit, ſanorum hominum artificio eſt anteponendum. Hinc illæ ſunt à bono Poëta, quaſi veſani hominis emiſſæ voces: unde iubetis iræ deæ. Et Virgilius:

Dicam horrida bella,
Dicam acies, actos animis in funera reges,
Tyrenamque manum totamque ſub arma coactam
Heſperiam, maior rerum innaſcitur ordo,
Maius opus moveo.

Quod totum vaticinantis more prolatum eſt à Poëta. Quid ergo vaticinium, quid myſterium, quidve poëma, hactenus mihi dictum ſit. De amore etiam poſtea dicemus. Nunc autem illud oſtendendum eſt, has furoris ſpecies, de quibus ſupra diximus, non eſſe malas, primum enim ut à myſteriis incipiam, quis alienationem iſtam ac furorem, & quaſi abſtractionem, raptumque hominis circa rem divinam, dixe-

dixerit eſſe malum? quis vero non bonum atque laudabile? Amplo me in loco verſari ſentio. Extant enim exempla pene innumerabilia divinorum hominum, ſi forte liceret hac in parte orationem extendere. Sed prolixitatem in re conſpicua reiiciendam cenſeo. Circa myſteria igitur furorem non eſſe malum conſtat. Quid autem vaticinii furorem illum quoque non eſſe malum, vel eo patet, quod bona permulta ab illo proveniunt. Sybilla quippe & huiuſmodi furentes quidam dum eſſent, publice & privatim multis profuere, ſani vero exiguis aut nullis. Poëtæ quoque tunc demum boni exiſtunt cum ſuo illo corripiuntur furore. Qua de cauſa vates eos nuncupamus, quaſi furore quodam correptos. Qui vero abſque furore muſarum poëticas ad fores, ut inquit Plato, accedit, ſperans quaſi arte quadam Poëtam ſe bonum evaſurum, inanis ipſe atque eius ars præ illa quæ ex furore eſt, hæc quæ ex prudentia diſperditur. Poëtarum ergo furor à Muſis eſt, amantium vero à Venere. Oritur autem ex veræ hic pulchritudinis contemplatione, cuius effigiem viſu intuentes acerrimo, ac violentiſſimo ſenſuum noſtrorum ſtupentes, ac velut extra nos poſiti, totis affectibus in illum corripimur, ut non minus vere

vere quam eleganter dictum ſit, Amantis animam in alieno corpore vitam ducere. Hæc igitur vehemens occupatio atque correptio amor vocatur. Divina quædam alienatio, ac veluti ſui ipſius oblivio, & in id cuius pulchritudinem admiramur transfuſio. Quem ſi furorem ac veſaniam appellas, concedam equidem, atque fatebor, dummodo intelligas neque Poëtam bonum eſſe ullum poſſe, niſi huiuſcemodi furore correptum, neque futura prævidere vaticinantes, niſi per huiuſmodi furorem, neque perfecte atque eximie deum coli, niſi per huiuſmodi mentis alienationem. De furore igitur hactenus mihi dictum ſit provocato verbis tuis. Equidem ſi talis eſt furor tuus, qualem ipſe modo deſcripſi, non modo indulgeo illi, quid me flagitas, verum etiam ultro te ad illum cohortor. Qui enim amorem vituperat. Quid tandem dici poteſt, niſi dignum eſſe illum, qui extremo in odio cunctorum verſetur. Sed hæc ſatis in epiſtola, præſertim quæ longitudinem renuit. Carmina vero ipſa tua atque hanc ſcribendi amœnitatem uſque adeo probo, ut inter Naſones & Propertios & Tibullos te exiſtimem collocandum, ii enim emendatiſſime ornatiſſimeque omnium elegiam ſcripſiſſe putantur. Sed unum

ſcias volo, me non tam tibi eximiam hanc palmam eſſe tribuendam exiſtimare, quam amori. Ille eſt enim qui verba tibi dictat, qui ſententias oſtendit, qui varietatem & copiam, & elegantiam ſubminiſtrat. Quod vero me tantopere laudas carminibus tuis, fateor idem mihi quod Themiſtocli evenire. Sed non ego credulus illis. Nam conatum eſſe me atque conari, cæterum longe abeſſe. Te vero nequaquam adulatum, ſed benevolentia mei deceptum, intelligo. Vale, & quotidie ſcribere aliquid ut facis dignum amore & muſis ne ceſſes. Gloria quippe agendo periclitandoque acquiritur. Nec ſpectantibus coronæ, ſed certantibus parantur. Iterum vale, Florentiæ Non. Octobris 1429.

II.

Leonardus Poggio S.

Ariſtotelis vitam deſcribere cupit.

NIhil opinor me iuviſſent commentaria illa tua de bibliothecis Germanorum eruta ad vitam Ariſtotelis componendam, hoc enim ipſum quod tu magnifacere videris, triennio ſcilicet in diſciplina Socratis illum fuiſſe, priuſquam Platoni ſe traderet, perridiculum eſſe ſcito.

to. Socrates enim, ut tempora ipſa oſtendunt, aliquot prius annis obierat diem, quam Ariſtoteles naſceretur. Quomodo igitur diſcipulus eius eſſe potuit, qui non erat. Nec ego id ipſum quod tu ſcribis ignorabam, à quibuſdam parum eruditis traditum, legeram nanque & ipſe huiuſmodi ineptias, ſed quia falſum ſciebam, penitus reiiciendum putavi. Ad octogeſimum primum ætatis annum Plato vitam perduxit, eo adoleſcente Socrates ex damnatione illa nepharia veneno interiit: Ariſtoteles autem longe poſtea Platoni iam plane ſeni & maiori ſexagenario cohæſit. Inter ſupremum vero Socratis diem, & Ariſtotelis exortum, anni circiter quatuordecim interfuiſſe comperiuntur. Huic ergo ſcriptori tam manifeſte deliranti, ego aut de Platonis ſtatua & epigrammate, aut de cæteris erratis fidem præſtem: quanquam de ſtatua quidem, & ſi maxime verum foret, vulgarior tamen ea res eſt quam ut literis mandari expediat. Non enim omnia in deſcribenda vita ſunt congerenda, ſed illa duntaxat quæ notatione ſunt digna. Statuas vero philoſophorum uſitatiſſimum fuit diſcipulo habere. Vnde illud eſt Poëtæ, quaſi irridentis. Quanquam plena omnia gypſo Chriſippi invenias: nam perfectiſſimus

horum eſt, ſi quis Ariſtoteli ſimilem vel pithacon emit. Et iubet archetypos plutheum ſervare cloanthas. Et Cicero, prope ſtatuam Platonis conſedimus. Hæc igitur dixiſſe velim, quo intelligas me lente admodum & moroſe ſingula conſideraſſe, quæ in illius vitam conieci, nec quicquam ponere voluiſſe, quod aut falſum, aut leve, aut ineptum cenſuerim. De Plinio autem quod poſtulas, nunc fieri non poteſt, quoniam id volumen apud quendam ex familiaribus exemplum ſcribenti præbet. Vale.

III.

Leonardus C. Lucenſi S.

Iudiciorum quendam certum ordinem eſſe.

AEquum fuerat, egregie vir, ſi quid à me per literas tuas quærebas, expectare reſponſionem meam, non autem & quærere ſimul & tibi ipſi reſpondere. Quæſtio autem nanque omnis de re dubia conſuevit eſſe. Terminatio autem certitudinem flagitat. Quod ſi hæc licentia hominibus tribuatur, ut & narrent ipſi rem ſuo arbitratu & falſa pro veris, incognita pro agnitis afferant. Deinde ipſimet ſententiam ferant, quæ autoritas erit huiuſcemodi iudicio, quod non meritum cauſæ,

ſed

ſed libido expreſſerit, in quo idem accuſator & iudex, idem diſceptator & actor, idem teſtis & adverſarius reperitur. Verus iudiciorum ordo perſonas diſtinguit, ut ſit alius accuſator, alius defenſor, alius iudex. Controverſia vero omnis fere litigantibus eſt aut facti, aut iuris. Si de facto ambigitur, tabulis, teſtibus, ſignis, argumentis, coniectura probatur. Si de iure, æqui vel iniqui ratio in medium venit. Sed ante omnia factum diſcutiatur oportet, fruſtra nempe de iure quæritur, ubi factum non conſtet. Hæc ut vides communia ſunt. Nunc ad noſtra regrediamur, ut intelligas, quibus conveniat inter nos, & de quibus adverſemur inter nos, & cernas quam multa deſint, ad veritatem concluſionis tuæ non potuiſſe ſalva fide contra Paulum Gumiſium inferri bellum à Florentino Populo; dicis cum eſſet idem ipſe pro adhærente eiuſdem populi in pace nominatus. Nos autem nominatum confitemur, & tamen ſalva fide bellum ſibi inferri potuiſſe affirmamus. Hæc igitur prima quæſtio iuris eſt. Quid tu per huiuſmodi nominationem remitti priores iniurias, & obligationem inter nominantem & nominatum oriri exiſtimas, nos rem inter alios actam nullam huiuſmodi vim habere putamus. Hæc igitur

iuris, facti autem illa quæ ſequuntur, tu occultis inſidiis & doloſis ſimulationibus uſum Florentinum populum in hoc bello inferendo calumniaris. Nos nullum protinus dolum, nullam ſimulationem, nullas inſidias in illo fuiſſe certiſſime ſcimus. Tu denunciatum bellum non fuiſſe prædicas. Nos per Philippum, qui & vivit, & teſtimonium perhibebit, denunciatum fuiſſe affirmamus. Hæc & huiuſmodi de quibus controverſia eſt, prius probanda erant à te, poſtea lamentanda. Niſi enim facta hæc oſtendis, & ſuperiora illa fuiſſe iniuſta probes, nulla tibi de iis aut querela aut exprobratio iuſta eſſe poteſt. Sed tu nec iſta quæ ſunt facti, nec illa quæ ſunt iuris, ullo modo probas, ſed ex nuda ſimplicique narratione concludis. Hoc igitur primum in literis tuis non probo. Deinde illud vehementer reprehendo, quod aut te, aut me rebus populorum admiſceas, quaſi noſtræ ſit cenſuræ illos corrigere, ac non potius arrogantia veſaniaque haberi debeat homunculum unum ex ſeipſo, nemine deferente, tantis de rebus iudicium ſibi aſſumere, præſertim inaniter. Quid enim quæſo noſtra hæc cenſura proficere poteſt ne fiant? At facta ſunt ut corrigantur? Vnde hæc autoritas nobis? Fruſtra autem niti, nec aliud ſe fatigando niſi

odium

odium quærere extrema dementia eſt. Ego tamen invitus licet, quoniam me provocas, defenſionem ſcripſi, quam tibi mitto. Et quia de re populari agitur, popularibus verbis uti placuit, ut populi ipſi, quorum cauſa agitur, non ab interprete, ſed ex ſeipſis intelligere poſſunt. Videbis autem in tractatione ipſius cauſæ quam indigne leviterque proſilueris, ad rem tibi non ſatis notam reprehendendum. Florentiæ, ſexto Idus Ianuarias.

IV.

Leonardus Poggio S.

Sepulchrorum magnificentiam docet vanam eſſe, potiſſimum indignorum.

RES protinus riſu digna mihi nuper occurrit, dum iter facio in agrum Aretinum. Offendi enim boves plauſtra trahentes, anhelanteſque. In plauſtris autem columnæ vehebantur marmoreæ, & ſtatuæ duæ non ſatis fabrefactæ, baſeſque & arculi, & hiperſtilia, caſuque in ſaltus difficiles conjecta plauſtra expediri non poterant. Circumſtabant vero redemptores cum dolabris, purgantes iter, adjuvanteſque. Tunc ego novitatem rei admiratus, neque enim plauſtra per eos ſaltus traduci, neque marmora importa-

ri conſuerant, acceſſi propius, & percon-ctatus ſum, quid rei eſſet & quonam illa tam moleſta onera deferentur. Tum unus ex redemptoribus me aſpiciens, ac ſimul manu ſudorem à facie abſtergens, pertæſus credo laboris, ac ſecum ipſe indignans, di perdant, inquit, Poëtas omnes, & qui fuerunt unquam, & qui futuri ſunt. Egoque hoc eius reſponſum audiens, quid tibi cum Poëtis eſt, inquam, aut qua tandem in re tibi moleſte fuere. In eo, inquit, quod hic Poëta, qui nuper defunctus eſt, ſtultus nempe homo atque ventoſus, ſepulchrum ſibi marmoreum fieri imperavit. Eaque de cauſa marmora hæc monte Politianum deferuntur. Sed credo perduci nunquam poterunt difficultate viarum. Et ego volens clarius intelligere, quid ais, inquam, an monte Politiani quiſquam deceſſit. Non ibi, inquit, ſed Romæ, ſepulchrum tamen in patria faciundum ſibi teſtamento providit. Atque hæc eſt imago eius quam hic cernis, altera vero parentis, quam iuxta ſe collocari iuſſit. Tum ego de patria & obitu coniecturam faciens, audieram enim quendam Bartholomæum Montepolitianenſem nuper Romæ interiiſſe, pecuniarumque neſcio quid reliquiſſe. Interrogavi redemptorem, num de eo loqueretur,

tur, illeque hunc ipſum eſſe annuit. At enim, inquam, cur tu Poëtis ob hunc aſinum maledicis? An tu illum Poëtam credis fuiſſe, qui nullam neque ſcientiam neque doctrinam cognovit? Stultitia vero ac vanitate omnes omnino homines ſuperavit. Non novi, inquit, illum dum vixit, nec eum nominari unquam audivi, ſed oppidani quidem ſui Poëtam illum arbitrantur; & ſi paulo plus pecuniarum reliquiſſet, deum putarent. Quod ſi, non fuit ille Poëta, nec maledictum Poëtis velim. Atque ego tunc abiens conſiderare mecum cœpi redemptoris verba, qui ſtultum hominem atque ventoſum dixerat eum, qui Romæ decedens marmoreum in patria ſibi ſepulchrum fieri imperaſſet. Re enim vera eſt ſic, nemo qui gloriæ ſuæ confidat, de ſepulchro ſibi faciendo unquam cogitavit. Operum enim laudabilium fama & claritate nominis contentus ſatis ob hoc ipſum poſteritati ſeſe putat commendatum. Quid enim ſepulchrum muta res iuvare ſapientem poteſt? Aut quid vilius quam ſepulchrum memorari, vitam ſileri? Tres eminentiſſimi imperatores variis ſeculis fuiſſe referuntur, Cyrus, Alexander, Cæſar. Quorum Cyrus qui fuit antiquior, nedum ſepulchrum inſigne appetierit, ſed teſtamento

N 5 man-

mandavit, nullum ſibi ſepulchrum con-ſtrui, ſed in terra humari, affirmans terram flores producere, & ſegetes, arboreſque amœniſſimas precioſiſſimaſque efferre, nec ullam generoſiorem ſepulchri materiam reperiri poſſe: itaque nuda in humo corpus ſuum ſepeliri iubet, ſine ullo penitus marmoris aut ſtructuræ monumento. Recte quidem, virtus enim illius & facta egregia perennem ſui memoriam pollicebantur futuram. Bella quippe maxima ſingulari fortitudine, induſtriaque confecerat, victorias plurimas glorioſiſſime reportarat, imperium Medis ademptum in Perſas tranſtulerat, ipſe vero mirabili ſapientia præditus, vitaque & moribus, ut ita dixerim, civiliſſimus, optimis legibus, ac ſanctiſſima diſciplina partum à ſe imperium communierat. Ex quo Cambiſes, & Ochys, & Xerxes, & Arthaxerxes, & Darius longiſſima ac potentiſſima ſucceſſione regnaverunt. Hic ergo tantus ac talis imperator humi ſepeliri voluit, marmor autem Parium aut Numidicum lapidem non quæſivit. Eadem in Cæſare & Alexandro mens fuit, quorum neutrum de ſepulchro ſibi faciendo videmus cogitaſſe, facio contumeliam ſummis viris, quos in reprehendendo hoc viliſſimo homine, teſtes adduco. Sed tamen

men ſi excellentiſſimi viri hanc vanitatem ambitioſam cum laude vitarunt, quantum in hac fece hominis hæc eſt ſuperbia deridenda? Tu marmora tibi ex longinquo portari, tu ſepulchrum fieri, & ſtatuas tibi ipſi collocari teſtamento iubes? Quo myrto quæſo? An ſcientia quæ nulla fuit? an literis, quarum vix quatuor tenebas? An vita & moribus? qui leviſſimus, ac ſingulari ſtultitia plenus, nihil conſilio, cuncta vero temeritate ac veſania proſequebare. Verum enim, ſi non mores, at genus illum honeſtat, dignumque & ſtatua, & ſepulchro marmorea facit. Natum ex patre mercatore circumforaneo, avia obſtetrice, matre fanatica. An propter pecunias ſub terram abſconditas ſtatua dignum te ipſum cenſebas? Hoc ſuberat unum, videlicet verum, tamen has ipſas pecunias Pontifex poſt mortem tuam, cum illæ tandem in lucem veniſſent, ut ſibi à te furto ſubtractas, repoſcit. Quid ſcribes, quæſo, in ſepulchro, quæ acta, quas res geſtas inſigniri facies. An pater tuus ut aſinos & merces circum nundinas agebatur. An avia ut editos in lucem partus tollebat, puerperis ancillabatur? An mater ut in fanis ſoluto crine volitabat? An tu ipſe ut pecunias furtim cumulabas? An Pontifex ut eas pecunias repoſce-

ſcebat? Hæc eſt ſumma rerum tuarum, hæc eſt gloria tua, atque tuorum, quæ talia ſunt, ut tu ſi modo quicquam ſaperes, ſi non ut in omni vita, ſic etiam moriens ſtultitia & temeritate delatus eſſes, teſtamento caviſſes, ut tu olim pecunias, ſic etiam te tui ſub terram abſconderent, ne riſus & querelæ materiam hæc tui ſepulchri vanitas & ambitio exhiberet.

V.

Leonardus Nicolao S.

Adhortatur iuvenem ad optima literarum ſtudia, docetque quænam literæ aliis præſtent.

VEhementer me delectarunt literæ tuæ, quas nunc primum ad me ſcripſiſti, ferebant enim præ ſe & naturam præſtantiſſimam, quod eſt ingenii, & diſciplinam vigilantem atque ſolertem, quod eſt ſtudii ac diligentiæ. Itaque mihi quidem contigit ætatem iſtam tuam, & ſenſum earum literarum conſideranti, ut admirabilis quædam ac plane ſupra annos hæc tua maturitas videretur. Nec vereor ſi modo ipſe tibi non deeris præcellentiſſimum te virum eſſe evaſurum. Quamobrem invigila quæſo, ac per ſingulos dies adde inſuper aliquid, & accumula, conſiderans per

permagna in iis ſtudiis præmia tibi eſſe propoſita, ad conſtitutionem vitæ, ac nominis celebritatem & gloriam. Hæc duo, crede mihi, & opes ampliſſimæ conſequentur, quæ celebribus viris ac virtute expolitis, nunquam volentibus defecerunt. Habes præceptorem eximium, cuius imitari diligentiam & aſſiduitatem debes. Studium vero ſit duplex tibi, alterum in literarum peritia non vulgari iſta & communi, ſed diligentiore quadam atque recondita. In qua præcellere te magnopere volo. Alterum in cognitione earum rerum quæ pertinent ad vitam & mores, quæ propterea humanitatis ſtudia nuncupantur, quod hominem perficiant atque exornent. In hoc genere varia & multiplex & undecunque arrepta ſit tibi cognitio, nihil ut prætermittas, quod ad inſtitutionem vitæ, quod ad decus, quod ad laudem pertinere videatur. Sed eos legas cenſeo, qui non ſolum doctrina, verum etiam nitore orationis, & peritia literarum iuvare te poſſint, quales ſunt Ciceronis libri, & ſi qui proxime accedunt. Si tamen me audies, fundamenta, diſciplinamque harum rerum ab Ariſtotele perdiſces, ornatum vero orationis & copiam, & omnes verborum divitias, ſermoniſque, ut ita loquar, dexteritatem in

in iis ipſis rebus à Cicerone mutuaberis. Volo nanque præſtanti viro hoc aſſit, ut & ſcientiam rerum habeat abundantem,& ea quæ ſcit illuſtrare dicendo, & exornare poſſit. Hoc autem facere nemo valebit, niſi qui multa legerit, multa didicerit, multa undique decerpſerit. Itaque non modo à philoſophis doctus, quod eſt huius ſtudii fundamentum, verum etiam à Poëtis & oratoribus, & ab hiſtoricis paratus veniat oportebit, ut copioſa & varia ac nulla iure rudis ſit oratio. Brevior ſum in iis explicandis, quoniam novi te illa legiſſe, quæ de ſtudiis & literis alias à nobis ſcripta fuere, in quibus formam huius diſciplinæ vel expreſſimus nos quidem, vel certe adumbravimus. Hanc vero præſtantiam ſi tu, quemadmodum ſpero, nanciſceris, quænam divitiæ cum horum ſtudiorum præmiis fuerint conferendæ? Licet enim iuris civilis ſtudium vendibilius ſit, utilitate tamen & dignitate longè ab iſtis ſtudiis ſuperatur. Nam ſtudia quidem iſta ad faciendum virum bonum tota contendunt, quo nil utilius excogitari poteſt, ius autem civile ad faciendum virum bonum nil pertinet. Quid enim bonus vir de aqua pluviali cohercenda, aut de perendinis cognoſcendis, laboret aut qui melior quis erit, ſi par-

tum

tum ancillæ in fructibus eſſe cenſeat, quam ſi non cenſeat. Quin etiam bonus vir & legata perſolvet, & mandata teſtatoris adimplebit, etiamſi ſeptem teſtium ſolennitas teſtamento defuerit. At ius civile contra diſponit, præterea virtus & bonitas ſtabilis eſt, ius autem locis & temporibus variatur, ut ſæpe quod Florentiæ legittimum eſt, Ferrariæ ſit contra legem. Iam vero magnis ac præclaris viris non ſatis decora eſt. Hæc in litibus & controverſiis, hæc mercenaria verſatio, itaque qui nobilitate aut divitiis præcellunt militiæ dignitate gaudent, doctoratum vero adde decus ſibi potius & ignominiam reputarunt. At enim de ſuperioribus illis ſtudiis tanta dignitas ineſt, ut nemo princeps, nemo rex ſibi turpe duceret, ſcientia illarum rerum & eloquentia inſigniri. Alexandrum certe Philippus pater Ariſtoteli tradidit, non ad diſcendum ius civile, quod tanto regi ſordidum fuiſſet, ſed ad doctrinam vitæ ac morum & ad eloquentiam perdiſcendam. Omitto voluptatem iucunditatemque illorum ſtudiorum, quæ tanta eſt, ut difficile ſit inde mentes revellere. In iure autem civili perdiſcendo quid tandem eſt præter mera tædia? Itaque oſcitans ſcientia non immerito ab antiquis appellatur. Sed

hæc

hæc ſatis. Mihi enim ad te ſcribenti potius iis de rebus loqui, quam aut de familiæ aut de parentis amicitia placuit. Illa enim tempus expectare poſſunt, & ſunt non indicta prius. Cohortationem vero ad hæc ſtudia non eſt viſum differre. Vale, Vale.

VI.

Leonardus Nicolao S.

Conſolatur quendam in funere matris, deſcribitque felicis mulieris laudes & dotes.

QVoniam publico munere neceſſario detentus adeſſe tibi in parentis tuæ optimæ atque præſtantiſſimæ mulieris luctuoſo funere nequivi, quod reliquum eſt literis adimplere officium tentabo. Neque enim confido præſtare id poſſe. Etenim cum pietatem filii debere me illi, & habere intelligam, ac in luctu prope æquali tecum verſer, ſentio me profecto conſolatione potius indigere quam alios conſolari poſſe, quæ tamen ad orationem deflectenti animum mihi venire in mentem ſoleant, recenſere conſtitui, ſi forſan ea res lenire aliqua ex parte dolorem tuum valeret. Quid tantopere lugemus, inquam? quid affligamur? quaſi vero novum

vum quiddam inopinatumque acciderit. Num quæſo vel ignotum vel ambiguum fuerat, illam eſſe mortalem? Num ad maturitatem iam plane ſuam & ſenium perveniſſe. Num annorum numerum eum impleviſſe, quem vix centeſimus quiſque pertingit? Curſus autem vitæ cui nunquam proſperior, aut bonis omnibus cumulatior fuit. Quid igitur nobis volumus? quid expoſcimus? quid erga ſuperos uſque adeo ingrati atque perverſi ſumus? Quæ enim magnopere à diis immortalibus præcamur, ea nobis ultro collata non recognoſcimus. Bona quidem niſi ego fallor in mulieribus numerantur, genus, forma, pudicitia, fœcunditas, liberi, divitiæ, ſuperque iis omnibus virtus & probitas. Ego quoque iis addo valetudinem proſperam & vitæ longinquitatem. Nam infracta miſeraque valetudine etiam ſuperiora ſqualent bona, & in brevitate vitæ nulla perfectio poteſt æſtimabilis reperiri. Horum igitur omnium ſi quiſquam docere poteſt, aliquid huic primariæ mulieri defuiſſe, confitebor equidem non eſſe illam tantopere extollendam: Sed quid defuit, quæſo, horum omnium quæ ſuperius numerata ſunt? quid non abunde etiam ſuperfuit? Nam ut breviter percurram, ſingula ab initio ordiens,

Maternum illi genus præſtantiſſimum fuit, ex clariſſima familia Malateſtarum, paternum vero ex gente honoratiſſima ac maxima noſtræ civitatis, patre, avo & attavo ſplendiſſimis equitibus, foriſque & domi ſummæ autoritatis. Quid igitur magnificentius, quid illuſtrius in hac parte dici poteſt? aut quid inſignius, quam tanta claritate maiorum honeſtari? Forma vero egregia fuit plane atque magnifica, plena dignitatis, plena ingenui pudoris, aderatque & in proceritate generoſitas quædam, & in gravitate autoritas, & in negligentia commendatio probitatis. Qua quidem in parte, quamlibet à Zenone Stoiciſque reclametur, tamen veterum mihi Academicorum Peripateticorumque ſententia magiſque probatur, qui ut fuco atque fallatiis affectare falſam opinionem formæ, damnandum, ſic natura largiente verum decorem grate ſuſcipiendum exiſtimant, & in bonis numerandum. Nec ego ſane lepiditatem aut venuſtatem in hac præſertim muliere laudarim, ſed præſtantiam quandam nativam & venerationis plenam dignitatem. Nam de pudicitia quidem illius in qua fuit unicum ſingulareque exemplum, tacere melius eſt, quam pauca dixiſſe. Nupta vero fortunatiſſimo coniugi, divitiis, opibus, celebritate

tate nominis ſuæ ætatis omnium noſtrorum civium præſtantiſſimo, numeroſam ſobolem procreavit, viditque multitudinem ex ſe progenitam filiorum filios, atque nepotes. Quanta ſunt quæſo iſta quæ adhuc connumeravimus? & quanti exiſtimanda, vel quam multi reperiuntur, quibus iſta contigerint? uno aut alteri nonnulli, cunctis vero ſimul cumulatis perpauci admodum gloriari poſſunt. Sed bona animi maxime in ea muliere conſpicua fuere: Admirabilis probitas, inſignis humanitas, magnificentia, liberalitaſque egregia, maximeque ad decus & præſtantia erecta mens. Quid dicam de humanitate mirifica, de charitate in ſuos, de dilectione in omnes, de bonitate denique ſingulari, in qua nullam unquam mulierem huic comparandam me cognoviſſe affirmare veriſſime poſſum. Prudentia vero quanta fuerit, vel ex illo apparet, quod maximam domum, magnas clientelas, varia multipliciaque negotia, mortuo coniuge per annos amplius triginta, ſic gubernavit, ut nemo conſilium, aut prudentiam viri deeſſe in tanta adminiſtratione unquam ſentiret, eſſetque ipſa ſimul regula morum & integritatis honeſtatiſque diſciplina & norma. Cum iis illa laudibus ad ſeptuageſimum quartum pervenit an-

num, proſpera valetudine & continuata autoritate. Exitum quoque vitæ facilem tranquillumque ſortita, qualis ſuperiori eius moderationi maxime congruebat: deſiderium ſui mirabile filiis propinquiſque reliquit, cum unanimi conſentienteque omnium commendatione. Ego igitur hanc mulierem pro tantis atque ita continuatis ad extremum uſque diem vitæ bonis, nequaquam lachrymis decorandam puto. Sed gratulatione & gloria proſequendam. Nec adverſi quicquam illi accidiſſe exiſtimo, quod mortua ſit, nec ſane in morte quicquam eſt mali. Propterea quod aut extinguantur protinus omnes ſenſus, & fiat quaſi ſomno cuidam nunquam interrupto ſimilima requies. Quæ ſi eſt ſuaviſſimum unius interdum noctis, toto ſpacio ſine ulla intermiſſione potiri, quanta ſuavitas in illo ſempiterno tempore eſt exiſtimanda. Aut ſi remaneat ſenſus vivantque animi noſtri poſt mortem viam illam fatalem ingreſſos ad meliora domicilia migrare, & cum melioribus & ſui ſimilibus habitare, eſt procul dubio confitendum, ut aut nihil mali ſit in morte aut multum etiam boni. Cum vero ex duobus alterum neceſſarium ſit, & quibuſdam incertum obſcurumque videatur, ego tamen mihi perſuadeo animos

homi-

hominum eſſe ſempiternos, atque optimo cuique cum à corporeis vinculis fuerit liberatus reditum facilem in cœlum patere, ubi nunc illa conſiſtens, ac tenebris exuta puro intuitu divina illa ſpectacula contemplans, imbecillitatem noſtram miſeretur, ſeque nunc tandem vivere, noſtram hanc vero quam dicimus mortem eſſe cognoſcit. Equidem homini iam planè ſeni, qui cum laude eximia vixerit, optandam etiam mortem exiſtimo, cum & impendeant quotidie multa, quibus periculum eſt, ne extrema aliqua labe superioris vitæ ſplendor & gloria deturpetur, ut Priamo regi & Pompeio accidit, quorum utrunque calamitates extremæ ex ſuperiori felicitate miſerabilem reddidere. Vel ut iſta ceſſent, tamen illud eſt certiſſimum ætate longius provectis, incommodum quod neceſſe ſit quodammodo hebetari ſenſus, Videreque deterius atque audire, in cæteris multis natura ipſa debilitari & frangi, ut optime cum illa actum in hoc ſuo deceſſu putare debeamus. Quod ſi noſtram vicem dolemus, quia videlicet ſpoliati illius præſidio atque ſolatio ſumus, iſque nos mœror afficit, & in luctum impellit, videndum eſt ne nimis ingrate atque iniuſte commodum noſtrum illius commodo anteferamus. A-

mor enim verus ad eius quam diligimus cauſam, non ad noſtram eſt referendus. Si enim & ætas illius iam ingraveſcens & ante parta laus & fortunæ mobilitas hoc flagitant, ut illam ad extremum vitæ diem, quaſi in portum quendam ex longa periculoſaque navigatione tuto ſe recepiſſe, gratulandum ſit, atque lætandum, nolumus quæſo illius commodum lamentari atque deflere. Denique illa certe qua fuit benivolentia, hoc nos in dolore verſari permoleſte fert, & ceſſare nos iubet, atque deſiſtere, cui etiam mortuæ parere, & condonare mœrorem noſtrum debemus, & quantum natura patitur moderate perferre. Vale.

VII.

Leonardus Cyriaco S.

Regis nomen maius eſſe quam dictatoris, dictatoris autem præſtantius imperatoris nomine fuiſſe docet.

MElius erat ô Cyriace non tantum ſperare quantum ſapis, ſi quidem te ſcientem aliorum errata conturbant, quæ ab ignorante nulla moleſtia præterirentur. Habet enim ignorantia multis in malis quiddam boni, quod minus angitur, quia minus ſentit, atque ut ad poſtulata veniam

niam tua, admiratum te dicis, in hoc novo Sigiſmundi principis adventu, quod qui ante coronationem ſe regem ſcriberet Romanorum, poſt coronationem quaſi maius quiddam & dignius exprimere volens imperatorem ſe nuncupabat non regem, quod tu perperam factum arbitraris, itaque id te reprehendiſſe ais, & quæris à me num idem ſentiam quod tu, an contra putem. Ego vero & in iis & in aliis permultis plurima quotidie mihi videor errata cognoſcere, ſed utor Democriti regula, rideo enim illa non fleo. Quid enim mea refert quemadmodum barbari loquantur, quos neque corrigere poſſim, ſi velim, neque magnopere velim, ſi poſſim. De rege tamen & imperatore idem ſentio quod tu, & iam pridem ridens barbariem iſtam, hoc ipſum notavi atque redargui. Tres enim gradus maiorum dignitatum apud Romanos, de quorum principe loquimur, fuere. Rex, dictator, imperator, ex iis ſuprema omnium poteſtas rex eſt, poſt regem vero ſecundum tenuit dignitatis locum dictatura, poſt dictaturam, imperium tertio gradu conſequitur: huiuſce rei probatio eſt quod Octaviano imperatori optime ſe gerenti, volens S. P. Q. R. dignitatem augere, pro imperatore dictatorem facere decrevit,

quod ille non recepit, ſed flexu genu recuſavit, quaſi maioris faſtus, maioriſque invidiæ dignitatem exiſtimans, imperatoris nomen modicum ac populare, ſi ad dictatoris faſtigium comparetur, inferioris ergo dignitatis eſt imperator, quam dictator, ut ex hoc patet: Maiorem vero eſſe regiam poteſtatem quam dictatura ex eo poteſt intelligi, quia Iulius Cæſar dictator cum eſſet, affectavit regem fieri, cuius gratia interfectus eſt, non ferentibus civibus, ut regiam aſſumeret poteſtatem. Sed dictaturam utpote minorem æquis animis in eo patientibus, hæc igitur quæ adhuc dixi, etſi nulla penitus alia ſuperadderentur, tamen ipſa per ſe vel ſolo probant abunde regium nomen quam imperatorium eſſe præſtantius, niſi forte aut ſenatum dum pro imperatore dictatorem facere volebat, aut Cæſarem, dum ex dictatura rex fieri cupiebat, non intellexiſſe vim iſtarum dignitatem exiſtimemus. Sed nolo iis eſſe contentus præſertim ad te ſcribens, cui aures novi quam avidiſſimæ ſint vetuſtatis ſimul ac veritatis. Explicemus ergo ſingulorum naturam, qua cognita & inter ſe comparata, differentiam ſui dilucide nobis oſtendant. Regem omnes ſic accipiunt, quaſi ſuprema quædam & abſoluta ſit poteſtas, ſupra quem in

regno

regno ſuo nemo ſit, ſed ipſe præſit omnibus. Ex quo fit ut rex niſi unus duntaxat eſſe non poſſit, plures enim reges ſimul eidem regno præſidentes ſeſe mutuo impedirent, naturamque perimerent regis, quæ non omnibus præeſſet, ſed haberet paritatem, patet hoc in antiquis moderniſque regibus. Neque enim Numa, neque Hoſtilius, neque Ancus, neque alii deinceps Romani reges conſortem aut ſocium regni habuere. De Romulo & Tacio ferunt, ſed alter Sabinorum, alter Romanorum rex erat, & in propinquo collati repugnante natura ſeſe paſſi non ſunt. In modernis quoque regibus idem apparet. Neque enim Francorum, neque Anglorum plures ſimul reges regnum gubernant, ſed unus & ſolus, cui fratres, cui patrui, cui propinqui omnes genua ſubmittunt. Ceſſit iam quandoque apud hos filio pater, ac regiam poteſtatem ſe vivo transferre in filium voluit, ipſe dimiſit, quoniam duos ſimul regiam poteſtatem habere contra naturam eſt huius dignitatis. At imperatores ſimul plures ſæpiſſime fuerunt. Non eſt ſuprema poteſtas imperium, ſed ſalva republica ſalva autoritate ſenatus, & populi, ſalva libertate, imperator creabatur. Eſt enim imperium armorum exercituumque ad tutandam

augendamque rempubl. commiſſa autoritas. Itaque imperatore exiſtente, nihilominus conſules, prætoreſque ac cæteri magiſtratus in republ. manebant, rege autem exiſtente manere non poterant, quod patet ex dictatura. Illa enim quia vim quandam regiæ poteſtatis habere videbatur, ſimul atque inducta fuerat, in rempubl. cæteri magiſtratus omnes peribant, & abrogati per creationem dictatoris cenſebantur, præter tribunos plebis. Et in hoc differebat dictator à rege quod dictatore plebs, plebeique magiſtratus vim autoritatemque ſuam retinebant. Rege autem exiſtente tribunitia poteſtas plebiſque autoritas omnis omnino ſolvebatur. At enim cum imperatore cuncti ſimul magiſtratus in republ. perſtabant, & autoritas vigebat ſenatus, & populi libertas ſervabatur. Ex quo apparet imperatorem non eſſe dominum, ſed legitimam poteſtatem, niſi forte Criſpum Saluſtium ignoraſſe vim dignitatemque imperatorii nominis arbitremur, qui, inquit. Nam cum tu te per mollitiem agas exercitum ſupplicio congere, id eſt, dominum non imperatorem eſſe. Volo inſuper unam vel alteram nationem inducere, quo maioris dignitatis regium nomen eſſe oſtendam, imperium enim qui-
buſ-

buſdam magiſtratibus recte tribuimus. Nam omnis qui iuriſdictionem exercent ac punire & cohercere poſſunt, imperium habere dicimus, at regnum habere illos diceremus nunquam, quoniam nomen imperii legitimam poteſtatem ſignificat. Regnum autem habere ſupra leges eſſet. Præterea quæ deo tribuimus vocabula, ea præſtantiſſima ſunt exiſtimanda. Cum enim deus ineffabiliter excellat, nec ulla humana reperiri digna poſſint eius maieſtate illa deo tribuimus quæ apud nos ſunt maxima, quoniam maiora tribuere non habemus, deum autem regem eſſe nuncupamus, ac regnum cœlorum dicimus, ut ſacræ literæ poëtæque teſtantur. Imperatorem vero qui deum vocaret vix quiſquam reperitur, propterea quia rex poteſtatem ſupremam, abſolutamque ſignificat; Imperator vero longe inferiorem. Ex iis omnibus luce clarius apparet, qui imperatorium nomen regio nomini anteferunt eos in maxima ignoratione verſari. Sed heus tu, qui hunc errorem notaſti, cur alium huic annexum tacitus præteriiſti? Coronari enim imperatorem ubinam gentium mos fuit. Quis imperatorem Romanum antiquis illis temporibus coronatum fuiſſe nunquam audivit, aut legit: Non Auguſtum, non Tiberium,

non

non Caligulam, non Neronem, cum præſertim ii duo extremi intolerandæ ſuperbiæ ac luxuriæ forent: Non Traianum, non Adrianum, non Antoninum, nemo inquam iſtorum coronam imperii unquam ſuſcepit, aut habuit, aut uſus eſt, niſi forte lauream cum triumphaſſet, aut roſtratam, quod claſſem hoſtium cepiſſet, quæ duæ coronæ non imperatorum erant magis, quam quorumcunque triumphantium, aut vincentium. An ergo quod illi tantam imperii magnitudinem habentes non faciebant, ii quatuor iugerum poſſeſſores coronabuntur? Enimvero non ut imperatores, ſed ut reges Romani coronantur. Cur ergo ſe poſt coronationem imperatores ſcribunt, non reges? Deinde totum hoc ignorantiæ eſt, cum ne reges quidem Romanos unquam coronari mos fuerit. Romulus enim & ii qui poſt eum fuerunt reges, nunquam coronam receperunt, aut geſtarunt, aut uſi ſunt. Idem quoque obſervatum eſt à Tuſcorum regibus, ut nunquam corona uterentur, ſed trabea duntaxat, & palmata tunica. Quare hanc barbariem, quæſo, cum ſua ignorantia valere ſinamus, & nos antiquis doctiſſimorum virorum ſcriptis, quod unicum eſt refugium oblectemur, non curioſi quid agant iſti aut quemadmodum loquantur. Vale.

VIII.

VIII.

Leonardus Flavio Forolinienſi S.

Quæſtionem, an vulgus & literati eodem modo & idiomate Romæ locuti ſint, diſcutit.

NE forſan tu aliter accipias quam ego, vel ego quam tu, placet ante omnia conſtituere, quid nobis in controverſiam venit. Qæſtio noſtra in eo conſiſtit, quod tu apud veteres unum eundemque fuiſſe ſermonem omnium putas, nec alium vulgarem, nec alium literatum. Ego autem ut nunc eſt etiam, ſic tunc diſtinctam fuiſſe vulgarem linguam à literata exiſtimo, preſſius quoque ſi placet iſta circumſcribamus, ut certo tempore, locoque diffiniantur. Nam qui apud veteres dicit, nec tempus, nec locum ſatis certum deſignat. Sit igitur quæſtio, ut Romæ per Terentii Poëtæ, & M. Tullii tempora in vulgus ita loquebatur, ut loquuntur ii, quos nunc latine literateque dicimus loqui, vel alius fuerit vulgi ſermo, alius literatorum. Tua quidem prima ac potiſſima ratio eſt, quod oratores in ſenatu, iudiciiſque, & concionibus latine orabant, quod non feciſſent, niſi à cunctis intelligerentur. Præterea Terentii, Plautique comediæ recitabantur ad populum ea ipſa lingua, qua ſcri-

pte

ptæ ſunt, idque ſignum eſſe ais, quod eodem modo vulgus loquebatur. Quomodo enim delectarent, niſi intelligerentur. Hæc tibi firmiſſimæ probationes videntur, ac certiſſima argumenta opinionis tuæ. Ego autem non maiora puto iſta, quam nunc ſint Evangelia miſſarumque ſolennia latine ac literate in audientium turba pronunciari. Intelligunt enim homines, licet illiterati ſint, nec tamen ipſi ita loquuntur, nec illo modo loqui ſcirent, licet intelligant, propterea quod longe facilius intelligere alienum ſermonem quam proferre. Diſcutiamus igitur, ſi placet, argumenta tua, & quid valeant videamus. Neque enim ſignis & opinionibus tam aſſentiri nos decet, quam neceſſariis rationibus. Nam opinio & exiſtimatio ſæpiſſime fallitur. Duo quidem argumenta per te inducuntur unum oratorum, alterum Poëtarum. Videamus ergo utrunque, primum igitur oratores, quod in ſenatu iudiciis ad homines literatos, latine literatos, latine literateque loquerentur, nihil opinionem tuam adiuvat. Erat enim in ſenatu & iudiciis ad homines literatos oratoris ſermo, ita hæc duo loca nihil ad rem pertinent tuam. Reſtat contio in qua ad doctos ſimul indoctoſque habebatur oratio. Neque enim

enim appellatione populi turba ſolum & infimæ ſortis homines,ſed nobiles & ignobiles, docti & indocti, ſignificantur. Itaque non ad piſtores tantum & laniſtas,ſed multo magis ad eos, qui in rei gubernatione verſabantur, & quorum intererat quid populus decerneret, orator loquebatur, præſtantes igitur homines oratorem latine,literateque concionantem præclare intelligebant, piſtores vero & laniſtæ, & huiuſmodi turba ſic intelligebant oratoris verba, ut nunc intelligunt miſſarum ſolennia. Nam illud nos latere non debet, oratores ipſos aliter ſcripſiſſe orationes ſuas, quam dixerant, quod & apud Græcos & apud Latinos exploratiſſimum eſt: non quod diverſum ſcriberent, ſed quod ornatius & comptius id ipſum quod dixerant literis mandabant, ut quædam in concione dicta verbis forſan vulgatis & apertis, & ad intelligentiam accommodatis limatius poſtea contractiuſque ſcripta legantur. Et de oratoribus quidem hæc mihi ſcripta ſint. In ſenatu enim & iudiciis ad ſcientes literas loquebantur literate. In concionibus vero ad ſcientes aderant quoque indocti quidem, ii ſic intelligebant oratoris verba, ut nunc intelligunt miſſarum ſolennia. Quare hæc tua oratorum inducta ratio non efficit id

quod-

quodvis, habet enim apparentiam quandam prima fronte, ſed ſi trite diſcutiatur, nihil admodum importat. De Poëtis autem eorumque fabulis video te longe aliter ſentire, quam ego ſentiam. Tu enim turbam conveniſſe putas ad carmina Poëtæ intelligenda. Ego autem conveniſſe puto ad ludos ſcænicos ſpectandos. Itaque non auditores qui aderant, ſed ſpectatores dicebantur. Agebatur enim fabula magno ædilium apparatu, nec ſolum geſtibus, verum etiam tibiarum modis & perſonati è ſcæna prodibant. Ad hæc me hercule ſpectanda non minus hodie populus concurreret, quam tunc concurrebat. Quod autem vera dico, ex Plauti, Terentiique prologis comœdiarum intelligi poteſt. Totæ enim ex illorum qui agebant opera videntur pendere. Acta ludis funebribus, modos fecit Flaccus, Claudii, tibiis diſparibus non dicit recitata, ſed acta. Agere vero quid eſt, niſi repræſentare, actaque referre? Quid tibiis modos facere, niſi multitudinem ad ſpectaculum allicere. Hecyra eſt huic nomen fabulæ, ea cum acta eſt nova, novum intervenit vitium & calamitas, ut neque ſpectari, neque cognoſci potuerit. Ita populus ſtudio ſtupidus, in funabulo animum occuparat. Et paulo poſt, in iis quas pri-

primum Cæcilii didici, novas partim ſum exactus, partim vix ſteti. Quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcænicam, ſpe incerta certum mihi laborem ſuſtuli, eaſdem agere cœpi, ut ab eodem alias diſcerem novas. Quod inquam didici novas & alias diſcerem, aperte oſtendit ne actores quidem ipſos ſcripta Poëtarum intelligere, niſi à Poëtis primo illa didiciſſent. Si igitur magiſtri ipſi agendi non intelligebant, multo minus turba & multitudo. Sed ludos ſpectabat turba, non verba exaudiebat, oculorum tantum aſpectu & tibiarum ſono detinebatur. Quod autem ſubiicit, quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcænicam, idem probat quod dixi, fortuna enim in ſcænicis ludis erat, non in Poëtæ ſtilo atque ingenio. Hoc enim in eorum qui legunt iudicio repoſitum eſt, nec fortunæ ſubiacet. Actio autem & tibiæ, & huiuſmodi ludicra fortunis ſpectantium ſubiacebant. Et paulo poſt perfeci, inquit, ut ſpectarentur, non dicit intelligerentur, ſed ut ſpectarentur. Quod totum eſt iudicium oculorum. Et paulo poſt vobis poteſtas data eſt condecorandi ludos ſcænicos. Nolite ſinere per vos artem muſicam recidere ad paucos. Ex iis omnibus patet ad ludos ſcænicos & tibias, & actorum perſonas ſpectandum

multitudinem conueniſſe, Poëtæ autem verba ne actores quidem ipſos intellexiſſe, niſi prius docerentur. Nihil igitur Poëtæ, nihil eorum fabulæ ad ſermonem vulgi pertinent. Non enim intellectum verborum, ſed ſpectaculum ludorum vulgus ſequebatur. Quoniam illa quæ putabas firmiſſima tuæ opinionis fundamenta nihil valere oſtendi, docebo iam ipſe impoſſibile eſſe vulgus illo modo quo tu putas eſſe locutum, hoc tantum præmiſſo. Tune quæſo Flavi cum ſis vir doctus, ac literis expolitus, vel alii qui tecum ſentiunt, animum inducere poteſtis, ut credatis nutrices & mulierculas, & huiuſmodi turbam ita tunc naſci, ut quæ nos tot magiſtris, tanto uſu vix tenemus, illi nullis magiſtris aſſequerentur, ut eo modo loquerentur quemadmodum ii, qui latine literateque loquuntur, intelligerentque Poëtarum comœdias nullo prius eos docente? profecto valde abſurdum eſt ita credere. Atque latina lingua à vulgari in multis differt, plurimum tamen terminatione, inflexione, ſignificatione, conſtructione, & accentu, de quibus omnibus ſimul dicamus. Nam ſeorſum proſequi ſingula, longum foret. Mulierculæ igitur illæ ac nutrices tuæ, ſi de ſuppellectili recte dicendum erit, ſuppellex dicent.

Rur-

Rurſus vero ſi inclinandum, ita ut poſſeſſionem vel generationem ſignificet, ſupellectilis dicent: & ſi poſcat intentio ſupellectili, ſupellectilem narrabunt, eædemque cum pluraliter dicendum erit ſupellectilia variato genere pronunciabunt, & ſupellectilium & ſupellectilibus. Per deum immortalem nonne videtis impoſſibilia vos credere? Difficile nomen capis inquies, at tu facilius aliquod cape, dominus recto dicent, flectent vero cum opus erit, ut dicant domini, domino, dominum: & ſi de fœminis dicendum ſit, dominabus, filiabus, libertabus dicent, quæ de maribus, dominis, filiis, libertiſque dixerunt. Vix me hercule cum diſciplina & regula nedum ſine diſciplina & regula. Fero verbum eſt, à quo tuli, latum, ſuſtuli, ſublatum. Cado, cecidi, ſi caſum ſignificet, ſi cædem cæcidi, media producta. Iſta quæſo internoſcent mulieres, & turba, ac ita loquentur, pulſo & vapulo alterum active, alterum paſſive dicimus eadem voce. Ego vapulando, ille verberando uſque ambo defeſſi ſumus, inquit Poëta. Tu mulierculas & nutrices, & huiuſmodi quiſpilias hæc intelligere, ac eodem modo loqui putas. Abfuit & defuit duo ſunt quorum alterum laudem, alterum vituperationem ſignificat. Sinapis latine dicimus media

producta, & polixena brevi penultima. Virgili autem & Mercuri vocativo penultimam natura brevem pronunciamus, ut longam, video te & invideo tibi, dico ſalutem, interdico tibi bonis, non bona. Hæcne quæſo mulierculæ & nutrices & vulgus illiteratum dicent, quæ nos literati vix dicere valemus. Quid ſi probo per ea tempora vulgarem ſermonem diſtinctum à literato fuiſſe, nonne deſiſtere debes talia opinari? Duellum qui claſſe Pænos ſuperavit vulgo bellum appellatum fuiſſe Cicero tradit. Ergo aliter vulgus, aliter literati nuncupabant. Varro villam à veho dictam putat, adducit vero coniecturam, quod ruſtici pro villa vella dicunt, pro vectura quoque vellatura. Quid amplius egemus teſtibus? A vulgo vellatura & vella, à literatis vectura & villa dicebatur. Alius ergo vulgi ſermo, alius literatorum. At enim Cicero inquit de quodam, putabatur bene latine loqui, ſed literas neſciebat. Non diceret hoc Cicero, niſi ſibi in illo uno admirabile videretur. Quod enim mirabatur in illo quaſi ſingulare, probat in aliis hoc nuſquam fuiſſe. At concio clamavit cum à Carbone diceretur, patris dictum ſapiens filii temeritas comprobavit. Quidni cum adeſſent in concione docti quamplures, & inter

cæte-

æteros M. Cicero, ſe enim in concione tante hoc dictum fuiſſe teſtatur? Denique iudicium numeroſitatis commune ſt, aurium & non intellectu rerum, ſed ongitudine brevitateque ſpiritus annoatur. At filia Belii præclare latine, & ne hercule Saphos præclare Græcis verbus ſcripſit poëmata. Quis enim negaſ nulieres quaſdam doctas fuiſſe, ut Corneliam Gracchorum, & Epicarmi Poëtæ ilias, & alias Græcarum latinarumque complures. At Caius Curio nihil admodum ſciebat literarum, tamen eſt inter oratores numeratus, ſplendore & copia optimorum verborum. * Credo ſtudia hæc maiora non attigerat. Sed idem Curio orationes ſuas & dialogos ſcripſit. Qui autem cogitationes ſuas literis mandaverit, eum dicemus literas neſciviſſe? At domus ei contulit ad verborum copiam, fateor, parentes enim literati & ſervi, matres etiamſi elegantes ſint adiuvare filiorum eloquentiam poſſunt. Denique etiam hodie mulieres Romanæ iudicio meo elegantiſſime loquuntur, & purius certe quam viri. Et quanquam non literatus ſit earum ſermo, poteſt tamen figura ipſa dicendi, nitorque verborum eloquentiam adiuvare. Me audiente matro-

na quædam Romana, quod ſe antecederet plebeia mulier indignabatur, proh deum, inquit, quam omnis obſervantia, omniſque conſuetudo laudabilis per hæc tempora defecit, quam confuſi ſunt ordines cuncti graduſque dignitatis? Deinde converſa ad eam, quam indignabatur, tune, inquit, cum ſis plebeio patre, plebeioque viro me equeſtri familia ortam, equitique Romano nuptam, antecedere non erubeſcis? Sed quid ego de me, iam ſi deo placet, etiam te patritiis mulieribus anteponeſ? Hæc illa puro nativoque Romano proferebat ſermone, ita ut admodum ſim equidem delectatus, cum & verba nitorem gravitatemque ſententiæ, & pronunciatio ipſa vernaculam quandam haberet ſuavitatem. Hoc ego modo filiis matres & nutrices alumnis profuiſſe ad elegantiam puto. Non quod caſus inflecterent, ac verba variarent, ac terminarent literate, ſed quod purum & nitidum ac minime barbarum ſermonem infunderent. Nam & habet vulgaris ſermo commendationem ſuam, ut apud Dantem Poëtam, & alios quoſdam emendate loquentes apparet. Hæc ad libellum tuum reſpondiſſe volui, quibus ſi te in ſententiam traxi, ſatis dictum puto: ſin perſtas in opinio-

ne

: tua, nec rationum neceſſitati cedis, plura etiam polliceor in eam ſententiam me eſſe dicturum.

Vale.

F I N I S.

LEONARDI ARETINI
LIBER SEPTIMVS.

I.
Leonardus Coſmo S.

Socratis philoſophiæ præconia hæc epiſtola continet.

IN ſimpoſio Platonis amœniſſimo omnium libro, Socratis philoſophi laudes feſtive ſimul periteque enarrat Alcybiales. Eius verba tibi mittere conſtitui in atinum ſermonem traducta. Dico igi:ur, inquit Alcybiades, Socratem eſſe perſimilem Silenis iſtis, qui à ſculptoribus in:er imagines figurantur, quos faciunt artifices fiſtulas aut tibias tenere. Qui ſi bifariam diviſi atque aperti ſint, reperiuntur intus imagines literæ deorum. Rurſuſque eum dico perſimilem eſſe ſatyro Marſiæ, & quod aſpectu quidem perſimilis

 eis

eis es, ne tu quidem ô Socrates negabis. Quod vero in aliis quoque ſimilitudinem eorum habes, deinceps iam audi: Procax tu quidem es, an non? Si non fateris, equidem teſtes adducam. An non cantator longe melior quam Marſia. Ille enim inſtrumentis quibuſdam homines trahebat ab oris potentia, & nunc etiam ſi quis modulationem illius canat. Nam illa quæ Olympus cecinit, ab eo doctus Marſiam dico ceciniſſe. Quæ igitur ille carmina cecinit ſive bonus alter quis ſive malus ea canat, ſola abſtrahunt animos, oſtenduntque quinam diis & myſteriis indigent ex eo quod ſacra ſunt. Tu autem illi tantum ſuperexcellis, ut ſine ullo inſtrumento nudis quidem verbis hoc idem efficis. Non certe quoties alium audimus alterius verba referentem, & ſi nimium boni oratoris, tamen nullius, ut ita dixerim, illa facimus. At cum te quis audit, vel cum tua verba referente alio quamvis ineptus ille ſit qui refert, & ſive vir, ſive fœmina, ſive adoleſcens, obſtupeſcimus quidem ac mente corripimur. Equidem niſi ebrius nimium mihi ipſi viderer iureiurando interpoſito affirmarem, qualia ab huius verbis mihi dudum contigerint, contingantque nunc etiam, quotiens hunc audio, multo certe magis quam

i coribantum more deferuntur, cor in
ıe concitatur ob huius verba lachrymaſ-
ue effundit, videoque multis hoc idem
ontingere. Et dum Periclem audio, cæ-
eroſque oratores bonos, videntur illi mi-
i præclare dicere. Sed nihil tale mihi
ontingit, neque concitatur animus, ne-
ue ſeipſum quaſi ſerviliter viventem
ondemnat. Sed ab hoccine Marſia no-
ro ſæpe ita inflector, ut exiſtimem nul-
) modo in hoc ſtatu vitæ mihi eſſe viven-
um. Quin etiam certe ſcio, ſi nunc in
oc ipſo tempore aures illi præſtare ve-
m, quia nequaquam tolerarem, ſed ea-
em mihi illa evenirent. Cogit enim me
ıteri, quod cum ipſe ego in multis defi-
iam, tamen me ipſum negligo, remque
opuli Athenienſium curo. Vbi ergo
uaſi adverſum ſyrenas obturans aures,
unc fugio ac vito, ne apud eum ſedens
onſeneſcam. Patior vero erga hunc
uod nemo exiſtimaret, ut cuiuſquam
udore ac verecundia detinerer. Con-
:ius enim mihi ſum defendere non poſ-
:, quin ſint agenda quæ iubet. Sed cum
b eo diſcedo, cupiditate ambitioneque
:ntio me ſuperari. Fugio ergo iſtum at-
ue vito, & quotiens ipſum intueor, pu-
or ac verecundia me capit, ut ſæpe cu-
iam hunc in rebus humanis non eſſe.

Rurſus vero, ſi hoc accideret, ſcio quod longe magis dolerem. Itaque quo vertam, aut quemadmodum hoc utar neſcio. Et à cantu quidem ac modulationibus ſatyri talia mihi & aliis contigerunt. Cætera vero audite, ut ſimilis ſit iis quibus eum aſſimilavi, & vim quam admirabilem habeat, intueamini. Pro certo quidem ſcitote, ô viri convivæ, neminem veſtrum Socratem cognoſcere. Sed ego patefaciam ipſum atque oſtendam, quandoquidem dicere incepi. Cernitis enim ut formoſitatem, ut divitias, ut honores, ut cætera huiuſmodi admirari videtur, ut ea laudet, ut obſtupeſcat. Scitote igitur eum hac habitus forma exterius amiciri tanquam ſculptus quidem Silenus. Intus vero ſi aperiatur, quanta, di immortales, ineſt caſtimonia, quanta integritas, ſciatis enim quia neque pulchritudinem corporis cuiuſquam quicquam æſtimat, neque divitias, neque honores, neque cætera quæ vulgus admiratur, ſed ea cuncta longe ſpernit, ac pro nihil ducit, fingit tamen aliter, ac iocari de iis rebus erga homines nunquam ceſſat. Serio autem agentis atque intus aperti neſcio ſi quiſquam veſtrum precioſiſſimam illius aſpexit imaginem. Ego certe eam quandoque conſpexi, ac mihi viſa eſt uſque adeo divina & aurea,

&

& formoſa, & mirabilis, ut nullo modo fas it à me ſilentio præteriri. Equidem iam quodam tempore, ô viri convivæ, magnum liquid & mirificum de meipſo ac de formoſitate mea ſapiebam: ardebam vero liſcendi cupiditate, non dicerem ea quæ dicturus ſum, niſi apud eos convivas loquerer quos quaſi veſano quodam philoophiæ furore ſemper correptos, bachaneſque proſpexi, Phedrum, Agathones,)raſimacos, Pauſanias, Ariſtodemos, Aritophanes, Socratem denique ipſum, & æteros. Hæc enim niſi ſauciis eodemque modo affectis narranda non eſſent. Quare vos audientes mihi veniam dabiis pro iis quæ tunc à me facta & nunc dita fuerint: famuli autem & ſi quis alter ſſit prophanus & agreſtis, nimium fortier aures obturent. Ego igitur aſtrictus ehementiori philoſophiæ morſu, & ſive or, ſiue animum, ſive quomodocunque d appellandum ſit ſaucius cupiditate in hiloſophia ſermonum, qui occupant nagna violentia iuvenilem animum, neque dimittunt, cum ſemel momorderint, ompelluntque ad quicquid tandem ſit aciendum atque dicendum. Illud enim nixiſſime conandum mihi propoſueram, quomodo Socratem ad explendam hanc nei animi cupiditatem mihi adiutorem

quam

quam coniunctiſſimum facerem. Itaque totis, ut ita dixerim, caſtris illi inſidiatus ſum, & forma, & divitiis, & omnifariam illecebris quibus promoveri homines ſolent, pudet me referre quas illi inſidias tetenderim, quam ingenioſe, quam efficaciter, quam vel diſſimulanter vel aperte. Denique cuncta expertus, nihil unquam proficere valui. Nam opibus aut divitiis, ne ipſe quidem multum ſperabam illum poſſe deflecti, neque forma cæteriſque illecebris, quibus ego maxime fidebam, in aliquo unquam deflecti ſanctitas eius, integritaſque potuit, hominemque plane totum intus proſpexi, atque intuitus ſum precioſiſſimam illius effigiem mirabili ſtupendaque ſanctimonia præditam, occulentemque iocundis verbis internam mentis animique ſeveritatem. Itaque licet ab eo ſpretus atque contemptus videbar, perſeveravi tamen in eius amicitia, ſapientiam, conſtantiam, & integritatem hominis obſtupeſcens, virum talem nactus, qualem me reperturum eſſe nullum credideram, procedente poſt hæc tempora militia illi ſimul mihique obvenit ad Pocideam, fuimuſque Socrates & ego in eo exercitu contubernales. Quid autem illic egerit quæſo attendite, primum enim tum laborum patientia non me ſolum, ſed alios

illios omnes longe ſuperabat: & ſi quo in oco, ut accidere ſolet in bello, commeaus deficeret, nulli pares huic reperiebanur ad famem ſitimque perferendam. Ruriis vero in abundantia rerum & converatione menſaque militari ſolus iſte frui oſſe videbatur. Et quanquam bibere iollet, tamen ſi cogebatur omnes protiius bibendo longe vincebat. Et quod nirabile eſt, ebrium eum quiſquam nunquam conſpexit. Adverſus autem hyenes & frigora, quæ illis in locis aſperrima unt, mirabilia faciebat. Quoniam enim elu maximo intollerabilique facto, ut nuli exire de tabernaculis auderent, & ſi qui xibant, non niſi ſuffarcinati admodum, edeſque & crura pellibus ac faſciis mirailiter circumvoluti, Socrates per hoc ſum tempus ita exibat cum cæteris mitibus, ut nihil ad eam veſtem adiungeret, uam primo ferre ſolitus erat. Decalceaus vero per glaciem facilius incedebat, uam alii calceati. Milites vero hæc vientes, intuentes ſe, contemni ab eo ſuicabantur. Et in iis quidem talis erat ocrates. Quid autem fecerit toleranſſimus vir in eodem exercitu, operæ retium eſt audire. Nam cum aliquano ſibi cogitatio quædam incidiſſet, ſtet cogitans eodem veſtigio à matutino tem-

tempore. Cumque explicare id quod cogitabat non daretur, perſtabat cogitans, neque dimittebat, & iam meridies erat, hominesque id ſenſerant ac mirabantur, alterque narrabat alteri, Socratem ab aurora ſtetiſſe cogitantem. Demum vero ab Ionia quidam milites cum nox iam adeſſet cœnati prius, erat enim tunc æſtas, circa eum ſtrata poſuerunt, iacueruntque ſub divo illum obſervantes,an per noctem quoque perſeveraret, Socrates vero ſtetit uſque ad auroram inſequentem, ad ſolis exortum. Poſtea vero abiit, cum iam ſolem naſcentem ſalutaviſſet. In præliis quoque qualis fuerit, non eſt ſilentio prætereundum. Nam cum ea pugna fuit, ex qua me quaſi optimum pugnatorem duces exercitus donaverunt, nemo alter hominum me ſervavit, quam Socrates. Videns enim graviter me vulneratum, nequaquam deſeruit, ſed ante me proſiliens, me ipſum atque arma mea protexit, ab hoſtibuſque ſervavit. Atque ego tunc iſta prædicans conatus ſum, ut non mihi, ſed Socrati huic à quo ſervatus eram dona illa traderentur: verum duces ad familiæ reſpicientes dignitatem, me donare voluerunt, ipſo quidem Socrate ut dona mihi non ſibi tribuerentur imprimis annitente. Illud quoque dignum eſt memorari,

rari, quemadmodum fuga noſtrorum apud Delum facta Socrates ſe geſſit. Nam interſui quoque huic prælio, & quidem ex æquo pugnans, cum Socrates ipſe pedes eſſet, profligatis igitur noſtris, ac fuga omnium facta, Socrates una & Laches pedem referebant. Atque ego cum in hos caſu incidiſſem, bono animo eſſe iuſſi, meque nunquam deſerturum eos edixi. Hic igitur eo melius aſpicere potui Socratem, quam apud Pocideam, quo ipſe confiſus equo minus formidabam. Primum igitur intueri licebat quanto conſtantia, ac præſenti animo Lachetem ſuperaret. Deinde ut hoſtes civeſque viciſſim reſpiceret oculis, & aſpectu præ ſe ferens ſi quis eum invadat, non eſſe id impune factum. Itaque tute abibat & ipſe & alter, fere enim qui ita cedunt nemo eos invadit, ſed eos qui effuſa fuga deferuntur. In multis quidem aliis igitur mirifice laudari Socrates poteſt. Sed talia ſunt, ut cæteri quoque forſan nonnulli eandem laudem mereantur, verum illa præcipua in illo, per quæ nemini aliorum hominum neque antiquorum, neque modernorum eſſe ſimilis reperitur. Nam qualis Achilles fuerit, talem coniectet forſan aliquis fuiſſe Braſidam, & alios quoſdam, & qualis Pericles, tales Antinora & Neſtora.

Sunt

Sunt alii quoque, qui iſto modo aſſimilari poſſint, ſed qualis Socrates eſt, qualiſque eius dicendi ratio, nemo prope ad eius ſimilitudinem accedit, neque veterum, neque eorum qui nunc ſunt, niſi ut ego nunc dixi atque aſſimilavi. Quippe nulli hominum, ſed Silenis & Satyris. Nam & hoc à me prætermiſſum erat prius, ſermones eius perſimiles eſſe Silenarum imaginibus ab artificibus factis. Si quis enim huius ſermones audiat, videntur prima facie nimium eſſe abſurdi. Nomina quippe & verba exteriori aſpectu Satyri cuiuſdam procacis habitum præ ſe ferunt. Aſinos enim & canterios, fabroſque & ſutores, & coriarios ſemper habet in ore, eademque ſemper dicere videtur, ut omnes fere qui non intelligentes ſint, illius verba irrideant. Verum enim ſi intus aſpiciat, quis eius ſermones primo quidem reperiret, ſenſuum profunditatem habere ſolos aliorum omnium, & inſuper diviniſſimos eſſe, ac plurimas virtutum ſpecioſiſſimas imagines continere, ac per omnem vitam ad bene vivendum extendi. Vale.

II. Leonar-

II.

Leonardus regi Hiſpaniæ (*) S.

*liſpaniam laudat, docetque maximos Roma-
ni imperii ex Hiſpanis fuiſſe.*

SEreniſſime ac glorioſiſſime Rex, cum
vehementer flagitarent quidam fami-
ares tui, ut ſcriberem aliquid ad regiam
ıblimitatem, ſatis diu renuere perſeve-
ıvi, nec profecto, ut mihi videbar, ſine
robabili ratione. Quid enim ego pu-
llus homo, & incognitus maximo clariſ-
moque regi, non laceſſitus primo literis,
on propoſita quæſtione aliqua provo-
ıtus, ſcribere ipſe ultro, ac memet inge-
re auderem? Cum illi ipſi non reci-
erent iuſtiſſimas excuſationes meas, &
uicquid à me ſcriptum fuiſſet, id huma-
itati tuæ pergratum fore affirmarent, da-
: tandem manum ac morem eis gerere
onſtitui. Quid ergo ſcribam, ſereniſſi-
e rex? aut quibus initiis aures tuas de-
ulcebo? Scio enim magno Regi non
iſi ſublimia & magnifica convenire. Sub-
miora vero ac magnificentiora, quænam
ſe poſſent quam ea quæ ſplendorem &
oriam, & incomparabilem laudem gen-

Q tis

(*) Alfonſo Sapienti.

tis tuæ contineantur? Hæc igitur mihi prima congreſſio ſit, primaque ſcribendi materia. Errant, ſereniſſime Rex, qui gloriam Romani imperii Gallis aut Germanis attribuunt, Hiſpaniæ eſt hæc gloria, Hiſpaniæ hic honor eſt proprius. Ab Hiſpania enim Traianus, ab Hiſpania Adrianus, ab Hiſpania Theodoſius, ab Hiſpania Archadius, ab Hiſpania Honorius, ab Hiſpania alter Theodoſius, imperatores Romanorum fuere, ut non minus vere quam eleganter à Claudiano Poëta ſcriptum ſit: Provinciarum alias frumentum, alias aliud quiddam mittere conſueſſe, ſolam vero Hiſpaniam imperatores imperio Romano dare. At quales imperatores, nam in hoc totum conſiſtit, nempe equidem reor, imo probare poſſum, ac ratione certa oſtendere, Traianum ſolum longe plus in ſuo imperio poſſediſſe terrarum ac provinciarum, quam omnes Caroli, omnes Ottones, omnes Frederici, omnes Henrici ſimul in unum collecti poſſederunt. Siquidem Traianus à Babylonia & Theſiphonte uſque ad Gades & Oceanum cuncta poſſedit, & in rubro mari ſolus Romanorum principum claſſem habuit, per quam Indiæ fines vaſtaret, Aegyptum & Affricam totam ſub imperio tenuit. Gallia vero & Germania,

nia, & Dacia uſque ad Scythiam & Caſpium mare illi paruit. Ad hæc autem ſi comparetur omnis poſſeſſio Gallorum, Germanorumque principum, qui unquam fuerunt, vix unius provinciolæ locum obtinere videbuntur. Quamobrem plus ille ſolus, quam ii omnes ſimul in unum coacervati terrarum provinciarumque poſſedit. Idem dico de Adriano quanquam ille quaſi pacis avidior, vel Traiani gloriæ invidens ex Aſſyria & Meſopotamia, quæ à Traiano ſubactæ fuerant, legiones revocarit. Sed fuit princeps maximus, & non armorum duntaxat, verum etiam literarum ſcientiſſimus. Poſt hos duos præſtantiſſimos imperatores ſatis longo intervallo Theodoſius imperavit. Hic quoque & orbem terrarum poſſedit, & virtute non inferior ſuperioribus fuit, qui poſt multas egregiaſque victorias, admirabileſque res geſtas Mediolani è vita decedens, filios reliquit duos, quorum Archadio, qui erat maior natu, orientem aſſignavit, & apud Conſtantinopolim ſedem imperii tenere iuſſit, Honorio autem Romam & Italiam cum Gallia & Germania, Affricaque tota, & Hiſpaniis attribuit. Hos ſecutus eſt alter Theodoſius Archadii filius, qui patri patruoque ſucceſſit. Ii ergo imperatores

eo tempore fuerunt, quo vere Romanum erat imperium. Nunc autem ut eſt, vel ut iam pridem fuit, non ignoramus. Sola igitur Hiſpania eſt, cui hæc gloria ſit præ cæteris tribuenda, cum propter excellentiam maximorum principum, tum propter imperii non umbratilem, ſed veram poſſeſſionem. Sed cur hæc ad me ſcribis, inquies? ut ſi tibi nota ſunt, gratuler ſcienti: ſi non ſunt, nota ut faciam, teque regem maximi opulentiſſimique regni iuvenem ſummæ ſpei per exemplum tantorum principum, quos Hiſpania genuit, ad excellentiam virtutis ac maximarum rerum aviditatem cohorter. Vale, & Benedictum Anamenſem doctum hominem & literatum, qui in obſequio præcellentiæ degit, rogo ſuſcipias recommiſſum.

III.

Leonardus Bartholomæo S.

Scripta, ut vultus & oculos, eſſe animi indices.

VOluntas deprehenditur animi, non tam ex verbis quæ ſimulata eſſe poſſunt, quam ex vultu ipſo, atque oculis eius quicum loquimur. Vnde vultum putant ab eo dictum, quod quid velimus, per ipſum ſignificetur. Hoc idem mihi fre-

frequenter in epiſtolis quoque videor intueri. Sed ita ſi bonus ſit ſcriptor. Nam imperitus ſcribendi quaſi fanaticus quidam, neque quid ſentiat, neque quid velit ſignificare valet. Sed in bono ſcriptore præter verba & ſonum ineſt profecto aliquid repoſitum, ac tacitum indicium animi, quod ut in loquente ex oculorum motu, ſic in ſcribente ex vibratione ipſa orationis deprehendas. Nempe tuas inter & aliorum literas hoc intereſſe video, quod illi ad me ſcribentes externo quodam & communi, tu autem interno ac præcipuo amore meo deflagras. Quid enim tam affectuoſum quam tua epiſtola, quæ cum verbis facundiſſima ſit, habet tamen in ſe tacitum quiddam amoris, ac benevolentiæ longe ardentius. Quod etſi mihi pergratum eſt, tamen efficit ut tibi me meaque laudanti minus fidei impendam, quaſi affectione nimia quo minus recte iudices impediare. Sed non plura de hoc, præſertim cum ſit non novum, ſed antiquum me à te obſervari unice atque amari. Quod autem decreto civitatis Anconitanæ vocatus ſis ad negotia reipubl. obeunda id tibi & honeſtum inprimis & honorificum duco. Eſt enim civitas illuſtris ac famoſa caputque provinciæ, magnæ ac notabilis, cui etiam nomen da-

re pro excellentia meruit, ut Anconitana marchia nuncuparetur, portumque habet inſignem, cives autem & prudentes & graves, morumque & civilitatis, ut ita dixerim, obſervantiſſimos. Adde ad hoc quod eadem civitas altera ſemper patria Aretinorum fuit, quod benevolentiam & affectionem tuam plurimum debet incendere. Tu igitur fide, virtute, induſtriaque tua quotidie magis annitere, quo cumulatum integerrimumque obſequium illi perſolvas. Vale, ſcribo epiſtolam unam Cyriaco, quam leges, & ut ei reddatur curabis. Iterum Vale.

IV.

Archiepiſcopo Mediolanenſi (*) S.

Epiſtola ſequens eſt Apologetica pro ſua Ariſtotelis translatione.

NVm per ſe ipſas mihi gratiſſimæ fuerunt literæ tuæ, cum gratiores eas fecit, quod libellum Alphonſi præſtantiſſimi viri pro antiqua & Ethicorum interpretatione ſcriptum una cum ipſis literis ad me miſiſti. Quem cum legere cœpiſſem, ſtatim à proœmio ridere mihi contigit.

(*) Bartholomæo Capræ, ad quem etiam ſuperior Epiſtolæ.

git. Siquidem ut olim Stephanus veritatem novam prædicans, à Iudaizantibus, hoc eſt, à veteris legis defenſoribus, lapidibus impetitus eſt, ita nunc me novam ac veram traductionem edentem veteris illius non traductionis ſed delirationis defenſores lapidibus impetere comminantur, dignam profecto mercedem vigiliarum mearum, quas pro communi utilitate ſuſcepi, ac bonam nimirum gratitudinem, ut ſi quiſpiam phreneſi correptus venientem ad ſe medicum lapidibus repellat. Sed de lapidibus quidem quemadmodum urbane ac non maligne ab illo præſtantiſſimo viro dictum eſt, ſic ego urbane ſuſcipio, nec miror id mihi accidere, quod ne Hieronymus quidem vir doctiſſimus potuit evitare. Adverſum cuius interpretationes fideliſſimas quidem ac veriſſimas quidam illius ætatis homines, nec hi ſane admodum indocti reclamabant, ieiunitatem & famem & ineptias antiquæ literæ præferentes. Eſt enim quibuſdam natura inſitum, ut quæ in adoleſcentia perceperint obſtinate defendant, idque faciunt non tam ſcientia rerum inducti, quam inveterata quadam exiſtimatione. Hi tunc repugnabant adverſus Hieronymi utiliſſimos labores, & nunc adverſus iſta noſtra pares quidam

ac ſimiles illorum repugnant. Verum ut illi tandem à veritate ipſa fracti manus dare coacti ſunt, ſic noſtros iſtos refragatores confido manus tandem eſſe daturos. Non enim incerto vacillantique iudicio interpretationem fecimus, ſed certiſſima exploratiſſimaque ratione: Itaque victa demum repugnatorum protervitas & à veritate ipſa increpata conticeſcet. Quanquam cui unquam facilior ac proſperior curſus fuit quam interpretationi noſtræ? quam ſimul atque edita eſt, ſic arripuerunt homines, ut momento pene temporis non ſolum Italia voluminibus eius repleta eſt, verum etiam ad extremas terrarum oras convolarit, ut publica iam lectione ſtudiorum celebretur. Alphonſus vero iſte correptor noſter permultum, ut video, de nobis fallitur, putat enim me quendam è turba hominem temerario auſu ad hæc ſcribenda proſiluiſſe, neque ſtudia noſtra, neque diligentiam novit, neque gravitatem religionemque, cum qua ſemper viximus, emetitur. Itaque ignarus horum omnium puerilia quædam de nobis ſuſpicatur. Inquit enim, me poſſe fingere ita in Græco eſſe, cum non ſit. Erat videlicet in eo, quod me ſolum putat Græcæ linguæ ſtudioſum, ac neſcit

plenam

plenam eſſe Italiam doctorum hominum, qui Græcas pariter Latinasque literas tenent, qui & iſta noſtra quotidie legunt, & eorum cenſuram neceſſario ſubimus, & certe non inviti, qui libenter nos arguerent, ſi quid falſo confingeremus, quanquam quæ cauſa nobis eſſe poſſet tantæ vanitatis. Certe ſi bonus vir eſt Alphonſus, non deberet de alio talia ſuſpicari. Illud etiam in eo puerile, ne dicam leve eſt, quod Demoſthenis Aeſchiniſque orationes illas formoſiſſimas in cauſa Ctheſiphontis, ne à Cicerone furatus ſim, ſuſpicari videtur. Inquit enim, ſe legiſſe à Cicerone iam fuiſſe translatas, ac neſcire ſe ſi illas viderim. Hoc perinde eſt, ſuſpicor ne Ciceronis ſint, hic autem ſuas eſſe confingit. O ſapientem hominem, putat enim ſe dicere aliquid magnum ac novum, cum dicit legiſſe ſe à Cicerone iam fuiſſe translatas. At me Hercule! nemo puer, qui modo quatuor pagellas legerit, hoc ignorat. Eſt enim mille locis ſcriptum orationes iſtas & Xenophontis œconomicum & Prothagoram Platonis à Cicerone in Latinum fuiſſe converſas, & inſuper Arati librum de figuris cœleſtibus, qui libri omnes iamdiu periere, extat ſolummodo præfatiuncula quædam Ciceronis, quam illis orationibus aſſcripſit,

quæ eſt in manibus omnium, orationes tum ipſas ab adoleſcente Cicerone Latinas factas, nec ego, nec quiſquam ætatis noſtræ unquam conſpexit, ſed ne ſuſpicetur Alphonſus, illud ſciat, nos non modo illas, ſed alias inſuper ſatis multas Demoſthenis orationes, quas Cicero nunquam attigit, è Græco traduxiſſe, ut ſatis grande volumen earum à nobis traductarum exiſtat, quas à Cicerone furatum nemo ſuſpicari me poteſt. Illud etiam leve, quod Italicos ſtatim calamum arripere inquit, quod otioſi ſint, Hiſpanos vero, quod regia curia ſint occupati, calamo vacare non poſſe. Quaſi vero Itali non & curiam habeant Romanam, multo certe maiorem, quam ſit regia, & infinitas publicarum privatarumque rerum occupationes. Nec ſane conſentaneum eſt, ut in extremo mundi angulo, plus humanarum occupationum ſint quam in medio. Sed hoc relinquamus, ſunt enim generaliora, & de cauſa noſtra dicere proſequamur. Si tantummodo conſuleret amico ſuo Alphonſus, ut veterem interpretationem legeret, non autem novam, ſilerem equidem atque conticeſcerem. Eſt enim liberum cuique pro captu intelligentiæ ſuæ conſilium dare: Sed cum non contentus conſilio, refellere quædam improbareque viſus

viſus eſt: Honeſtum mihi fuerit defenſionem ſuſcipere. Illud igitur moneo, ut patienter ferat, vice verſa redargui. Neque enim pugil ea lege in certamen deſcendere debet, ut percutiat ipſe alios, non autem percutiatur. Ac primum de perſona reprehenſoris mei dicam, poſtea vero de re ipſa quantum neceſſarium erit, tranſigam. Magnum eſſe hominem Alphonſum exiſtimo, idque ex Proëmio huius libelli apparet. Eſt enim, ut video, iuris profeſſor eximius, quod principale ſtudium eius eſſe videtur. Et etiam, ut ipſemet in præfatione huius libelli prædicat, frequentibus ac magnis occupationibus regiis occupatus. Retinet in iis ipſis occupationibus admirandam curioſitatem, ut noſcat, ſi quisquam aliquid novi in iure, quæ ſua eſt profeſſio, ediderit. Sacræ paginæ codices familiariſſimas habet nec iis contentus prophetiam ſibi aſciſcit, Platonem & Ariſtotelem cum Theophraſto & Archeſilao indagatur, Ciceronis ac Senecæ libros crebro evolvit, Quintilianæ diſciplinæ non parcit, Poëtas & Hiſtoricos omnes pariter novit, ac in delitiis habet: præſtantiſſimum hominem negare non poſſum, qui tot & tanta tam varia ſciat, noſtri quidem Itali, qui iuris ſtudium profitentur, nihil fere aliud ſciunt,

quam

quam ipſum ius, & ſi in cæteris vagentur ſtudiis ac Philoſophis, & Poëtis & Oratoribus & Hiſtoricis impartiri operam velint, ridiculi habentur. Nihil enim plane tenent, qui cuncta ſectantur. Contigit enim illis, quod de viatoribus dictum eſt, permultos quidem habere hoſpites, ſed amicos nullos. Si igitur Hiſpani tanta ac tam multa & varia poſſunt, congratulemur Hiſpaniæ, quæ tales viros producit. Si Alphonſus unus, congratulemur ſoli. Noſtris ego hominibus ſuaderem, ut iuris periti in iure ſuo ſe contineant, aliena vero caſtra non temere ingrediantur. Nulla enim diſciplina, quæ non ætatem hominis totam occuparet, beneque agi exiſtimandum eſt, ſi ſinguli ſingulas adipiſcantur. Nec ego illos reprehendo, qui multa iſta ac varia quantulacunque ex parte attigerint. Sed illud moneo, ne cum ſuperficiem aliquam norint, ſibi de tota re iudicium arrogare pergant. At de perſona quidem in hunc modum à me ſine ulla contumelia dictum ſit. De re autem principalique negotio quid ipſe ſibi velit, vix equidem intelligo. Omnis quippe contentio nobis de interpretatione eſt: interpretatio autem omnis recta, ſi Græco reſpondet: vitioſa ſi non reſpondet. Itaque omnis interpretationis contentio unius linguæ ad

ad alteram eſt. Hic autem Græcam linguam et ignorare fatetur. Quæ igitur mecum diſputandi ratio illi relinquitur, niſi per divinationem quandam rei penitus incognitæ. Si neſcientem ſe plus mea lingua intelligere putat, quam ego, ſi ſcio, intolerabilis eſt: Sin me plus intelligere concedit, quid mecum contendit. Confero, inquit, antiquam interpretationem ad tuam, quod poſſum, & illam longe antepono, utrum tu eam anteponis, quia elegantior ſit, an quia verior? Si quia elegantior, nihil profecto ſapis, ſi quia verior, quomodo id iudicare potes, qui Græcum neſcis, ad quod omnis veritas interpretationis eſt neceſſario referenda? Nullo certo modo, nullaque ratione. Itaque tecum de veritate interpretationis contendere, nihil eſt aliud, quam cum vaticinante aliquo ſomnianteve contendere. Quid tu ergo mihi de bono potius, quā de ſummo bono interpretando vaticinaris? Quid de re tibi incognita diſceptas? coniecturam afferens. Quamobrem bonum dicendum ſit, non ſummum bonum, & inquis, me, qui ſtatim ab initio erraverim, in multis poſtea veriſimiliter erraviſſe. Profecto ſi intelligas, quam inepta dicas, taceres potius quam loquereris. Græca enim litera, quam tu penitus ignoras,
ſum-

ſummum bonum habet expreſſe; quod Græci per unum verbum ſignificant *τ᾽ ἀγαθόν*. Idque etiam in libro Ethicorum decimo manifeſtius patet, ubi opinionem recitat Eudoxi. Inquit enim, Eudoxus ſummum bonum voluntatem eſſe cenſebat, propterea quod omnia rationabilia eam appetere cernebat. Singula enim quod ſibi bonum ſit reperire, quemadmodum eſcam: Cuncta vero in idem ferri omnibus optimum eſſe ſignificare. Quod autem omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe ſummum bonum. Hic eadem verba ſunt, eademque ſententia, quæ in principio Ethicorum, dixit bonum quod omnia appetunt, in decimo autem, quia videbat abſurdum eſſe dicere, quod omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe bonum, mutavit ſententiam, & dixit per ſe bonum, quod omnia appetunt, nec puduit, ex eodem verbo modo bonum interpretari, modo per ſe bonum. Sed tamen qui in decimo dixit, per ſe bonum quod omnia appetunt, corrigere voluit ſeipſum, quod in primo dixerat bonum, quod omnia appetunt. Non enim primis ultima, ſed ultimis prima corriguntur. Atque ut intelligas, quantum fieri poteſt, licet Græcæ linguæ ignarus ſis, tamen ſcire debes, non eſſe idem verbum in Græ-

co,

co, dum dicit aliquod appetere, videtur & paulo poſt dum dicit, propterea bene oſtenditur ſummum bonum, quod omnia appetunt. Sed in primo eſt verbum ἀγαθὸν, quod ſignificat bonum, in ſecundo eſt verbum τ' ἀγαθὸν, quod ſignificat ſummum bonum. In quo ſi mihi non credis, audi, quæſo; Euſtachium autorem, doctiſſimum hominem & horum ipſorum librorum commentatorem, quomodo hoc ipſum verbum exponat. T' ἀγαθὸν, inquit, quod componitur ex τὸ & ἀγαθὸν, nihil ſignificat aliud, quam primum bonum ac ſummum bonum, & eſt ſcientia quidem ἀγαθὸν, non tamen τ' ἀγαθὸν, & virtus ἀγαθὸν, non tamen τ' ἀγαθὸν. Sic per hoc elementum τ oſtenditur principium & cauſa, ac velut extremum omnium bonorum. Quid ais ad hæc? An hi ſunt errores mei, quos ſtatim ab initio deprehendiſſe iactas? An non vides, ſtare non poſſe, ut τ' ἀγαθὸν interpretetur bonum, & interpretem tuum ſeipſum poſtea corrigere voluiſſe, ac pro bono poſuiſſe per ſe bonum, quod omnia appetunt. In quo etiam defectus fuit, cum per ſe bonum non illud oſtendat, quod vult. Quæcunque enim propter ſe & propter aliud expetuntur, ut ſcientia, ut integritas ſenſuum, ac cætera huiuſmodi per ſe quidem bona ſunt, non tamen

tamen ſumma. Itaque ut à Boëtio & à Lactantio, & à Tullio extremum illud, quod omnia appetunt, non per ſe bonum appellatur, ſed ſummum bonum. Duo ſumma bona, inquit Boëtius, quæ inter ſe diverſa ſint, eſſe non poſſunt. At Deum & beatitudinem ſumma bona eſſe conceſſimus. Lactantius vero inquit: Epicurus ſummum bonum in voluptate poſuit, quæ fuit opinio Eudoxi, Tullius autem in libro de finibus dicit, facit Lutius noſter prudenter, qui de ſummo bono audire velit. Illo enim in Philoſophia conſtituto, conſtituta ſunt omnia. Hi ergo omnes ſummum bonum dixere, non per ſe bonum. Qui igitur in hoc me reprehendit, is non meam arguit, ſed ſuam detegit ruditatem. Equidem ſi tales ſunt errores mei, non ab uno multis in locis eos reperiri. Et Græcorum quidem linguam ſe ignorare ipſe, ut diximus, fatetur. De Latina vero, ut pace ſua dixerim, abſurdiſſima ſentit, putat enim non Græca modo verum eſſe, ut ipſe appellat, Galetia quædam & Germanica & Hiſpanica vocabula in Latinam orationem eſſe admiſcenda, alioquin linguam ipſam Latinam inopem atque defectivam putat. Recte ſuadebam iuris perito, ut in ſuo ſtudio verſaretur, hæc enim quæ de Latina lingua exiſtimat ita ſunt aliena, & abhorren-

ren-

rentia ab omnium pene literatorum opinione, ut nihil videri poſſit abſurdius. Quid enim eſt aliud quam Barbara ſimul & Latina & Græca in unum confundere, & chaos, ut ita dixerim, literarum moliri. Vide quam multum inter me & illum interſit. Ego millies ſingula verba olfacere ſoleo, priusquam literis mandem. Nullum denique niſi probatum, & ab optimis autoribus mihi commendatum recipio. Ille autem paſſim undecunque oblatum arripit, itaque bomolchos & agricos, & eutrapeles, & epieches, & tacettes, & cætera huiuſmodi monſtra verborum probat, & qui in opulentia latinæ linguæ mendicat, non intelligit paupertatem propriam, ſed communi linguæ adſcribit paupertatem, iuxta illud Salluſtianum: Culpam autores quique ſuam ad negocia transferunt. Iam equidem non miror translationem illam veterem ab iſto probari. Eſt enim ſecundum eius regulam confuſa quædam & permixta barbaries: ſed illud deterius, quod eam Boëtii putat, nec intelligit quantum figura, nitorque dicendi, qui in Boëtio eminet, longiſſime abſit ab illius interpretis deliratione. Nos certe nullam Boëtii interpretationem habemus, præterquam Porphyrii & prædicamentorum, & periher-

menias librorum. Quos ſi accurate leges, videbis ſummum illum virum ſine ullis ineptiis libros illos tranſtuliſſe. Textus eſt nitidus & planus, & Græco reſpondens. At enim in Ethicis & Phyſicis quid tandem eſt, præter ineptias meras? non verba in iis latina, non dicendi figura, non eruditio literarum, præterea ab ipſo Græco male accepta complura. Hæc à Boëtio longe abſunt, viro in utraque lingua docto & eleganti. Nunquam ille architectonicam nunquam eutrapeliam, nunquam bomolchos, nunquam agricos, quorum vocabula in latino habemus, in Græco reliquiſſet, nunquam triſtiam pro dolore poſuiſſet. Nunquam honeſtum cum bono, eligere cum expetere confudiſſet. Nunquam per ſe bonum dixiſſet, quod ipſemet alias appellaſſet ſummum bonum. Atque ut ſcias, duæ fuerunt ante me, quod equidem viderim, interpretiones Ethicorum, una quam ex Arabe lingua traductam conſtat, poſt Averrois philoſophi tempora, quæ quoniam anterior eſt, vetus appellatur. Altera hæc poſterior & novior à Britanno quodam traducta, cuius etiam proëmium legimus. Quomodo igitur Boëtii fuit iſta nova interpretatio, cum vetuſta illa & anterior poſt Averroin fuerit? Boëtius vero ali-

quot ſeculis Averroin anteeat. Reliquum iam crimen eſt, quod huic interpreti maledixerim, equidem ſi vitam illius, ſi mores, ſi genus inſectatus eſſem, tunc faterer me maledixiſſe. Sed nilil tale attigi, neque attingerem. At enim de literis, ſtudiiſque contendere, ac interdum vehementius urgere, & ſi res exigat, adverſarium pungere, differere id quidem eſt, non maledicere. Denique tota vis in eo verſatur iure, an iniuria illum reprehenderim. Dixi libros illos inepte traductos, quis negare poteſt? Dixi Græca verba ob ignorationem latinæ linguæ ab eo relicta, pro quibus latina vel optima haberemus, ut dixi modo, ſed probavi, & verba ipſa oſtendi. Cætera quoque errata nec ea pauca, nec levia redargui. Aut igitur iſta defendat, ſi poteſt, aut me pupugiſſe illum non moleſte ferat. Equidem ſi in picturam Iocti quis fecem proiiceret pati non poſſem. Quid ergo exiſtimas mihi accidere, cum Ariſtotelis libros, omni pictura elegantiores, tanta traductionis fece coinquinari videam? An non commoveri, an non turbari? maledictis tamen abſtinui, ſed rem ipſam redargui, ac palam feci. Hæc mihi ad te, Franciſce chariſſime, ſcripſiſſe libuit, potius ut ſatisfacerem poſtulationi tuæ, quam quod neceſſarium

arbitrarer. Cum enim & ſcripta mea extent, quibus illum redargui, & huius defenſiones faciliter quis diiudicare poterit, quam inania ſint, quæ ab iſto afferuntur. Vale, Idus Octobris.

V.

Leonardus Antonio Cremonæ S.

Mediolanum urbem vetuſtam ſemper populoſam tot ſeculis, miratur, quæritque unde dicta ſit.

CVm præſtantiſſimus Laudenſis epiſcopus à me tuo nomine literas flagitaſſet, cogitavi ſi ſcribendo lucrifacerè aliquid ad te poſſem, fœnerator enim literarum eſſe conſuevi, pluraque repetere quam dare. Vellem igitur ſcire abs te, quandoquidem tu Mediolanenſis es, ac patriæ tuæ conditiones tibi notiſſimas eſſe decet, fatone fieri putes, an aliqua evidenti ratione, ut Mediolanum urbs tam populoſiſſima iamdudum fuerit atque ſit ? Equidem apud probatiſſimos autores legiſſe memini, uſque dum per Scipionum tempora populoſiſſimam totius Italiæ urbem Mediolanum fuiſſe, excepta urbe Roma. Hodie vero eandem videmus omnino omnium, nullaque excepta, populoſiſſimam Italiæ eſſe, continuatam igitur

tur iſtius urbis populoſitatem annis prope mille ſeptingentis, tot enim à Scipionum temporibus ad ætatem noſtram fuere. Mirabiliſſimum exiſtimo, præſertim cum videam cæteras urbes magnas quidem prius ac populoſas in hoc medio temporis curſu fere ad inanitatem eſſe redactas. Quid enim hodie Roma, præter nomen? Quid Athenæ? quid Syracuſæ? quid Corinthus? quid Capua? quid Veios? quid Corcyra? quam antiquis illis Peloponeſiacis bellis centum triremes implere, atque ad bellum mittere conſueſſe novimus, nunc autem vix triſcalmum unum impleret. In tanta igitur varietate ac defectu urbium aliarum continuaſſe Mediolanum populi ſui numeroſam magnitudinem, & ex tam antiquis temporibus ad tempora uſque noſtra perduxiſſe, mirabiliſſimum puto. Atque huius à te rationem cauſamque requiro, Vtrum id exiſtimes fato quodam fieri, an temperie cœli, an ſitus bonitate, an ubertate ſoli, an principum eius urbis, qui excellentiſſimi procul dubio fuere, provida quadam ſapientia in repellendis peſtilentibus, & ſalubribus adſciſcendis? Hæc audire cupio, ac ſuper iis reſponſum expecto. De nomine quoque Mediolani certior fieri velim, unde ſit, & quamob-

rem dictum. Conſueverunt enim cives originem, antiquitatemque ſuæ civitatis non ignorare. Ego autem originem eius non quæro, eſt enim explorata & certa, ſive enim de gente quæramus, à Gallis conditam fuiſſe conſtat, ſive de civitate, ab Heduis à quorum pago Inſubres dicti ſunt. Sive de tempore, non magna varietas, ut in tanta vetuſtate eſſe poteſt. Tarquino enim Priſco regnante, in Italiam tranſiſſe Gallos primum conſtat. Fuerunt autem ii Bituriges, ſive igitur Hedui ſimul cum Biturigibus tranſierint, ſive poſtea per priorum veſtigia Hedui & Cenomani ſecuti ſunt, ſive ad extremum cum Senonibus & Bois, non magna temporis varietas eſt. Ego igitur iſta non quæro, ſed civitas unde nominata ſit, audire cupio, utrum ab eo quod media ſit inter amnes, vel ab alia quadam ratione. Claudianus enim Poëta, cui multum tribuo, ab ovibus dictam arbitratur. Nam cum Venerem ex Cypro ad nuptias Honorii imperatoris, quæ Mediolani parabantur venientem deſcriberet, eam mari advectam dicit, uſque ad Ligures, inde vero Mediolanum advolaſſe. Verſus Claudiani ſunt ii:

Iam Ligurum terris ſpumantia pectora Tryton

Appu-

Appulerat, laſſoſque frequens extenderat orbes.
Continuo ſublime volans ad mœnia gallis
Condita lanigeris ovis oſtentantia pellem
Pervenit, adventu Veneris pulſata recedunt
Nubila, clareſcunt puris aquilonibus alpes.

Ego igitur niſi tu melius aliquid doceas, Claudiano aſſentior, qui & doctiſſimus in hiſtoria fuit, Græcæque linguæ, unde id nomen duci videtur, peritiſſimus Mediolani quoque verſatus, utpote qui ſub Honorio aulicus fuerit & miles. Vale.

VI.

Leonardus regi Hiſpaniæ (*) S.

Literas ſcire regium eſſe, & quod ſcriptorum genus reges debeant legere.

SEreniſſime ac ſuperexcellentiſſime Rex, placuiſſe literas meas regiæ ſublimitati, benigneque & humaniter ad me reſcripſiſſe magnopere gaudeo, ſuper omnia mihi tamen gratiſſimum fuit, intelligere ſerenitatem ipſam, cum per occupationes licet ſtudiis & literis operam impartiri ſolere. Rideat enim me, ſi quis vult ex ho-

(*) Alfonſo Sapienti.

ſtibus iſtis literarum, ego tamen regem vix puto, qui literas neſciat. Nec porro mihi quicquam videtur tam regium & laude rerum eminere, & ſcientia literarum ornari. Hæc nempe duo, iudicio meo, regium culmen requirit. Nec ego tamen omnia flagito in rege ſtudia, ſed illa tantummodo quæ ſunt propria. Quæcunque igitur ad rectam gubernandi formam, quæcunque ad iuſtitiam, ad manſuetudinem, ad magnanimitatem, ad gloriam, ſcripta nos inſtruunt, & hortantur, ego Regi legenda & imbibenda puto. Intelliget enim Rex & pacis, & belli temporibus, qualem ſe præſtare oportet. Et quamvis multum natura valeat, tamen mirabile quantum ſcriptis monimentiſque doctiſſimorum hominum adiuvabuntur. Videbit enim quantus ſit gloriæ ſplendor, quantus bene agendi etiam in hac vita ſit fructus. Quid regem diſterminet à tyranno, quæ deforment vitia regentem, quæ virtutes clarum maxime ac celebrem reddant. Hæc autem non ab iſtis balbutientibus ac ſemidoctis, qui omnia inepte ſcribendo conturbant, ſed à veteribus illis præſtantibus viris perdiſcet, qui ad veram philoſophiæ rationem adiunxerunt ſcribendi nitorem & elegantiam. Vt enim equi, veſteſque nitidiores regem decent,

ſic

ſic etiam oratio ſpecioſa & ornata, & gravis. Hiſtoria quoque magiſtra vitæ quantum afferre regenti fructum poteſt, regum enim potentiſſimorum & principum, magnorumque populorum origines, factaque cognoſcere tum ad voluptatem animi, tum ad diſciplinam agendi multum admodum confert. Et habet ſanè hoc genus ſcriptores optimos, omnique munditia nitoreque perpolitos, quos & legere dulce ſit, & perdiſcere nequaquam arduum. Ego igitur ad hæc regem cohortor, non arrogantia quadam, ſed fideli animo. Et hæc ſatis, epiſtola enim prolixitatem reſpuit. Cæterum, Sereniſſime Rex, quia ſcriptorum meorum aliquid petebatur per literas regias, paravi munuſculum, quod tuæ dono maieſtati. Erit enim cum iis literis libellus quidem è meis varia continens opuſcula, non à me potiſſimum electa, ſed caſu ita fuerunt perſcripta, ea volo eſſe regiæ ſolennitati tanquam deguſtationem quandam ſcriptorum meorum, recommendans me.

VII.

Leonardus Benedicto Anagnino S.

Laudat Italiam, & vitam parvo contentam, & quas epiſtolas conſervet, certiorem reddit.

CVm exiſtimarem eſſe te penes regem Hiſpaniæ, ſcripſi ad eum commendationem tui, quæ ſi forſan, ut tibi ipſi aut alteri, qui te bene norit, viſa ſit brevior, quam magnitudo meritorum tuorum flagitabat, illam ſcito fuiſſe cauſam, quod tunc primum ad hominem tantæ dignitatis ſcribens efficaciorem, ac minus ſuſpectam illi fore commendationem exiſtiſtimavi, ſi non dedita opera, ſed quaſi caſu in eam deveniſſet, ut non affectata, nec precibus elicita, ſed ex ſe ipſa nata commendatio videretur, eſſetque potius teſtimonium doctrinæ & excellentiæ tuæ, quam explicatio laudis. Hæc igitur ante omnia declarare libuit, ut ſcires me quam ampliſſime de te ſentire, ſed tantum dixiſſe, quantum prodeſſe exiſtimavi. At enim, ut video, tu iam abieras, cum literæ meæ ad regem pervenerunt. In quo laudo equidem conſilium tuum, quod neque aulas regum, neque omnem auriferi Tagi arenam pluris feceris, quam Italiam noſtram,

noſtram, de qua præclare Virgilius inquit:

Sed neque Medorum ſylvæ ditiſſima tellus,
Nec pulcher Ganges, nec auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent, nec Bactra nec Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non thauri ſpirantibus naribus ignem
Invertere ſatis immanis dentibus hydri,
Nec galeis denſiſque virum ſeges horruit haſtis,
Sed gravidæ fruges, & Bacchi maſſicus humor
Implevere, tenent oleæ armentaque læta.
Hinc bellator equus campis ſeſe arduus infert.
Hic ver aſſiduum atque alienis menſibus æſtas.
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
Adde tot egregias urbes operumque laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare quod ſupra memorem, quodque abluit infra?
Anne lacus tantos te Lari maxime, teque
Flu-

Fluctibus & fremitu aſſurgens Benace marino?
Immemorem portus lucrinoque addita clauſtra,
Atque indignatum magnis clamoribus equor?
Hæc eadem argenti rivos æriſque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum marſos pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem Volſcoſque verutos
Extulit, hæc Decios, Marios magnoſque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.
Salve magna parens frugum Saturnia tellus
Magna virum.

Proh deus immortalis, non diſcunt pueri noſtri hos verſus, qui deberent medullitus eſſe infixi, quo excellentiam patriæ noſceremus. Equidem quotiens peregrinus ſum, non ſolum amœnitatem hanc, ſuavitatemque natalis ſoli, verum multo magis humanitatem, atque ingenia noſtrorum hominum requiſivi. Eſt enim neſcio quid natura inſitum nationibus, aliis longe à noſtris moribus ingeniiſque alienum, atque ut Falerni vini ſapor alius eſt, quam Taracinenſis, ita mihi videntur homines ab ipſa, in qua naſcuntur terra, ſaporem,

rem, ut ita dixerim, naturæ ingeniorumque traxiſſe. Intueri licet alios immanes, alios efferatos; alios ſtolide arrogantes, alios ita alieno iudicio, ut nec iuſtum; nec honeſtum eadem regula qua nos metimur, metiantur, alios ſuſpicioſos & diffidentes. Me quidem cum mei ſimilibus converſari iuvat, & cum iis qui ſint eiuſdem mentis atque ſenſus. In iis enim amicitia ſit, in aliis vero aut nunquam, aut perraro. Quibus autem in locis amicitia cadere non poteſt, in iis nulla poteſt vitæ iocunditas reperiri. Sublata vero iocunditate vitæ, & felicitas tollitur, quæ non poteſt eſſe abſque vitæ iocunditate. Ego igitur te reverſum ad ea loca gaudeo, in quibus tibi & amicitia & felicitas eſſe poſſit. Perindeque tibi ſuadeo, ut in patria conſiſtere velis, ac longinquas iſtas ſpes omnino contemnere, præclare enim Poëta quidam inquit: Neque divitias opto, neque voto precor, ſed mihi contingat ex parvo vitam agere, omni carente moleſtia. Et apud Theocritum Syracuſanum paſtor quidam loquitur: Non mihi ſint neque opes Pelopis, neque regna Seleuci. Nec celeri curſu ventos ſuperare fugaces. At vacuo curis liceat cantare ſub antro. Et procul è ſpecula mare proſpectare profundum. Hanc nos vitam

nobis

nobis ipſis plurimum dare poſſumus, finem modo cupiditatibus imponamus. Sed de iis alias, & quidem uberius, nunc autem quaſi per tranſennam hæc attigiſſe ſatis eſto. Quod autem epiſtolas quasdam meas apud virum clariſſimum Columnenſem legeris, non mihi placet. Vt enim Lucilius formidans doctorum hominum iudicia, non Romanis, ſed Tarentinis & Conſentinis ſcripſiſſe ſe ſuos libros aiebat, proinde iſti non legerent, illi legerent. Sic ego epiſtolas meas Romanis aut Anagninis ſcripſiſſe nego, ſed ne Peſinis & Sutrinis. Quid enim habere laudis epiſtolæ poſſunt familiares, præſertim & de rebus contingentibus ſcriptæ? Itaque ego ipſe ſpernens ſatis longo tempore nullas ſervavi, poſtea vero cum intellexiſſem quaſdam pro meis circumferri, quæ meæ non eſſent, inquirere illas cœpi, & quas poſtea ſcripſiſſem, ſervare: non tamen omnes, ſed eas tantum, quæ haberent in ſe narrationem rei non quotidianæ. Tu vale, ac me ut facis, ama. Florentiæ, 12. Calend. Septembris. Vt vero tibi proponam aliquid exercitationis gratia, illud quæro abs te quomodo intelligenda ſint illa Virg. verba:

Hic ver aſſiduum, & alienis menſibus æſtas.

FINIS.

LEONAR-

LEONARDI ARETINI
LIBER OCTAVVS.

I.

Leonardus Flavio Forolovienſi S.

Libros Politicorum Ariſtotelis prædicat, & enumerat quid in illis tractet.

VOlo ut extet opus aliquod ſtudiorum meorum, quod ſit teſtis & iudex amoris mei erga ſanctiſſimum dominum Eugenium Papam quartum. Nam cum ab adoleſcentia mea illum dilexerim, propter celſam quandam eius magnitudinem animi, & virtutis præſtantiam, & ipſe me inter familiariſſimos recipere dignatus ſit, debet profecto monimentum nunc aliquod extare dilectionis meæ. Itaque libros Politicorum multis à me vigiliis, multaque aſſiduitate & opera in latinum converſos, ad beatitudinem mittere conſtitui. Eſt enim opus magnificum, ac plane regium, & profecto digniſſimum quod ſummo principi dedicetur, quandoquidem tota eius libri materia eſt de rectione populorum. Eſt inſuper eo nitore, eaque elegantia ſcriptum, ſi modo illam nos ſervare potuimus, ut

ſeſe

ſeſe quaſi precioſa veſte ornaſſe videatur, qua non erubeſceret ante faciem eruditi principis comparere. Equidem affirmare auſim nullum eſſe opus latinæ linguæ, de literatis loquor, quod huic Ariſtotelis operi ſit anteponendum, dignitate rerum tractatarum, & autoritate ſcriptoris. Tu ipſe dum leges, gaudebis profecto: non modo ob ſcientiam rerum eximiam, verum etiam ob incredibilem quandam amplitudinem, varietatemque & copiam. Octo ſunt illius operis libri, pleniſſimi quidem rerum memorandarum. In eorum primo quaſi elementa civitatis continentur. In ſecundo autem reſpublicæ ante ſe vel ſcriptas tantummodo, vel actu exiſtentes ſingulatim recenſet. Scripſerant enim ante ipſum quatuor maxime præſtantes, Plato Athenienſis, Hippodamus Mileſius, Phaleas Carthaginenſis, Epimenides Cretenſis. Horum inſtitutiones & formas rerum publicarum recenſens, ſingulas ſeorſum examinat. Itaque multa ad eam formam reipublicæ, quam ſcripſit Plato, multa ſubinde ad eam, quam ſcripſit Hippodamus, multa inſuper ad eam, quam ſcripſit Phaleas, diſceptat. De civitatibus autem quæ actu erant, tres enarrat, quæ optimæ cæterarum omnium gubernari putabantur, Lacedæmoniorum inſtituta

&

& mores. Deinde Carthaginenſium, poſtea Cretenſium. Eſt pulcherrimum in iis videre, quæ inſtituta & formæ illarum rerum publicarum eſſent, quæve probet Ariſtoteles, aut refellat. Multa præterea in hoc ipſo libro de Athenienſium republ. multa de Solone & Licurgo, de cæteris legum poſitoribus amœniſſime referuntur. Cum igitur nullam earum rerum publicarum eſſe perfectam oſtendiſſet, ipſe iam in III. libro totam materiam ingreſſus, opinionem ac diſciplinam explicat ſuam. In quibus, deus bone, quanta ſeries rerum, quanta varietas, quanta explicatio pulcherrimarum quæſtionum, quanta exemplorum hiſtoriarumque multitudo inducitur, ut omnia, quæ unquam facta ſunt, nota fuiſſe huic philoſopho videantur. Quis putaſſet in iis libris hiſtoriam Italiæ contineri? Atqui ita refertur de Italo rege, deque Italia ab eo nominata, ut mihi latinam hiſtoriam legiſſe videatur. Quis putaſſet de Carthaginenſibus, deque eorum inſtitutis & moribus ab hoc philoſopho dici? Atqui ita de iis refert, ut omnia illorum cognoviſſe appareat. Præcipue tamen eſt in eo diſciplina mirabilis. Tres putat eſſe rerum publicarum ſpecies rectas, aut enim unus ad utilitatem publicam gubernat, & hic eſt rex, aut pauci,

& ii ſunt optimates, aut multitudo mixta ex opulentis & popularibus, & hæc proprie appellatur reſpublica, iis tribus legitimis ſpeciebus tres aliæ ſpecies non legitimæ correſpondent, quas ille tum labes, tum exceſſus, tum errores appellat: labitur enim regia gubernatio in tyrannidem, optima tum vero in paucorum potentiam, res publica vero in popularem ſtatum, popularis igitur ſtatus non eſt legitima gubernandi ſpecies, neque paucorum potentia, neque tyrannis. Sed omnes iſtæ tres ſunt exceſſus & labes. Legitimarum omnium ſpecierum præſtantiſſima eſt rex dignitate, ac bonitate poſt regem optimates, poſt optimates reſpublica. In labibus autem contrarius eſt ordo, popularis enim ſtatus quæ eſt labes reipublicæ, ſtatum poſt rempublicam collocatur. Paucorum autem potentia, quæ eſt labes optimatum, poſt popularem ſequitur: tyrannus vero, quæ eſt labes regni, ſextum in ordine locum obtinet. Itaque labes regni fit de ſuprema ſpecie ad infimam, id eſt, ex optima omnium rectarum ad deterrimam omnium depravatarum. Reliquæ vero ſpecies minus ex alto cadunt, quoniam non tam perfectæ ſunt, quam regia gubernatio. Regum autem ipſorum utrum una

ſit

ſit ſpecies, an plures? & quæ ſint propria regis, quæve tyrannica, & quid interſit, & quomodo fiant, præterea quæ conſervent gubernationem unius, quæve corrumpant, & quæ conſilia atque remedia præ conſervatione ſint adhibenda, mirifice diſſeritur. Illud vero admirandum, quod nemo rex unquam fuit, qui præſtabilior eſſet, cuius exempla & mores non referantur: nemo tyrannus per Græciam, Aſiam, Siciliam, Italiam, cuius non vita & mores, & quibus artibus dominationem conſervaverint, & quanto duraverint tempore, deſcribatur. Rurſus vero in plurium gubernatione quæ accidere conſueverint ſeditiones atque diſcordiæ, & quibus de cauſis oriantur, quæ vel conſilia atque remedia adverſus hæc exiſtant. Præterea de ſitu urbis, de regione, de magnitudine populi, de diſciplina iuventutis, longo ordine demonſtratur. Sed quid ago? Tanquam enim mare ingreſſus, provehi me in altum ſentio, referam ergo pedem, & ad ipſos libros, tanquam ad littus revertar: ubi hæc omnia divinitus perſcribuntur. Vale.

II.

Leonardus Antonio Grammatico S.

Contendit in hac Epiſtola mihi per c ſcribendum, & quarundam aliarum dictionum rationem reddit.

AN dicendum ſcribendumque ſit hoc pronomen michi, per c literam, vel ſine c potius, à me per tuas literas ſtudioſe perquiris. Et ſimul ais quibuſdam in locis notaſſe te, ſic à me ſcriptum fuiſſe, ut c litera interponeretur poſt primam i, & aſperationem ſequentem, quod eſſe contra veterum conſuetudinem affirmas, nec tamen reprehendere te id ais, ſed admirari quidem ac rationem huius requirere. Ego autem non quibuſdam in locis, ut tu ais, ſed ubique per c literam eam dictionem ſcribere conſuevi, habeoque autores huius rei Dantem & Petrarcham, & Boccatium, & Coluctium Salutatum, doctiſſimos homines, qui & ipſi ita ſcripſerunt, & uſus certe communis idem comprobat. Nam quis ita loquitur, ut dicat mihi, præter ineptos quoſdam, qui oſtentare ſe volunt antiquiarios eſſe, nec intelligunt ita proferre ab ſe hanc dictionem mihi, ut Iudæi & Chaldæi

dæi magis quam latini videantur. Nam illæ quidem nationes ſic profeſunt concidentiam earundem vocalium, & ab imo pectore aſpirationem deducunt, nec tam lingua & labiis, quam gutture loquuntur. Si igitur & uſus hoc habet, & doctiſſimi homines noſtræ vel ſuperioris ætatis id obſervarunt, cur ipſe mihi non putem obſervandum? uſus nempe magiſter & dominus eſt ſermonis noſtri, & quidem nimium, ut ita dixerim, imperioſus, qui non tam ratione & via, quam pro arbitrio moveatur. Neque enim cum mihi dixerunt antiqui, rationem ſecuti ſunt, ſed voluntatem uſus. Nam ratio quidem anealogia oſtendit non michi, ſed mihi dicere iubebat, ut enim me, te, ſe, ſic etiam mihi, tibi, ſibi erat dicendum, quod uſus præpotens aſpernatus eſt. Credo quia ineptum quidam mihi ſonare videbatur, cum tibi & ſibi melius ſonent. Vſus ergo qui tunc dominus fuit, etiam hodie dominus eſt, & poteſt improbare, quod tunc probavit, alioquin variatio nulla foret in verbis, nec eſſent mutata tot antiquorum placita. Nam quod tu magis de hac dictione mihi, quam de cæteris pene innumerabilibus admiraris. Nonne optume dicebant antiqui, & peſſume. Eodem modo alia, ut æditu-

mus, decumus, lubens, lubenter, pro pyurho etiam purrhum dicebant, & pro frigibus frugibus. Propterea ſiet dicebant, & non ſit: & poſiverunt, non poſuerunt. Nos vero hæc omnia variamus, uſu iubente. Quin etiam per Ciceronis tempora cauſam per duo ſſ contra vero iuſſus per unum ſ ſcribebant, ut Aulus Gellius teſtatur, & marmoreis quibuſdam monumentis ratione licet conſpicere. Inſuper coëravit, faciundum dicebant antiqui, nos autem curavit dicimus, non coëravit: &, faciendum, non faciundum. C vero literam, quam nos hodie in dictione mihi interponimus, antiqui locis quibuſdam interpoſuerunt, nulla cogente cauſa præter ſonum, ceu ex ſi & ubi, ſicubi, necubi, alicubi. Vſus ergo apud illos hæc potuit, cur igitur idem uſus apud nos idem non poſſit? Nihil quoque eodem modo ſcribo & profero, ductus autoritatibus & rationibus, quas ſupra dixi. Vale.

III.

III.

Leonardus Cardinali Comenſi S.

Quæ ſit differentia inter civitates Italiæ Comum & Cumas.

SI tempora me non impediſſent, reverendiſſime pater, feciſſem id quod erat amicitiæ noſtræ, ut gratulatum ad te veniſſem, pro hac nova exaltatione tua. Nunc autem prohibitus ratione quadam, & reſpectu rerum minime negligendarum excluſus, tibi quidem palam exhibere officium abſtinui. Ipſe tamen pro te mihi gratulatus ſum, ac lætatus ſum tua dignitate, ita ut nemini tuorum in hac parte conceſſerim. Quod ſi deus dederit, quod & ego opto, & te optare ſcio, ut ex hac belli turbulentia pacis amœnitas ſubſequatur, facile quicquid vel amiſſum vel interruptum eſt conſuetudinis noſtræ, ſedulitate officii compenſabimus. Vnum tamen differre nolo quod animadverti in quibuſdam literis Cumanum te ſcribi, à civitate videlicet, de qua exaltatus es ad Cardinalatus ſupereminentiam. Id vero erratum, ſi in alio foret, ſilentio præterirem, ac darem communi ignorantiæ. In te autem homine docto,

ac literis expolito, nequaquam mihi prætereundum videtur. Non enim Cumanus dicendum eſt, ut mihi quidem videtur, ſed Comenſis. Rationem vero huius ſi quæris, nihil eſt quod facilius explicari poſſit. Duæ ſunt enim civitates Italiæ nominibus fere contiguæ, ſitibus vero locorum valde diſtantes, una ſecus mare inferum, quæ Cumæ vocatúr. Ex hac urbe Sybillam fuiſſe dicunt: Hæc eſt urbs, ad quam Aeneas navibus ex Sycilia pervenit, de qua Virgilius:

Sic fatetur lachrymans, claſſique immittit habenas,
Et tandem euboycis Cumarum allabitur oris.

Hæc etiam eſt urbs, de qua Iuvenalis inquit:

Quamvis digreſſu veteris confuſus amici,
Laudo tamen vacuis ſedem quod fingere Cumis
Deſtinet, atque unum civem donare Sybillæ,
Ianua Bayarum eſt, & grati littus amœni
Seceſſus, ego vel prochitam præpono ſuburæ.

Eſt enim hæc urbs in littore maris, non longe à Puteolis & Neapoli, utque Piſæ

&

& Athenæ, & Volaterræ plurali tantum nomine dicuntur. ſic etiam Cumæ, & vacuis Cumis, & Cumarum allabitur oris. A Cumis vero iſtis Cumanus dicitur, ut Cumana Sybilla, Cumanus civis, Cumanus præſul. Sunt autem hæc omnia luce clariora, milleque autoritatibus ſi opus foret, probarentur. Altera eſt urbs non longe ab alpibus penes lacum, qui dicitur Larius, hæc autem urbs non Cumæ, ſed Cumum appellatur. Fuit autem hæc patria C. Plinii ſecundi oratoris, qui per tempora Domitiani & Nervæ, & Traiani floruit. Comum vero ab initio poſitum fuit à tranſalpinis gentibus, quanquam de prima eius origine ambiguitas eſt, poſtea vero longo intervallo colonia Romanorum civium in eam urbem fuit deducta, eamque urbem novum Comum appellarunt, quaſi renovata civitas eſſet, ob colonos noviter inductos. Itaque de Plinio ita ſcriptum legimus, C. Plinius Novicomenſis orator. Vides igitur Novicomenſem dici, & ſi quis novi abiiciat Comenſem eſſe dicendum. Vulgo etiam loquentes Comum appellant eam urbem, non Cumas, ut melius vulgaris ſermo veritatem ſervaverit, quam homines parum eruditi, qui omnia ſua ignoratione conturbant. Quod vero penes antiquos

S 5 novum

novum Comum appellaretur, declarat Catulli Veronenſis Poëtæ epiſtola, verſibus ſcripta ad Cæcilium Poëtam ſodalem ſuum, ſic enim inquit:

Poëtæ tenero meo ſodali
Velim Cæcilio Papire dicas,
Veronam veniat novi relinquens
Mœnia Comi, lariumque littus.
Nam volo quaſdam cogitationes
Amici accipiat ſui, meique. Et cætera.

Plinius quoque ille maior, in libro Naturalis hiſtoriæ tertio Comum appellat, ſic enim inquit: Oromoviorum ſtirpis eſſe Comum, & Bergamum Cato exiſtimat, verum originem gentis ſe ignorare fatetur, quam dicit Cornelius Alexander à Græcis ortam, interpretatione etiam nominis quaſi vitam degentem. Item alio loco idem Plinius ita ſcribit: Latitudo Italiæ ſubter radices Alpium à Varo flumine per vada Sabatia Taurinos, Comum, Bergamum, Brixiam, Veronam, Vincentiam, Opitergium, Aquilegiam, Tergeſtas, Polam, Arſiam ſeptingentis quadragintaquatuor milibus paſſuum colligit. Quid ergo eſt cum iſta probaverim te hominem apprime doctum magis cenſeo, verum ſequi debere, quam in hunc manifeſtum nominis errorem, conſentire,

niſi forſan Cumis & Bays, & calidis aquis magis delectaris, quam gelido lacu. De quo Virgilius in laudibus Italiæ inquit:

Quidve lacus tantos, te Lari maxime, teque
Fluctibus & fremitu aſſurgens benace marino.

Vale, ac me ama, tibique perſuade à me plurimum amari.

IV.

Leonardus Cardinali Comenſi S.

Rationes cauſſæque variæ redduntur oppidorum nominum, & ab eis deductorum.

De cæteris quidem omnibus, excellentiſſime pater, ut ex literis tuis conſpicio, nulla inter nos varietas eſt. Nam & prætermittendarum gratulationum probabilem mihi cauſam fuiſſe concedis, & incommoda belli pariter deploramus, & de urbe Como quæ ſcripta fuerunt à me tua paternitas aſſentitur, & non ingratam ſibi fuiſſe rerum illarum commemorationem oſtendit. Reſtat igitur una pars non in controverſia quidem, ſed in admi-

admiratione, de verborum ſcilicet quæ à civitatibus oppidiſve trahuntur permagna quadam & incomprehenſibili varietate, quæ à te perite ſcienterque commemorata, ac multis exemplis demonſtrata fuit, de qua quid ipſe ſentiam, optas certiorem à me fieri, niſi mihi grave ſit, & niſi res indigna videatur. Ego vero tantum abeſt, ut graver de hiſce rebus ſcribere & loqui, ut etiam gratias tibi per magnas habeam, quod ex præſentibus occupationibus non ſatis mihi quidem iucundis ad cogitationem rerum mihi iucundiſſimarum me revocaſti, licet enim nos derideant ii, qui neque quid, neque quomodo loquantur unquam cogitarunt, ipſe tamen recte emendateque loquendi peritiam à præſtantibus viris non exiſtimo negligendam. Verborum enim delectum eloquentiæ principium conſtat eſſe. Nemo quidem eloquens eſſe poteſt, qui non rectis & congruentibus verbis utatur? An igitur C. Iulius Cæſar tantus vir librum de Anealogia, id eſt, de formatione tractuque verborum, cum laude ſcripſerit, nobis vero turpe fuerit illis ipſis de rebus tractare & loqui? Fateor ergo in eorum verborum, de quibus à te ſcribitur, formatione permagnam quandam eſſe varietatem, adeo ut vix ratio-

tionem ullam anealogiæ conſtare in illis videam. Huius vero cauſam puto, quod alia Græca ſunt oppida, alia barbara, alia latina. In ſingulis autem & voces, & conſuetudines regionum permultum valuiſſe reor. Cives enim & oppidanos par eſt huiuſcemodi appellationes ab initio frequentaſſe, utque ipſi ſeſe ſcribebant, ſic ab aliis vocabantur. Ex quo factum eſt, ut Græcorum oppidorum homines ad Græcam linguam, latini ad latinam, barbari ad barbaram declinarint. Similitudines quoque ac vicinitates frequenter in hac re valuiſſe comperio, in multis etiam ſuavitatis, concinnitatiſque rationem habitam puto. Ex iis autem cauſis varietas tanta ſuborta eſt, quantam eſſe videmus. Vt vero aliqua de iis exempli gratia per nos attingantur, quid ſimilius eſſe poteſt in verbis quam Verona & Ancona? Cur igitur alios Veronenſes dicimus, alios Anconitanos? Græca videlicet civitas Ancona fuit, hoc eſt, à Græcis conditoribus poſita, nomenque Anconitam à Græca voce trahitur Anconitæ. Ipſi enim conditores ſic ab initio vocare cœperunt. Thomum civitatem ſcimus eſſe in ponto, non longe à fluminis Danubii oſtiis conſtitutam, apud quam

quam relegatus fuit Ovidius Poëta verbum ab ea tractum Thomitanum facit, non Thomenſem, de qua inquit Ovidius ipſe:

Naſo Thomitanæ non iam novus incola terræ,
Hoc tibi de Gethico littore mittit opus.

Thomum igitur & Comum ita ſimilia eſſe video terminatione & ſyllaba, ut nihil differant, tamen ab altera Comenſem dicimus, ab altera Thomitanum, terminatione illa Græcorum linguæ conſona, qua etiam Anconitanos dictum oſtendimus. Illa etiam Græca ſunt oppida, & ad figuram Græcorum figurata verba, Neapolitani, Panormitani, Drepontani, Lilibetani in quibus non correſpondere anealogiam latinorum verborum, non equidem admiror. Nam ut à Fano Fanenſis, ſic etiam ab Drepano Drepanenſis, ſecundum latinam anealogiam erat dicendum. Segregemus igitur ea verba, quæ à Græcis habent conformationem quandam, neque de eorum varietate admirationem ſuſcipiamus. Voces etiam ac mores regionum inter cauſas varietatum aſſignavimus, eamque rem permultum va-

valuiſſe in applicationibus manifeſte deprehenditur. Vicini enim ad exemplum vicinorum faciliter pertrahuntur, ut in Campania Ferentiantes, Arpinates, Aquinates, Caſmates, Antiates: & in Vmbria Fulginates, Vrbinates, & horum vicini illorum ſecuti voces à Sarſena Sarſenates, Ravennenſes, à Ceſena Ceſenates, à Ravenna Ravennates dixere. Nam quid vetebat dicere Ceſenenſes, Sarſenenſes, Ravennenſes? Galliæ tranſalpinæ urbs eſt Gebenna, nomen ab ea tractum Gabennenſes facit, poterat per eandem analogiam à Ravenna Ravennenſes dici, nihil enim intereſt inter Ravennam & Gebennam, ſed incolæ illius loci Ravennates maluerunt dici ad ſimilitudinem Sarſenatum & Cenſenatum finitimorum ſuorum. Hæc Sarſena, de qua loquimur, Plauti comici Poëtæ patria fuit: ſita vero eſt inter Ceſanum & Aretium, ita ut dioceſes earum civitatum utrunque attingant. Suavitatis quoque rationem habitam in multorum formationibus conſpicio, aurium enim ſenſus delicatiſſimus eſt, cunctaque repudiat, quæ non belle ſonant. Piſas & Senas, & Feſulas pluraliter dicimus à Piſis Piſanum, à Feſulis Feſulanum, â Senis Senenſis, dicimus non

Sena-

Senanum, quia inſuaviter ſonare videbatur. Iis tribus exceptis cauſis, anealogiæ ratio in verbis quidem latinis ſatis conſtare videtur, ut Florentia, Placentia, Vincentia, Conſentia, cum eandem in ultimis ſyllabis habeant terminationem, eodem modo formentur ab iis nomina, Florentinus, Placentinus, Vincentius, Conſentinus. Aretium, Sutrum, Clauſium, Regium, Opitergium, Patavium, & cæteræ iis ſimilia: Eodem modo Aretinus, Sutrinus, Cluſinus, Reginus, Opiterginus, Patavinus faciunt. Item Tarentum, Tridentum, Tudertum: Tarentinus, Tridentinus, Tudertinus. Quæ vero habent o longam ante na, ut Verona, Cremona, Cortona, Hippona, Dertona, Savona, & alia, huiuſmodi analogiam conſervant. Mediolanum & Fanum cum ſimiliter ſonent, ſimilia producunt ex ſe nomina. Eodem modo Ferraria & Novaria, Tuſculum, Eſculum, Verulum, & alia huius generis: Tuſculanus, Eſculanus, Verulanus. Mantua & Capua, Mantuanus, Capuanus, licet antiqui per ablationem u literæ Campanum dicerent, ut Campanæ delitiæ, Campanus ſenatus, Campanus civis. Sed nos hanc ſpinoſam ſylvam omittamus. Neque enim

enim tractare de tota re, ſed aliqua delibare exempli gratia propoſitum fuit. Cur autem Comenſes dicendum ſit potius quam Cumanos duæ, ut mihi videtur, quæſtiones ſunt, aut enim de nobis quæritur, aut de primis impoſitoribus, ſi de nobis nihil expeditius eſſe poteſt. Cum enim veteres doctiſſimi viri ita ſcribant, & nos eodem modo obſervare debemus, Plinius in libris de naturali hiſtoria inquit: in Comenſi iuxta Larium lacum fons horis ſingulis intumeſcit ac reſidet. Et alibi ſcriptum eſt: C. Plinius Novicomenſis. Quare nos quoque eodem modo ſcribere ac loqui debere manifeſtum eſt. Quod ſi de primis impoſitoribus quæritur, cur maluerint Comenſes dicere, quam Comanos, credendum eſt non ſine probabili ratione ab illis factum, vel quia magnificentius ſonare videbatur, vel quia Mediolanenſes & Laudenſes, & huiuſcemodi vicinorum appellationes, eos per ſimilitudinem mutarunt: vel quia Remenſium, & Parmenſium anealogiam magis ſequendam cenſuerunt: potuit etiam illos ea cauſa inducere, quod

Comanus idem ſignificat quod villanus & ruſticanus. Coma ſiquidem Græce villa eſt, ut autem ab urbe urbanus & urbicus, & à villa villanus, & villicus, ſic etiam à Coma Comanus & Comicus. Itaque ut hanc nominis æquivocationem non ſatis honorificam vitarent, Comenſes dicere maluerunt, quam Comanos. Vale.

V.

Leonardus regi Aragonum (*) S.

Politicorum Ariſtotelis libros mittit, docetque quæ dignitas, quodque ſit officium regum.

IAmpridem, Sereniſſime rex, inſignem præſtantiam mirabilium virtutum tuarum conſpiciens, gaviſus ſum ipſe mecum, & ſeculo noſtro gratulatus, quod ei contingat regem habere præſtantiſſimum, & tam belli quam pacis artibus glorioſum, cuius induſtria in bello gerendo ſapientiam ſummam, patientia vero ac perſeverantia magnanimitatem eximiam oſtenderit. Quid dicam de iuſtitia, quæ in te plurimum licet?

(*) Alfonſo Sapienti.

cet? Quid de pietate ac religione? quid de fidei conſtantia? quid de omni rerum moderatione? quid de ſtudiis literarum? quibus in maximo fervore maximi belli dare operam nunquam deſtitiſti. Maxima profecto ſunt hæc, & eximia regis ornamenta. Itaque & illa iamdudum à te poſſidentur, hæreditaria regna ſub tantis virtutibus tuis tranquille beateque degunt, & ii qui inſuper ex te adiuncti ſunt populi, ſub tua gubernatione, tandem tranquillitatem ſperare merito poſſunt. Quis igitur iſta conſiderans non faveat cœptis tuis? quis tuo nomini non ſuffragetur. Equidem ſi tantam operam militiæ dediſſem, quantum ſtudiis literarum impendi, armatus forſan prodeſſe nonnihil poſſem, cum vero arma non didicerim tractare, ſed libros, in hoc ipſo quod didici, ne opera mea tibi deſit, annitar. Itaque Politicorum Ariſtotelis libros, per me in latinum traductos, ad te mittere conſtitui, magnum ac dives inſtrumentum regiæ gubernationis, ac propriam regis ſuppellectilem. Nam cæteri quidem libri, ut mihi vide-

tur, communes omnium, ut ita dixerim, ſunt, ii autem proprii regis, ſiquidem rex à regendis populis dicitur, libri autem ii nihil aliud docent, quam quemadmodum populi regantur. Quare ego ille tuæ laudis avidus te hortari, obteſtarique non deſinam, ut hos Politicorum libros quam familiariſſimos tibi facere ſtudeas, licet enim à parentibus regibus, ut tuæ dictabant literæ, permulta ac præclara exempla bene regendi ſuſceperis, tamen aliud eſt natura, aliud diſciplina, ut in rethorica & muſica licet intueri. Qui enim muſicæ ſcientiam tenet, longe melius de illa iudicabit & ſentiet, quam is qui vel ex ingenio proprio, vel ad imitationem alterius vocem formabit. Idem quoque eſt in arte rethorica. Etſi enim magnis ingeniis præditi, quidam copiam dicendi ſine arte aſſecuti ſunt, ars tamen dux certior eſt, quam natura. Aliud eſt enim arbitratu ſuo verba facere, alia ea quæ dicas ratione & arte diſtinguere. Regia quidem dignitas ſuprema eſt omnium dignitatum humanarum. Itaque Poëtæ Iovem

vem non imperatorem appellant, ſed regem: tribuentes deo id nomen, quod eſt apud homines maximum atque ampliſſimum. Multa igitur ac maxima ornamenta, & à natura & ab arte dignitas regia requirit, ſi munus ſuum recte velit adimplere, cum eſſe debeat tanquam deus quidam inter homines, excellens bonitate, excellens ſapientia, excellens virtute. Quod conſiderans Philippus Macedonum rex ſapientiſſimus, ac maximus vir, Alexandrum filium Ariſtoteli in diſcipulum tradidit, quo illam quam modo diximus excellentiam adipiſceretur. Extat illius epiſtola ad Ariſtotelem de Alexandro, in qua hæc ſunt verba: Diis, inquit, gratias habeo, non tam proinde,quia natus, quam pro eo,quod eum naſci contigit temporibus vitæ tuæ, ſpero enim fore, ut educatus eruditusque à te dignus exiſtat, & te & harum rerum ſuſceptione. O ſapientiſſimam hominis vocem. Ita demum enim putavit dignum fore ſuſceptione regni, ſi diſciplina erudiretur. Atque plane ita fuit. Natura enim & diſciplina ornatus

rex mundum quaſi totum ſuis victoriis illuſtravit, & Indiam ad uſque regnum extendit. Pyrrhus quoque Epirotharum rex maximus, & ipſe bello vir, non ſolum lectitavit libros, cum eſſet rex, verum etiam ſcripſit de militari diſciplina. Iulius vero Cæſar quantus fuerit in literis, libri ab eo ſcripti declarant. Hi ergo ſummi viri, non ſolum natura præſtantes, verum etiam literis, diſciplinaque edocti, univerſum pene terrarum orbem gloria ſui nominis replevere. Ex quo ridere interdum ſoleo quorundam regum ſimplicitatem, qui generoſum ducunt literas neſcire, nec intelligunt ex eo fieri, ut reges ipſi ab aliis regantur. Neque enim putandum eſt, in parvis quidem rebus diſciplinam & artem eſſe neceſſariam, in maximis autem non eſſe: imo quanto maius eſt regere populos & gentes, tanto plus ſapientiæ diſciplinæque requirit. Eſt autem horum librorum non doctrina ſolum admirabilis ac præcipua, verum etiam incredibilis quædam amœnitas, cùm propter determinationes pulcherrimarum quæſtionum, tum pro-

propter explicationes innumerabilium pene rerum cognitu digniſſimarum, tum quia narrationes inſunt veterum regum ac potentiſſimarum civitatum, & ſapientium legum latorum, ut vel hiſtoriæ gratia operæ pretium ſit illa cognoſcere. Summa vero totius diſciplinæ de populis regendis, gubernandiſque exiſtit. Infinitaque ferme ſunt in iis libris, quæ regem vel inſtruere, vel ornare, vel commonefacere poſſint, ſalubria conſilia, præcepta permulta, ex intimo philoſophiæ ſacrario deprompta. Morbi regnorum unde proveniant, quibus remediis ac medicinis huiuſmodi morbis obvietur: præterea quot ſint regum genera, & qualia. De tyrannis etiam permulta ac digniſſima cognitu, quorum illorum opera nepharia declinemus. Popularium quin etiam naturas & mores non alienum fuerit regem cognoſcere, cum ea ſint populi gubernandi. Omnis legitima gubernatio pro utilitate eorum qui gubernantur, inſtituta eſt, pro honore vero & gloria illorum qui gubernant. Itaque partitio illa recta exiſtit, ut rex quidem

dem gloriam ex gubernatione ſua ſuſcipiat, populi vero, qui ab eo reguntur, utilitatem. Sed quid ago, cum libros ipſos mittam, in quibus prolixius & commodius iſta continentur. Intelligo enim me plura ſcripſiſſe, quam oporteat, præſertim cum ad regem ſcribam; Sed excuſet me affectio mea. Devotio enim ſumma neſcit paucis eſſe contenta. Vale decus ſeculi noſtri.

LEONARDI ARETINI
Epiſtolarum libri octavi
& ultimi
F I N I S.

INDEX

⁂)o(⁂

INDEX RERVM.

A.

ADrianus Imperator potentiſſimus pag. 243
Adraſtus, ſic dictus, quia rem non confecit, 15
Agamemnon, dictus a tolerantia 14
Agricultura laudanda, non tamen Muſis præferenda, 137
Alexander M. nunquam de ſepulchro ſibi exſtruendo curavit, 202
Præceptore uſus eſt Ariſtotele 293
Alpium deſcriptio 113
Amicorum naturam ferendam in quibuſdam 126
Amor, & eius furor, quid? 192
amici cuiuſdam perverſus & obſcœnus deſcribitur, 173
Anconitana civitas, 245
Angelus (Iac.) Aretini æmulus in honoribus ambiendis, 2
Apologia Aretini pro ſua Ariſtotelis translatione 246
Ἀρά, vocabulum Græc. quomodo latine interpretandum? 105
Aretinus, (Leon. Brunus,) diſcipulus fuit Emmanuelis Chryſoloræ vid. Dedic.
admodum iuvenis Pontif. Innoc. VII. factus Secretarius, vid. Dedic. & pag. 1
per poſtremum vitæ tempus Reipubl. Florentinæ fuit Cancellarius, vid. Dedic.

Aretinus,(Leon. Brunus)ſepultus in templo S.Crucis Florentiæ ibid.
vitam eius compoſuit Iannottius Manettus, ibid.
amicum Collučtium alienatum dolet, 25
Collučtium vita defunčtum luget, 27
teſtatur, quantam curam habuerit Salutati, Collučtii filii, quem in tutelam receperat, 52
deſcribit, qua ratione inter partes ſe integrum ſervet, 81
excuſat ſe Pet. Aemiliano, quod non frequentius ſcripſerit 92
Aretium civitas antiqua & opulenta Etruriæ, vid. Bogg. Orat. hab. in fun. Aretini.
Ariminum, eiuſdemque urbis vetuſtatis reliquiæ 82
Ariſtoteles Socratis auditor non fuit 195
fuit præceptor Alexandri M. 293
eloquens fuit, & Scripta eius male a literarum imperitis latinitate donata ſunt, 144
Eiuſd. libror. Ethicorum verſiones 148. 258
libri Politicorum, 271
Politicorum libros in latinum verſos Alfonſo regi Aragon. dedicat &ad legendum commendat Aretinus 290
Aſtyanax, unde dičtus? 14. 16
Atheſis, fluvius Galliæ 111

B.

Bellum, quod cives Romani adverſus Pontificem geſſerunt, 8

Bellum in quo Pontif. ab urbe aufugere coactus eſt 9
poſt reditum Pontif. redintegratum. 27
Benedictus Antipapa 47. 58
Boëtii verſio librorum Ariſtotelis 147. 257
Bona, num dicantur *a beando?* 165

C.

C literam antiqui locis quibuſdam interpoſuerunt, nulla cogente cauſa, præter ſonum, e. g. *ſi* & *ubi*, *ſicubi*; ita *necubi*, *alicubi* 278
Calumnia imperitorum contemnenda, 140
Cardinales relinquunt Pontif. Gregor. XII. 72
Cæſar (C. Iul.) librum ſcripſit de Analogia, i. e. de formatione verborum, 284
Cauſa Ciceronis tempore per *ſſ* ſcribebatur 278
Cicero nonnunquam a malevolis peregrinus Rex dictus, quod erat Arpinas origine, 87
ex regio genere ortum traxit 123
quis fuerit? 146
Ciceronis Epiſtolarum exemplar antiquiſſimum 99
Scripta, tanquam lectu digniſſima commendat Aretinus, 205
Civitas ab *urbe* quid differat? 85
dicitur a *ciendo*, non quaſi *civium unitas*, 86
Comœdiæ veterum Poëtarum a vulgo ſpectabantur, non intelligebantur, 224
Comum, urbs Italiæ 281
Concilium Conſtantienſe 117. 129. 133
Piſanum 98
Conſolatio ad quendam in funere matris 208
Conſtantia, urbs opulenta & antiqua, 115

Cor-

Cornelia Gracchorum fœmina erudita 229
Cumæ, urbs Italiæ 280
Cupiditates animi quidam potiores habet, quam unitatem eccleſiæ 59
Curio, (Caius) illiteratus, inter oratores numeratus, ob copiam optimorum verborum 229
Curia Rom. ſub Pontif. Greg. XII. maxime turbata, 73. 75

D.

Divitiæ in bonis quodammodo numerantur a Philoſophis 160
oramento ſunt poſſidentibus & ad virtutem exercendam ſuppeditant facultatem 167
honeſte ſunt acquirendæ non anxie coacervandæ ibid.

E.

Ἐνάγες quoſnam Græci vocent? 105
Eolus ſignificat vietum & putridum, 15
Epicarmi, Poëtæ filiæ, fœminæ doctæ 229
Epiſcopatus ambientes a Pontif. Rom. quibus artibus uti oporteat? 78
Eruditio ſine virtute ſpernenda, namque calliditas eſt, vid. Orat. Pogg. hab. in fun. Aret.

F.

Faſtidio, verbum, quid apud autores ſignificet? 128
Furoris quænam ſint *ſpecies* ? 190
Furor Poëtarum qualis eſſe debeat? 189

G.

Gratulatio ad amicum e carcere liberatum, 22
Gregorius XII. Pontif. quomodo in locum Innocentii VII. electus ſit? 38

H.

Hector ſic dictus, quia urbem ſervavit, 14. 16
num & quomodo ſolus urbem Troiam ſervaverit? 18. 19
Hiſpania laudatur,& demonſtratur maximos Imp. Rom. ex Hiſpanis fuiſſe 241
Hyppolitus unde dictus 15. 17

I.

Iannotius Manettus vitam Aretini compoſuit, vid. Dedicat.
Imperatores olim non coronati ſunt, 219
Italia laudatur 266
Iudiciorum certus quidam ordo eſſe debet, 196
Ius civile ad faciendum virum bonum nil pertinet 206
Iuſſus, tempore Ciceronis per ſimplex *ſ* ſcribebatur 278

L.

Lacus Conſtantienſis 114
Laudationum materia quibus rebus Maxima præbeatur ſcriptoribus 32
Literæ commendaticiæ Colluctii quid profuerint Aretino 5

M.

Magiſtratus veri animus qualis? qualiſque corrupti? 94
Malateſta (Carolus) princeps urbis Arimini, ut heros in toga & ſago laudatur 88

Mara-

Maranum oppidum 111
Mediolanum, unde ſic dictum? 260. 262
Mihi num per *c* ſcribendum 276
Miſenus idem ſignificat quod odioſus 15
Mors nil habet mali, ſed eſt ſomno ſimillima requies 212
Myſteria quid ſint? 190

N.

Narratio, quando ea opus ſit, quando non, in cauſis? 44
Nomina Heroum non eſſe vera, ſed plerumque à Poëtis conficta 14. 16
Nominum oppidorum & ab iis deductorum rationes & cauſæ 283
Nominum imponendorum quæ fuerit ratio? 14
Novum Comum urbs Italiæ 281
Numa Pompilius Romæ rex peregrinus interdum dicebatur, quod erat ex Sabinis 87
Nuptiarum impenſa & magnificentia 102

O.

Oratores Venetorum quam excellenter in Papæ Cardinaliumque conſeſſu dixerint 56
Græci & Latini aliter ſcripſerunt Orationes ſuas, quam dixerant 223

P.

Plato laudatur 20
libri eius qua ratione ab Aretino translati ſint, ibid.
Poëma quid ſit? 191
Poëtarum furor ibid.
Poggius poſt obitum Aretini Cancellarius Florentinus factus, vid. not. ſub Orat. Poggii hab. in fun. Aretini

Pontifex ex urbe aufugere coactus 9
rẽdit in urbem. 24
Pontifices duo, Gregorius XII. & Benedictus Anti-
papa unitatem eccl. facere conantur 47
eorum diſſentientium animus, 58. 64
Pyrrhus Epirotarum Rex ſcripſit de diſciplina mi-
litari 294

Q.

Quintilianus laudatur 122

R.

Reges Romani veteres nunquam coronati ſunt 220
Regia dignitas ſuprema eſt dignitatum humana-
rum 292
Regis nomen maius eſt quam Dictatoris 214
Rex dicitur a regendis populis 291
quoſnam ſcriptores legere debeat 263
literas ſcire debet 294
ex gubernatione ſua ipſe gloriam ſuſcipiat,
ſubditi utilitatem 295
Rhenus, fluvius 113
Rhetorica artificialis præſtat naturali 292
Roma, quo pacto eam hoſtis ingreſſus ſit nocte,
quoque modo expulſus 49

S.

Sappho fœmina docta Græcis verſibus ſcripſit Poë-
ma 229
Scamander quis ſit? 14. 16
Scripta ut vultus & oculi ſunt animi indices 244
Scriptores bonos ab interitu vindicare laudabile
eſt 120

Secretarii Pontificis honore & dignitate excellentiores ſunt advocatis 182
Sepulchrorum magnificentia eſt vana, potiſſimum indignorum 199
Sermo olim Romæ alius fuit vulgi quam litteratorum 221
Socrates laborum patientiſſimus 236
aliquando, cum ſibi cogitatio incidiſſet, ſtetit cogitans per totum diem & noctem 237
eius Philoſophia laudatur 231
Sermones eius quales fuerint? 240
Statuæ Philoſophis olim ponebantur 195
Studia quomodo feliciter proſequenda? 204
Summum bonum quid ſit? 152

T.

T' ἀγαθὸν, ſummum bonum ſe ex Græco recte tranſtuliſſe declarat Aretinus 150. 254
Theodoſii, Imperatores 243
Thomum, civitas in Ponto 285
Traianus Imperator 242
Tramentum, vicus pulcherrimus & ob multitudinem vinetorum beatus 110
Tridentum 109

V.

Vaticinium, quid ſit? 190
Villa, Varroni dicitur *a veho* 228
Villa cuiuſdam deſcriptio 61
Virtus bonum quidem virum efficere poteſt, ſed ad beatum faciendum ipſa per ſe non eſt ſatis 166

W.

Walchirchium oppidum 113

(o)

HAG. 2021547

Digitized by Google